

CASA ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ
No 1547

ISTORIA GENERALĂ

A.

ROMÂNII ÎN

DIŢ

AMĂNDOUĂ DACILE

DE

IOAN N. SOIMESCU

VOLUMULŢ ÎNTEIŢ

BUCUREȘCI

24, TIPOGRAFIA MODERNA, GREGORIE LUIS, STRADA ACADEMIEI, 24.

1889

ISTORIA GENERALA

ROMÂNILORŪ DIN AMÊNDOUË DACILE

7777
S. Ballack

ADMINISTRAȚIA CASEI ȘCOALELOR

BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

Carte ^{donată} ~~cumpărată~~ de ~~dr.~~ N. Ballack, anticar
cu oferta reg. la No.

~~dr.~~ 23 II 1910

ISTORIA GENERALA

Sol

A

ROMÂNILORU

DIN

AMÉNDOUÉ

CASA ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

DE

No 154.T

IOAN N. SOIMESCU

141.172

284451

PARTEA I

*Istoria Dacici-Traiane, din timpuri ce mai depărtate,
până la fondarea statului Țerei-Românești sau al Munteniei.
513 a. Cr. — 1215 p. Cr.*

VOLUMUL Î

BUCURESCI

24, TIPOGRAFIA MODERNA, GREGORIE LUIS, STRADA ACADEMIEI, 24.

1889

Tablă de materii cuprinse în acestă volumă

	Pag.
Introducere	1

PERIÓDA I

Dacia antică și popóarele cari aú locuit'o până la transformarea ei în provincie romană. 513 a. cr.—106 p. cr.

<i>Cap. I.</i> — Dacia înainte de regi	15
<i>Cap. II.</i> — Regií Geților și ai Dacilorú	23
Dromihete 319—281 a. cr.	
Orole saú Rolu 176 a. cr.	
Boerebista 57 a. cr.	
Orole II, Dapije și Ziraxe 33—20 a. cr.	
Cotysone 26—14 a. cr.	
Dura 80—82 p. cr.	
Decebal 82—106 p. cr.	
<i>Cap. III.</i> — Intiulú resbelú al lui Traian cu Dacií.	46
Al doilea resbelú dacicú	54
<i>Cap. IV.</i> — Caracterulú naționalú al Dacilorú și al Gețilorú. — Moravurile și datinele lorú. — Instituțiunile și credințele lorú religióse, civile, politice și militare. — Industria și comerțulú lorú	62
<i>Cap. V.</i> — Câte-va trăsuri particulare relative la caracterulú naționalú al Dacilorú și Gețilorú, la moravurile și instituțiunile lorú.	77

PERIÓDA II

Starea coloniilorú romane în Dacia de la 106—274.

<i>Cap. I.</i> — Dacia provincie romană.	81
<i>Cap. II.</i> — Condițiunea poporului dacú rēmasú în Dacia, dupe stabilirea coloniilorú romane intr'ensa	92

<i>Cap. III.</i> — Coloniile române din Dacia, sub imperatoriilor cari au urmată după Traian 117 — 284	96
---	----

PERIODA III

**Starea coloniilor române în Dacia Traiană pe timpul invaziunilor
barbarilor, până la venirea Ungurilor 274 — 889.**

<i>Cap. I.</i> — Dacia Traiană sub Goți	122
<i>Cap. II.</i> — Dacia Traiană sub Huni	129
<i>Cap. III.</i> — Dacia Traiană sub Gepizi	137
<i>Cap. IV.</i> — Dacia Traiană sub Avari	139
<i>Cap. V.</i> — Slavii	141
<i>Cap. VI.</i> — Bulgarii	145
<i>Cap. VII.</i> — Ungurii sau Maghiarii — Emigrațiunea lor în Europa. — Stabilirea lor în Ungaria de astăzi	149
<i>Cap. VIII.</i> — Pecinagii	139
<i>Cap. IX.</i> — Uzii, Cumanii sau Polovcii	172
<i>Cap. X.</i> — Puterea Bulgarilor în cursul celor două regate, Bulgaro-Român și Româno-Bulgar, întinsu-s'a și asu- pra Românilor din Dacia Traiană?	167
<i>Cap. XI.</i> — Creștinismul la Români și creștinarea popore- lori barbare din amândouă Daciile.	177
<i>Cap. XII.</i> — Introducerea liturgiei slavone în bisericile ro- mâne. Inlocuirea literilor latine și a limbei române cu literile cirilice și cu limba slavonă.	186
Scoterea limbei slavone din biserică și din afacerile ci- vile și inlocuirea lor cu limba română și cu literile latine.	197
<i>Cap. XIII.</i> — Ducatele sau domniatele române formate în diferite părți ale Daciei Traiane mai înainte de fondarea Țării Românești și a Moldovei	

INTRODUCERE

Națiunile, în raport cu omenirea, ca și individele, în raport cu societatea din care fac parte, au o misiune morală de îndeplinită pe pământul în care i-a aruncat voința lui Dumnezeu și evenimentele timpului.

Acastă misiune este de a concurge, după aptitudinea și geniul lor propriu, la triumful luminei asupra întunecului, la dezvoltarea facultăților intelectuale, la cultivarea simțimintelor celor nobile, în conformitate cu rațiunea, cu legile morale și sociale, care tind la un ideal al progresului și binelui omenirii.

Din acest punct de vedere dar plecând, este natural și logic a ne întreba : Națiunea Română, descendința vechilor coloni romane din Dacia Traiană, precum și acei din Dacia Aureliană, avut'au ei vre-o misiune în mijlocul popoarelor între care au trăit? Îndeplinitu-și-au ei menirea la care au fost chemați?

Pentru a răspunde la aceste întrebări atât de importante, cată să ne aruncăm o repede privire retrospectivă asupra istoriei Românilorŭ de la aducerea lorŭ în Dacia veche de către Marele Imperatore Traian și până în zilele noastre. Vomŭ vedea dintr'acēsta cā poporulŭ românŭ, deși prin forța evenimentelorŭ a fostŭ împărțitŭ în mai multe state, totuși a jucatŭ unŭ rolŭ importantŭ în istoria omenirei.

Cândŭ Marele Imperatore Traian a populatŭ Dacia cu coloniile romane, elŭ a avutŭ de scopŭ mai multŭ ca să planteze aci o sentinelă depărtată a civilizațiunei romane, de cātŭ să adauge o provincie la vastulŭ sēu imperiŭ.

Acestŭ postŭ depărtatŭ al Romei avea să fie nu numai un bulevardŭ puternicŭ pentru apărarea imperiului în contra roiurilorŭ de barbari cari inundaŭ necontenitŭ Europa. Elŭ cātă să devie totŭ-de-odată și unŭ agentŭ precursor al civilizațiunei, o faclă aședată în întunereculŭ barbariei, care să aducă la cunoștința cea adevărată poporele cele sēlbatice ce veneau să năpădescă asupra lumii civilizate de atunci.

Istoria ne spune pe largŭ cum acestŭ poporŭ martirŭ, cum descendința Romanilorŭ din amândoă Daciile și-au îndeplinitŭ și cu brașulŭ, și cu mintea, și cu inima, sacra misiune ce au avutŭ de la Providența.

Nu este Națiune pe suprafața pămîntului care să fi luptatŭ și să fi suferitŭ mai multŭ pentru

apărarea existenței sale, pentru libertatea și naționalitatea ei, ca națiunea Română. Nu este popor care să fi versat mai mult sange pentru apărarea civilizației europene.

În cursul de peste 160 de ani, câtă Dacia Traiană a stată lipită de cõstele mamei sale Roma, străbunii noștri, coloniile romane, s'au bucurat de tõe avantajele unei protecțiuni bine-facătoare. În cursul acestui spațiu, Dacia Traiană a ajuns la un grad foarte înalt de dezvoltare și înflorire. Mulțimea cetăților legate între ele prin căi de comunicație sistematice, bazilicele, templele, amfiteatrele, băile, apeducele, ale căroră ruine mai există și astă-zi, ne dovedesc cu prisos gradul de cultură la care ajunsese străbunii noștri.

Dar în schimbul acestor însemnate avantaje, coloniile romane detersă metropolei un tribut abundent de sange. Câtă timp Dacia Traiană a fostă parte integrantă a Imperiului Roman, străbunii noștri au luptat necontenit alături cu legiunile romane în contra torentelor de barbari cari veneau să inunde Europa civilizată de atunci.

Dupe ce Aurelian abandonă Dacia-Traiană la propria ei sõtă (274), Românii, descendenții coloniilor romane, ne mai putendă să se opue puterii celei formidabile a barbarilor, se vedură nevoiți, în cursul de peste opt secolă, a-și afla scãparea prin munții și speluncele Daciei, pen-

tru a-și conserva intacte naționalitatea, independența, limba, religiunea, moravurile și tradițiunile lorŭ străbune.

Cu tóte relele ce căduse asupra nefericiților noștri străbunŭ, ei nu uitară că aveau o misiune de împlinitŭ pe acestŭ pământŭ.

Inconjurați de tóte părțile, de barbari, Românii căta să stabilescă ne apărátŭ între dênșii un *modus vivendi*, utilŭ pentru existența amândurora popórelor. Barbarii, ca nomazi, ne avendŭ nici o cunoștința de cultura pământului saŭ de vre-o industrie, avură recursŭ la străbunii noștri, spre a-și procura cele necesarii pentru nutrimentulŭ și îmbrăcăminteá lorŭ. Cu modulŭ acesta se stabili niște relațiuni comerciale între Români și barbari.

Acestŭ contactŭ dilnic al Românilorŭ cu barbarii avu o mare influența morală și civilisátore asupra unora dint'ênșii. Incetul cu incetul, barbarii începură a se domestici. Perdendŭ din sălbăticia lor primitivă, ei începură a se apropia și a se împrieteni cu Români. Ei învętară de la dênșii primele noțiuni de agricultură și artele cele mai utile ; moravurile lorŭ se mai îndulciră ; în fine ei începură a intra pe calea civilizației.

Români din Dacia nouă saŭ Dacia Aureliană erau o parte din coloniile ce trecuse peste Dunăre de o dată cu legiónele romane. Mulți alții mai fuseră aduși aci de Imperatori carŭ urmară dupe Aurelian, pentru ca să populese acéstă

nouă țară, spre a putea rezista năvălirilor barbare. Acești Români jucară un rol foarte important în istoria omenirii, atât prin vitejia brațului lor, cât și prin influența morală a civilizației ce exercitară asupra neamurilor barbare ce inundase peninsula Balcanică.

Sub punctul de vedere al vitejiei, ei formară în a doua jumătate a secolului VII, împreună cu Bulgarii, un *Regat* puternic, care se desființă tocmai pe la anul 1018 de imperatoarele bizantină Basiliu II bulgarohtonul.

În anul 1186, din creerii Pindului, centrul cel mai compact al Românilor din Dacia nouă, eși puternicul regat Româno-Bulgar. Frații români Petru, Asan și Ioniță înființară acestu de al doilea regat care se investi cu aureola de împărăție și care se străluci prin fapte gloriose, ce voru rămânea neșterse în istoria omenirii. Elu cădu sub puterea cea formidabilă a Turcilor în anul 1392.

Românii cari înființaseră regatul Româno-Bulgar, moștenise toate virtuțile civice ale estinsei Rome și cari degenerău și se perdeau în coruptul Bizanțiu. Prin rolul strălucit ce juca în Europa, acestu imperiu român întunecase deja gloria imperiului romanu de Orient și îl înlocuise în peninsula Balcanică.

Sub punctul de vedere moralu, românii din Dacia nouă, exercitară o influență civilisătoare, puternică asupra Bulgarilor și a celor-l'alte ne-

murii slave din peninsula Balcanică. Ei contribuă în cea mai mare parte la creștinarea Bulgarilor și a celor-l'alți slavi din Balcani.

Astfel, românii din ambele Dacii, și cu brațul și cu mintea își îndeplineau sacra și înalta lor misiune în mijlocul popoarelor barbare de care erau incongiurați, ca niște apostoli ai civilizațiunii, regenerată prin cristinism.

Mai târziu, în secolul XIII și XIV, dupe ce românii din Dacia Traiană formară cele două state puternice, România și Moldova, evoluțiunile lor istorice devin și mai pronunțate în destinele Europei.

La început, cele două state române avură a se lupta neconținut în contra puternicelor regate vecine, Ungaria și Polonia, care tindeau să le răpescă atât independența cât și religiunea.

Mai în urmă însă, dupe ce formidabila putere a Musulmanilor pătrunse și înaintă în Europa, cele două state române, intrară pe o cale cu totul nouă. Ele nu aveau acum a se lupta numai cu Maghiarii și Polonii pentru a și apăra naționalitatea și religiunea. Prin situațiunea lor geografică, fiindu-le bulevardul Europei, ele au căutat să lupte cu tărie în contra torentelor musulmane care veneau să inunde Europa, să înfrângă crucea și să înjuge omenirea creștină la carul Semi-lunei.

Cu brațele lor oțelite, Românii și Moldovenii, au înfrânt în atâtea rânduri puterea musulmană

și le-a paralizat proiectele cele mari de cucerire. Câte torente de sânge nu au vărsat Românii și Moldovenii din pepturile lor pentru apărarea crucii și stăvilirea progresului Turcilor în Europa! De câte ori armile cele puternice ale Musulmanilor, cari porneau ca torente cele furioase ca să inece centrul Europei, nu s'au sfărîmat de armele gloriosului Mircea, ale vitézului Radu de la Afumați, ale teribilului Vlad-Țepeșu, ale marelui și în eternă gloriosului căpitan Mihaiu-Bravulu, ale lui Alexandru cel Bun, ale mărețului și viteazului domn Ștefan cel Mare și ale multor altor domni viteji și patrioți.

Daca Europa civilisată de astăzi ar cunoste mai bine istoria Românilor, daca și ar aduce aminte de servițiile cele importante ce ei 'i au adus în niște timpî atât de dificili, daca ar cugeta câtu de multu au contribuit Românii, prin sângele lor vărsat pentru apărarea civilizațiunei ei, această Europă s'ar interesa cu totul altfelu de sôrta acestei Națiuni martire.

Dupe o lucrare de mai bine de dece ani, mi-am luat curagiulu de a da publicității partea întâiu și a doua a Istoriei Generale a Românilor din amëndouă Daciile.

Cându am întreprinsu această importantă dar

förte dificilă lucrare, *am cedatü mai multü unei imperiose necesităüi, am vrutü sä umplu mai multü un golü förte simüitü pentru completarea educaüiunei naüionale a junimei nöstre studiöse, de câtü a adäoga o carte mai multü în literatura nösträ istoricä.*

Precum am dis'o üi cu altä ocasiune, (1) o mai repetü üi aci:

Avemü unü nämolü de *cronice*, de arhive, de documente, elemente proprii pentru a ne servi la scrierea unei istorii a patriei; dar nu avemü äncä nici unü manualü pe care sä 'lү punem cu confienüä în mäna junimei studiöse. Suntü förte mulüi dintre noi, ömeni învăüaüi, ömeni politici, bărbaüi de statü chemaüi a conduce destinele üerii, cari cunoscü istoria mai tuturilor nömuri-lorü; dar cari aü o idee förte vagä üi mai äde-sea eronată de epocile üi faptele cele mai importante ale istoriei Patriei.

Dupe unü studiü foarte îndelungatü üi tenace, dupe consultarea üi verificarea scrierilorü celorü mai importante ce avemü pänä äcumü asupra istoriei nöstre, amü întreprinsü redactarea acestei istorii, conformü unui planü cu totulü nouü, conformü cu logica üi cu natura faptelorü prin care a trecutü istoria nösträ.

Amü adoptatü în scrierea acestei istorii siste-

(1) V. Broüura mea intitulată: B. P. Häşdeü üi Radu Negru, fondatorulü Üerei Romäneüti.

mului didactică sau mai bine sistemul dogmatic. Cele ce se predau scolarului după catedră, trebuie să fie dogmă pentru dănsul; dacă profesorul însuși se îndoiește de veracitatea faptelor ce voește a învăța pe școlar, școlarul pierde încredința în profesor și cu dănsa pierde zelul care 'lă susține, care îi dă putere ca să lupte cu dificultățile studiului. Inșă, fiindă-că istoria noastră coprinde multe cestiuni îndoioșe, multe controverse, amă discutată în note cele mai multe și mai importante din acele cestiuni, amă expusă într'ună modă scurtă opiniunile istoricilor noștri în privința unor asemenea puncte și amă emisă și opiniunea mea personală.

Departe de mine ideea de a fi dat ultima și adevărata soluțiune în privința cestiunelor controversate ale istoriei noastre; dar fiindă-că ori ce dificultate istorică trebuie *ciuruită* și lămurită prin prisma critice, pentru a putea ajunge la adevărata soluțiune, mi-amă făcută și eu datoria cu toată atențiunea cuvenită unor asemenea cestiuni. Prin urmare, școlarul care va ajunge la maturitate, amatorul de adevăruri istorice, istoricul erudit, voră avea ocașiunea să cugete și să verifice încă o dată asemenea cestiuni, și să își dea verdictul loră final. Din parte'mă, voiă fi fericită ori când voiă vedea că amă putută provoca discuțiunea și lucidarea vre unui punctă obscură și îndoiosă în istoria Patriei.

Istoria nu este averea sau monopolul nimănu;

ea este bunul sacru al Patriei. Fericitŭ acela ce o tratéză cu conștiință și fără pasiune, nedemnŭ acela ce o maculéză. Fie-care, după capacitatea și inteligența sa, este datorŭ să contribuie la descoperirea adevărului, și Patria și generațiunile viitoare îi vorŭ fi recunoscătoare. Este micŭ la sufletŭ, este nedemnŭ istoriculŭ care își face unŭ amorŭ propriŭ de a'si susține cu orŭ-ce prețŭ o opinie, chiar când se dovedește eronată. Este fericitŭ orŭ-ce adevăratŭ istoricŭ când vede că știința istorică progreséză cu timpulŭ, când vede că se lucidéză, se deslégă din când în când câte o problemă istorică, căci numai ast-felŭ o națiune pôte ajunge să aibă o adevărată istorie.

Acéstă istorie este împărțită în cinci părți cari corespundŭ cu divisiunea logică și naturală a faptelorŭ istorice despre care ea tratésă :

Partea I coprinde istoria Daciei-Traiane din timpulŭ cei mai depărtați și până la fondarea Statulŭ Țării-Românești, 513 a. Cr. — 1215 p. Cr.

Partea II coprinde istoria Țării-Românești saŭ a Munteniei de la fondarea acestŭi Statŭ românŭ de către Radu-Negru și până la redobândirea domnilorŭ pământeni. 1215 — 1822.

Partea III coprinde istoria Moldovei, de la întemeierea ei ca Statŭ și până la redobândirea domnilorŭ pământeni 1349 — 1822.

Partea IV coprinde istoria Transilvaniei dela

venirea Ungurilor sau Maghiarilor și până în timpul de față.

Partea V cuprinde istoria Daciei Aureliane său a românilor din peninsula Balcanilor, de la 274 și până în timpul de față.

Am adoptat această divisiune în scrierea acestei istorii pentru că ea corespunde cu mersul și natura faptelor istorice despre care tratăm.

Sórta politică și socială a Românilor din Dacia-Traiană a fostu aceeași atât în timpul câtu ea a făcutu parte din imperiul Romanu ca provincie a sa, câtu și în tot cursul secolilor câtu au durat invasiunile diferitelor soiuri de barbari cari au trecut peste dënса.

Dupe nimicirea Avarilor de către Pepin II, 797, Dacia a rămasu liberă despre ori ce turburări din partea barbarilor. Români au începutu să ăsă de prin munți unde aflase până aci unu azilü sigurü, se risipiră în diferite direcțiuni prin plaiurile și câmpiile cele mănóse ale Daciei și formară diferite *domniate*, care-și aveau fiecare o existență politică și socială a sa proprie.

Astü-felü dar nu mai putea fi vorba de unitatea politică și socială a tuturor Românilor, și istoria lorü varia dupe natura evenimentelorü prin care treceau diferitele fracțiuni în care se împărțise fostele colonii romane sau mai bine-disü, poporulü românü care se nascuse din ele.

Români din Transilvania, dupe niște lupte

crâncene și sângeroase, cădându sub puterea Maghiarilor, au avut și au și astăzi o sorță, și prin urmare o istorie, cu totul diferită de a fraților din Muntenia și Moldova.

Românii din Țera Românească, mai favorizați de cursul evenimentelor și înțelegându mai de timpuriu importanța unei uniri mai compacte între densii, și-au dat mâna cu toții. Diferitele ducate sau dominate ce existau la început, slabe și neputincioase în fața dușmanului amenințător, au renunțat fiecare la mica sa suveranitate și au format împreună, în secolul al XIII un stat mare și puternic, care a jucat un rol important în analele omenirii, care a avut individualitatea lui politică și socială și prin urmare istoria lui proprie.

Un secol mai târziu, Românii din Moldova adunându-se împrejurul unui viteză duce român din Maramureș care trecuse în Moldova urmat de o mulțime de nobili și viteji cavaleri și de un însemnat număr de populație română, au format statul Moldovei. Acest stat asemenea a strălucit mulți secol de glorie și de mărire și de asemenea a avut individualitatea sa politică și istoria lui proprie.

Astăzi-fel dar fiind lucrurile, putem eu să cadă în greșala în care au căzut unii din istoricii noștri, de a trata de o dată și într'un singur contest istoria acestor trei state ro-

mâne? Aceste state, deși compuse de unŭ poporŭ de aceeași origină, care vorbește aceeași limbă, care are aceeași religiune și obiceiuri, în fine de același poporŭ românŭ, totuși ele aŭ avutŭ fiecare o existență politică separată, legi și instituțiuni diferindŭ ore-cum între dênsele, în fine o istorie cu totul proprie și separată una de alta.

Sistemulŭ practicatŭ de uniŭ din istoricii noștri este nu numai în contra logiceŭ și a natureŭ faptelorŭ istorice, dar elŭ este și de unŭ rezultatŭ practicŭ fôrte nefericitŭ. A trata de o dată istoria a doă sau trei state cari aŭ luatŭ naștere la epoce diferite, cari aŭ trecutŭ prin evenimente distinse unulŭ de altulŭ, cari aŭ fost adesea chiar în resbelŭ între ele, acêsta mi se pare o procedare eronată care aduce confusiune în mintea orî-cărui omŭ maturŭ, și mai cu sêmă în mintea scolarului care va simți o mare dificultate de a ține șirulŭ faptelorŭ istorice a doă sau trei țeri de o dată.

Êta pentru ce amŭ adoptatŭ în scrierea acestei istorii divisiunea espusă mai susŭ.

Eŭ am adoptatŭ mai cu sêmă acestŭ sistemŭ logicŭ și naturalŭ și pentru cuvântulŭ că acêstă istorie este menită ca să servescă ca textŭ mai desvoltatŭ de studiŭ pentru scolarii de prin gimnaze și licee.

În ceea-ce privește istoria Munteniei și a Moldovei de la anulŭ 1822 și până în zilele nôstre

ea, făcând parte mai mult din domeniul istoriei contimporane, va fi tratată în parte formând un volum care va purta titlu de, istorie contimporană a Românilor din Muntenia și Moldova.

Autorulū.

ISTORIA GENERALA

ROMÂNILORŪ DIN AMËNDOUE DACIILE

PERIÒDA I

Dacia antică și popórele cari aũ locuit'o până la transformarea ei
în provincie romană. 513 a. Cr. — 107 p. Cr.

CAP. I

Dacia înainte de regi

Vasta regiune dintre Tisa, Dunăre, Marea-Né-gră, Dnistru și partea superióră a Carpaților a fost locuită, din cea mai depărtată antichitate, de o mulțime de popóre cari aũ trecutũ peste dēnsa, fără a lăsa urme pronunțate nici despre origina. nici despre limba, nici despre datinele și gradulũ lorũ de cultură.

Aceste popóre, pe cari istoricii vechi și noui le-aũ desemnatũ cu numele generalũ de popóre Indo-europene, pornind din centrul Asiei, aũ venitũ

mai ăntăiū în părțile caucasice, într'o epocă care nu se poate precisa ; de aci apoi, ca un torentū formidabilū, s'aū rēversatū, la diferite epoce, și aū populatū mai tótă Europa.

Scriitorii cei vechi, începēnd cu Homerū, ne dau noțiunī fōrte scurte și fōrte obscure, atātū despre țēriile cunoscute mai târđiū sub numele de Dacia, cātū și despre popōrele ce le-aū străbătutū.

Herodot, care a trăitū între anī 484—406 a Cr., începe a risipi puținū întuniculū care înfășura țēriile dintre Carpați și Dunăre. Elū, descriind resbelulū întreprinsū de către Dariū Istaspe, regele Persiei peste Dunăre, în contra Sciților (513 a Cr.), ne spune că pe acelū timpū regiunea care mai târđiū s'a numitū, Dacia Traiană era locuită în cea mai mare parte, adică de la Nistru până la Oltū, de Sciți, apoi spre vestū de Oltū de către Agatirsī, apoi mai spre apusū de aceștia, și a nume în Temișēna, de Siginī. Iar spre Nordū de Sciți erau Neuri, Androfagi și Melancleni.

Sciții lui Herodot, ¹⁾ venise despre marea Cas-

I. Grimm și Danaldson aū arătatū că sciții lui Herodot sunt unū poporū Indo-europēnū ; fără să arate însă cărī a nume din grupele acestei mari familii aparținū.

Mullenhoff deslęgă cestiunea etnografică a Sciților și Sarmatilorū. Elū probēsă mai întiū că Sarmatīi sunt de origină medică și că Sciții sunt în înrudire cu Sarmatīi. Apoi elū stabilește că Sciții și Sarmatīi vorbeiau aceiași limbă, însă în dialecte diferite. Dupe acēsta, prin mijloculū filologiei, elū probēsă că Sciții și Sarmatīi aū fostă unū poporū eranicū.

piei și se așezase de la Donu până la Oltu¹⁾. Herodotă împărțea confederațiunea scitică în triburi, distingându-le pe fie-care dupe trainulă loră. În partea apusă a Sciției, adică în România de astăzi, de la Nistru până la Oltu, locuiau Sciții plugari²⁾.

Ancă de pe timpul emigrațiunei popóreloră în Europa, două triburi de origină tracică, vorbind

Prin urmare se conchide că Sciții n'au fost: nici mongoli sau tătari, nici germani, nici slavi: ci numai erani.

¹⁾ Este mare divergență între autori în privința întinderii Sciției lui Herodotă pe pământul țării Românești. D-nu Hásdeu și generalitatea comentatorilor lui Herodotă, întindă până la Oltu limita apusă a Sciției lui Herodotă. Rusul Nadasdin, altii și D-nu Tocilescu, mărginesc Sciția lui Herodotă, despre apusă, numai până la riulă Siretă.

Lăsându la o parte via discuțiune la care a dat naștere frasa din textulă lui Herodotă „διὰ πρὸς τοὺς Ἰόντας“ relativă la afluenții Dunării: Prorata, Tiarantus, Ararus, Năparis și Ordesus; lăsându asemenea la o parte identificarea, puțină probabilă, a riulă Maris cu Oltulă, și raportându-ne la altă textă mai clară al lui Herodotă, nu esităm a crede, împreună cu D-nu Hásdeu și cu generalitatea autorilor, că Sciția lui Herodotă se întindea spre apusă până la Oltă:

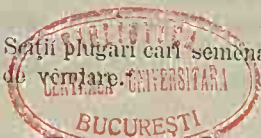
Herodotă, determinându hotarele Sciției dico:

„Vecini ai Sciților, începându de la Istru și înaintându spre interiorulă pământulă sunt: întâi Agatirșii, apoi Neurii, de aci Androfagii și în fine Melanclenii“

Nimeni nu se îndoește că pe timpulă lui Herodotă, Agatirșii locuiau despre laturea apusă a Oltulă și că teritoriulă loră unită cu al Neuriloră, forma laturea Nord-Vestică a Sciției. Apoi dacă Herodotă ne spune pozitivă că Sciții se învecineau despre apusă cu Agatirșii, rezultă evidentă că Sciția sa se întindea până la Oltă.

²⁾ Herodotă dico:

„Dincolo de Alazani locuiau Sciții plugari cari semănau grii, nu însă pentru usulă loră, ci de vreme ce

aceiași limbă, având aceleași obiceiuri, Dacii și Geții, se aședase în peninsula Balcanică. Geții se stabilise la nordul muntelui Hemulū; iar Dacii se aședase la sudul acestui munte și în Rodopū. Mai târziu, nu se știe când, aceste două popóre veniră și se aședară la drépta Istrului. Ast-felū, pe timpul expedițiunei lui Dariū Istaspe în contra Sciților (513 a Cr.) și chiar mai târziu pe timpul lui Herodotū, dupe cum ne spune Tuciditū, Geții se aflaū stabiliți la drépta Istrului, de la gura Oltului și până la gurile Dunării. Iar Dacii erau tot la sudul Dunării și ocupaū Moesia superioară¹⁾.

Aceste două triburi, deși de aceiași origină tracică, deși vorbeau aceiași limbă și aveau același obiceiuri, nu se contopiră și nu formară unū singurū și același statū de câtū fôrte târziu, sub înțeleptul și belicosul rege dacū Boerebista (57 a cr.).

Dintre aceste două triburi, Geții aparū în istorie cu multū mai înainte de câtū Dacii:

Când Dariū Istaspe, regele Persiei, întreprinse formidabila sa expedițiune în contra Sciților

¹⁾ Scriitorii eleni dedeau o accepțiune generală numelui de getū, întindându-l și asupra Dacilorū. Acéstă confusiune provenea din causă că Elinei, pe când Geții înființase puternicul lorū regatū pe amândouă laturele Istrului, ei îi cunoșteau mai de aprópe prin cultul lorū propriū, prin spiritul lorū religiosū și resbelnicū.

Romanii însă, după cum spune Dion Casius, care fusese prefectū al Panoniei și care vorbea în cunoștință de causă, îi numiau Daci, așa precum se numiau ei singuri.

(513 a cr.), Geții, foarte curagioși prin natura lor, s'au opusă cu armele contra lui Dariu. Acesta însă îi învinse și-i luă cu densusul în contra Sciților. Dariu trecu Dunărea peste un pod pe vase (lingă Brăila) și pătrunse pe pământul inamicilor. Voindă apoi să înainteze în țera Sciților, cu formidabila sa armată, încredință paza podului pentru un număr hotărît de zile, unor căpitanî greci cari veniseră cu corăbiile lor acolo.

Sciții, înspăimântați la vederea unei armate atât de numerosă, nu cutesară să dea peptă cu inamicul; ci, pentru a-l învinge, alergară la alte mijloce indirecte. Ei formară planul de a atrage pe Persi în părțile sêlbatece și sterpe ale țerii lor. Fără a perde pe dușmană din vedere, ei se retragă necontentit d'înaintea lui, arđendă și distrugendă tot ce lăsaă în urmă. Persii urmară ast-felă după Sciți cursă de mai multe zile, până cândă se pomeniră pe nesimțite în mijlocul pustiilor celor mai sêlbatece.

Dariu, obosită de atăta cale infructuosă, începe totă de o dată a simți și lipsa de hrană și de apă. Nu mai puțină elă se teme ca să nu i se ridice saă să i se sfărâme podulă ce lăsase la Dunăre în paza unor greci asupra căroră nu putea să pue îndestulă confiență, mai cu sémă că și zilele pentru care îi însărcinase cu paza podului espirase deja. Elă începe dar a se îngriji de securanța lui și se oprește pe loc.

Pentru ca să pue capătŭ acestei întreprinderi atâtŭ de hazardöse, Dariŭ trimise pe unŭ ostaşŭ d'aî sêi la căpetenia Sciţilorŭ cu invitare ca saŭ să stea la luptă cu dēnsulŭ, saŭ să-i trimită pământŭ şi apă, în semnŭ de supunere. Sciţii, spre răspunsŭ la cererile lui Dariŭ, îi trimitŭ o pasere, o bröscă, unŭ şörece si cinci săgeţi. Dariŭ se bucură de o cam dată la priimirea acestorŭ obiecte, luându-le ca semnŭ de supunere din partea Sciţilorŭ. Dar unŭ învăţatŭ getŭ esplică lui Dariŭ semnificarea emblematică a acestorŭ obiecte. Elŭ îi spuse că aceste obiecte va să dică: „Persilorŭ, dacă nu veţi sbura ca pasërile în aerŭ, dacă nu vă veţi afunda ca bröscă în apă saŭ dacă nu vă veţi ascunde în pământŭ ca şörecele, nu veţi scăpa de săgeţile Sciţilorŭ“.

Acéstă interpretare se şi adeveri îndată, căci Sciţii, încuragiaţi de strimptorarea în care se aflaŭ Persii, începură a-i ataca şi a-i hărţui necontenitŭ şi noştea. Persii închietăţi de dificila situaţie în care se aflaŭ, nu se mai gândeaŭ de câtŭ cum să scape de săgeţile Sciţilorŭ. Ei inventară o stratagemă prin care reuşiră a face pe Sciţi să-i pērdă unŭ momentŭ din vedere şi să ajungă la Dunăre. Aci temerea morţii îngheţă unŭ momentŭ inimile tuturilor, căci ei nu mai aflară în fiinţă podulŭ pe care trebuiaŭ să trecă Dunărea înapoi, şi pericolulŭ era mare ca duşmanulŭ să nu-i ajungă dupe urmă. Dar unŭ norocŭ extraordinarŭ făcu ca podulŭ să vie la locŭ şi astŭ-

felu trufașulū Dariū și numeroșă luī oste, abia scăpară de la o mórte certă din partea Scițilorū.

După retragerea luī Dariū și a ostei sale, Geții rămăseră liniștiți în țera lorū.

Mai târziu când Filip II regele Macedoniei se sculă cu resbelū în contra Scițilorū (340—338 a cr.), Geții îi veniră în ajutorū. Cu puterniculū lorū concursū, Filip reuși a desființa regatulū Scițilorū. Atunci Geții se aședară de amîndoa laturile Dunării, unde înființară unū regatū puternicū care se întindea de la porțile de ferū până la Nistru. O parte din populațiunea scită fu gonită și împrăștiată; iar altă parte se contopi cu Geții. Tot cam p'atunci și Dacii trecură d'a stînga Dunării, aședându-se în Transilvania, Banatulū Temișorei și în o parte din câmpiile dintre Tisa și Dunăre. (338 a cr).

Pe la 336 a cr., Alexandru celū Mare, regele Macedoniei, voi să facă resbelū Persilorū. Spre a întreprinde acéstă mare expedițiune mai cu securanță, elū voi să supue mai întiiū pe Geții. Geții se aflău pe atunci aședați de amîndoa laturile Dunării.

Alexandru, voinđ să trecă Dunărea, Geții îl așteptară d'a stînga acestuī fluviū cu patru miī călări și cu cincispredece miī pedestri. Atunci Alexandru căută un locū de trecere, pe unde să nu fie vėđutū de către Geții. Elū străbātu Istru într'o nópte pe nave bizantine, de comerțū, pe vase d'ale piraților, pe luntriī și altele.

Geții, vădându-se surprinși de către Macedonenii, se retraseră în cetatea loră de lemnă. Dar înțelegând că Alexandru are să-î bloceze aci, ei și-au luată femeile și copiii și s'au retrasă în deserturi.

Alexandru, din cauza necunoștinței locuriloră celoră sălbatică în care trebuia să urmărească pe Geții și din cauza unei răscôle ce se iscase în Iliria și Grecia, trece Dunărea înapoă, și Geții rămână în pace.

Puterniculă regată înființată de Geții de amendoă laturile Dunărei, nu se bucură prea multă timpă de o viață pacinică și înflorită. Când Galii fondară regatul Galo-Tracic, de la Muntele Emului până la Marea Négră (278 a. cr.) regatulă Gețiilor de pe laturea dréptă a Dunărei se desființă. Acela din partea stîngă a Dunărei nu avu o sórtă mai fericită. Geții, neconținut în luptă cu Bastarnii, un popolă de origină germană, se desființă și regatulă loră dupe laturea nordică a Dunărei. Geții remaseră sub dominația Bastarnilor mai multă de un secolă, până ce înțeleptulă și valorosulă rege dacă, Boerebista, îi liberă de sub Bastarnii pentru a-î contopi pentru tot d'auna cu omogenii loră Daci și a format ast-fel o singură și puternică națiune Dacă:

În privința naționalității Gețiilor și Daciloră, s'a ajuns, prin ajutorulă filologiei, a se conchide în

modu definitivu că ei nu sunt nici germani, nici slavii, nici Celtii; ci numai Traci de origină ¹⁾.

Etnografii și filologii moderni recunosc cu toții că Tracii sunt un popor Indo-Europénu, diferind numai în determinarea grupeii la care ei aparțin.

Acestea sunt puținele noțiuni ce ne-a lăsat antichitatea despre țerile și poporele de la Dunăre.

Dupe ce însă armele victorioase ale Romanilor se apropiară mai multu către Dunăre, istoria începe a ne da noțiuni mai satisfăcătoare despre poporele de la Sudulu și Nordulu Dunărei.

Din puținele noțiuni istorice ce au ajuns până la noi, putemu numera vre-o șapte regi Geții și Dacii, începând de la Dromihete și până când Dacia fu transformată în provincie romană.

CAP. II

Regii Geților și ai Dacilor

Dromihete. 319—281 a. Cr.

Dupe mórtea lui Alexandru Macedon (323 a. cr.) vastulu său imperiu s'a împărțit între dife-

¹⁾ Herodot este celu d'inteu dintre scriitorii cei vechi care vorbeste despre Geții, arătându-i ca un popor vitézú și că sunt adevérați Traci.

Strabonú asemenea îi numește un tribu din marea familie tracică, adăogindú că ei vorbeiau una și aceeași limbă. Elú considera ambele popore ca identice, stabilind o deosebire celu puținú topică: locuitorii din josú de cataracte până la Marea Ne-gră, Geții; iar cei de la cataracte în susú spre Germania, Dacii.

riții săi generali. Tracia cădu în partea lui Lisimah, celū mai bravū dintre căpitaniī lui Alexandru. Pe timpulū acela, Geții aveaū de rege pe înțeleptulū și belicosulū Dromihete. Lisimah ambiționă ca să restabilescă stăpânirea macedonénă la Dunăre. Elū învinge mai întâiū pe Geți în Dobrogea; apoi reușește a trece d'a stînga Dunării. Dromihete, regele Geților, bate armatele lui Lisimah și prinde captivū chiar pe Agatocles fiulū său. Atunci Lisimah, ca să rescumpere pe fiulū său Agatocles, este silitū să închee pace cu Geții. El restituie Geților tóte pămînturile și cetățile ce le coprinsese, și peste tóte aceste avantaje, mai dă și pe fie-sa de soție lui Dromihete.

O asemenea pace, pentru un omū ambițiosū ca Lisimah, nu putea fi de o lungă Durată. Puțin dupe încheerea păcii, Lisimah pornește cu o armie numerosă asupra Geților și trece d'a stînga Dunării.

Pentru a face ca Lisimah și óstea lui să cadă în cursă, Dromihete trimite la dînsulū pe unulū din ostașii săi ca fugarū care s'a lăsat să cadă în mânele lui, cerîndu-i ajutorū. Stratagema a reușit pe deplin. Lisimah, încredîndu-se în spusele pretinsului fugarū care îi promitea să-i arate calea pe unde să pótă surprinde pe Geți, fu atrasū cu óstea sa prin locuri selbatice și cu totulū nepracticabile, dintre Prut și Nistru. Hărțuit neconținut de către inemicī, slăbitū de fόμε și de sete,

Lisimah cădu în așa strâmtorare în câtu fu silitu a se da prinsu în mânele Getilor cu totă óstea sa.

Armata getă era atâtu de infuriată în contra dușmanilor ei în câtu voia îndată a repune cu totul pe Lisimah cu óstea sa. Dar Dromihete, agerū și prevădătorū pentru viitorū, a știut să înfrêne și să contenescă pornirea cea brutală a poporului său. Usind de marea sa autoritate asupra soldaților, elū i-a făcutu să înțelegă că era mai în interesulū patriei lorū ca să aibă pe Macedoni amici de câtu dușmani. Elū spuse ostașilorū săi că sângele lui Lisimah și al óstei sale va da naștere la miū de resbunători cari le va turbura necontentit liniștea în viitorū. Și într'unū momentū de induioșire elū imbrățiședă pe Lisimah ca pe unū părinte.

Armata getă, invinsă de seducătórea elocința a regelui lorū, cedésă simțimintelorū sale umane și generóse și ast-felū Lisimah și óstea sa, scăpați de orī ce pericolū pornescū cu toți la cetatea Getilor Elia.

Dromihete, mai nainte de a lăsa pe Lisimah și óstea lui să se întórcă în țera lorū, voi să-ī ospătese ca pe niște amici. Elū ordonă să se prepare doă mese una în fața alteia. Masa destinată pentru Lisimah și Macedonenii săi cei mai de frunte era fórté luxósă și încărcată cu bucatele cele mai gustóse și vinurile cele mai alese, cari spumegaū în cupele de aurū; pe când masa lui Dromihete, a căpitanilorū și demnitarilorū săi era simplă, cu bucate frugale, cu talere de lemnū și

cu cornuri de animale în locu de cupe, pentru a bea vinulū.

Dromihete prin acestū ospățū, mai multū emblematicū, voi să arate Macedonenilorū că Geții de și cunoșteaū luxulū nu voiaū să usese de dēnsulū, căci îlū consideraū ca unū vițiu care corumpe moravurile și virtuțile unui poporū. Elū voi încă să le dea să înțelegă că este mai bine pentru dēnșii ca să aibă amicū de câtū inamicū pe unū poporū atâtū de frugalū care știe să se bată și să mōră pentru independința țerei sale.

Dupe acestū ospățū, Lisimah și óstea sa fură liberi și se întórseră nesupērați în țera lorū.

Se dice că Lisimah totū a mai făcutū resbelū Gețilorū; dar nu avemū cunoștințe istorice despre cele întēplate.

Se crede că Dromihete ar fi murit apărându-și țera în contra Galilor pe la 281 a. Cr. dupe care curindū în urmă se și desființă regatul Gețilorū din drēpta Dunării.

Orole saū Rolu. 176 a. Cr.

Dupe desființarea regatului Geților din partea drēptă a Dunării, istoria ne dă noțiuni fórte slabe și fórte obscure în privința regatului Geților din partea stingă a Dunării. Ea ne spune că Geții de pe laturea stângă a Dunării aū fostū neconținți în luptă cu Bastarnii, unū popolū de rasă germană care tindea a'í subjuga cu desăvirșire.

Pe când Perseu împăratulū Macedoniei, în alianță cu mai multe popóre nordice avea resbelū cu Romanii (171 a. Cr.) Geții aveau de rege pe Orole sau Rolu. Elū fu invitatū de către Perseu ca să intre în alianță cu dēnsulū și să ia parte la resbelū în contra Romanilorū. Orole însă, aflāndu-se în resbelū cu Bastarnii, nu acceptă propunerea lui Perseu. Ostașii lui Orole nepurtāndu-se cu destulā vitejie într'o lovire ce au avutū cu Bastarnii, furā învinși. Orole, ca să-l pedepsescă de puțina lorū bărbăție, i-a condamnatū ca să dōrmă cu capulū la picioarele femeilorū lorū și să le servescă ca niște supuși. Óstea lui Orole îndurā acēstā umilire pānă ce avu ocașie, într'o altā luptă cu inamiculū, să spele desonōrea ce apāsa asupra lorū, repurtānd o victorie strālucitā.

Cu tōte luptele eroice și sāngerōse ce Geții susținurā în contra Bastarnilorū, nu le fu cu putință a'și scāpa țera de la peire. Slābind din ce în ce mai multū, regatulū lorū de la nordulū Dunării, cădu și elū sub complectā dominațiune a Bastarnilorū. Geții suportarā mai multū de unū secolū jugulū aspru alū sclaviei, pānă ce o voce providențialā îi deștéptă din somnulū sclaviei în care zāceaū, îi chiamă să se unescă cu frații lorū Daci și să formese o națiune puternicā, de care avea să tremure mai tārđiū ēnsă-și neinvinsa Roma.

Dupe Orole, care nu se știe câtū a domnitū, și pānă la venirea lui Boerebista ca rege al Daci-

lorŭ, adicǎ pǎnǎ la anulŭ 57 a. cr., nu se ŝtie despre Daci ŝi Geŝi de cǎtŭ numai ore cari fapte isolate.

Acestŭ spaŝiŭ de timpŭ este plinŭ mai cu sǐmǎ de succesulŭ armelorŭ romane in peninsula Balcanicǎ pǎnǎ la Dunǎre.

Astŭ-felŭ, la 148 a. cr., Macedonia se reduce in provincie romanǎ. La 118, armele Romanilorŭ sunt invingǎtoare in Dalmaŝia. La 113, Marcu Didiu infrǎnge cu desǎvirŝire pe Traci ŝi-i respinge in limitele ŝerii lorŭ. La 112, Liviu Drusu ajunge pǎnǎ la Dunǎre ŝi pune capǎtŭ incursiunilorŭ ce Dacii fǎceau peste acestŭ fluviŭ.

Atunci Romanii fǎcurǎ pentru prima orǎ cunoŝinŝǎ cu locuitorii Daciei. La ei inŝǎ locuitorii de la cataracte (porŝile de ferŭ sau gheardapurile) in giosŭ se numiau Geŝi; cei din susŭ de cataracte se numiau Daci. Mai in urmǎ inŝǎ numele de Daci se generalisǎ ŝi tǔtǎ ŝera, incepǎndŭ de la riulŭ Morava, hotarulŭ Germaniei, ŝi pǎnǎ la Boristene, se chema Dacia.

La 108, Marcu Minuciu bate pe Traci in tot ŝinutulŭ Ebrului, ŝi atacǎ pe Scordiŝti ŝi pe Tribali. Dacii venirǎ in agiutorulŭ Scordiŝtilorŭ; inŝǎ spǎimintatŝi de sunetulŭ trombelorŭ romane, luarǎ fuga.

La 86, C. Scriboniŭ Curione supune pe Dardanii ŝi pe Moesi, merge pǎnǎ la Dunǎre ŝi trece chiar in Dacia. Inŝǎ inŝricǔŝatŭ de pǎdurile cele intunecǔse ale Daciei, nu cutǔsǎ a inainta in intrulŭ

țerii și se trage înapoi, preferîndu a vedea pe Daci mai de departe de cîtă a se bate cu dînșii.

Boerebista. 57 a. Cr.

Pe cînd Geții se află sub dominația Bastarilor, Dacii erau stabiliți de multă timp în Transilvania, Banatul Temișenei și în câmpiile d'între Dunăre și Tisa. Impărțiți în mai multe triburi, avîndu fie-care căpetenia sa, ei trăiau neconținută în lupte intestine.

Dacii apar în istorie multă mai tîrziu de cîtă Geții, cam pe la 112 a. cr., cînd au început a veni în contact cu Romanii și cînd Liviu Drusu a pus capăt deselor incursiuni ce tăceau în provinciile Romane d'a dreapta Dunării.

În această epocă moravurile Dacilor se corupsese foarte mult; ei căduse în moliciunea și desfrinarea cea mai mare; viciul băuturii, sorginea tuturilor relelor, îi coprinsese cu totul. Ei pôte ar fi și perit cu totul, ca nație, dacă Provedința nu le trimitea un om care să-i scotă din abisul în care se prăvălise, un om care să-i regenereze cu desăvîrșire și să facă din ei o națiune bravă care să lase urme neperitoare în istoria popórelor. Acest om menit ca să scape de la o peire certă poporul Dac, fu Boerebista care se ridică ca rege al Dacilor cam pe la anul 57 a. cr.

Boerebista, bărbat inteligent, înțelept, ener-

gică și viteză, a înțelesă chiar de la începută că, spre a regenera poporulă Dacă, trebuia nu numai instituțiunii și reforme radicale; dar pentru ca aceste reforme salutari să fie primite și observate de poporă, trebuia ca ele să fie introduse prin organulă unui personagiă divină. De aceea Boerebista își asocia la putere pe Dekeneă, marele preotă al Daciloră.

Acestă Dekeneă se dice că colindase multe țeri și că fusese chiar în Egiptă, spre a se iniția în științele preoțiloră egipteni.

În unire cu Boerebista, Dekeneă puse în lucrare a regenera moravurile poporuluiă Dacă. Elă scose din cultulă Daciloră sêrbătorile de nôpte în care junele feciore, cu torțe aprinse, cântăă și jucaă ca niște bacante; preoții, beți de vinuri, presiceaă viitorulă; iar junimea Dacă, cu capetele aprinse de băatură și de voluptate, se abandonaă la desfrênările și escesele cele mai oribile. Elă ordonă stîrpirea tuturiloră viiloră din țeră, spre a lua din mânele poporuluiă acestă mijlocă de moliciune și de desfrênare.

Dacii priimiră și observară cu religiositate tôte aceste măsuri salutari, credendă că ele sunt ordonate chiar de Deș prin gura ponteficelui loră Dekeneă. În scurtă timpă ei deveniră ună poporă sobru și valorosă.

Astă-felă regenerate moravurile Daciloră, Boerebista procede la organisarea politică a statuluiă seă. Elă unește sub singurulă seă sceptru tôte

triburile din care se compunea poporulŭ Dacŭ; organisésă o ôste considerabilă, o deprinde la arme și la disciplină. Acum Daciŭ erau o națiune aptă de ori ce întreprinderi belicóse.

Boerebista își indréptă mai întiiŭ armele în contra vecinilorŭ sei de către Apusŭ. Intr'o bătălie sângerósă care avu locŭ la riulŭ Tisa, elŭ sdrobi cu desăvîrșire puterea Boilorŭ și învinse și pe regele Tauriscilorŭ, care venise în ajutorulŭ lorŭ. Boerebista, deplinŭ victoriosŭ, pradă și pustiește atâtŭ de reŭ țera inemicilorŭ sei, în câtŭ multŭ timpŭ în urmă nu se mai numia de câtŭ pustiile Boilorŭ.

Dupe aceste succese strălucite, Boerebista își întorce privirile către Răsăritŭ. Aci se aflaŭ Bastarnii cariŭ supusese de multŭ timpŭ pe Geți. Boerebista chémă la libertate poporulŭ Gețilorŭ. Aceștia, setoși de a scutura jugulŭ celŭ aspru al Bastarnilorŭ care apăsa de multŭ timpŭ asupra lorŭ, iaŭ armele, se unescŭ cu frații și liberatorii lorŭ Daciŭ și batŭ atâtŭ de cumplitŭ pe Bastarni, în câtŭ cea mai mare parte se risipescŭ și se aședă peste Dunăre în Balcani. Dupe aceea Boerebista, coprinde și dărímă cetățile grecești dupe țermulŭ nordicŭ al Pontelui-Euxinŭ, până la Boristene.

Inginfatŭ de mărețele sale victorii, Boerebista cutésă acum a-și îndrepta privirile d'incolo de Dunăre. În fruntea unei armate considerabile, elŭ pradă și devastă Tracia, Iliria și Macedonia. Acé-

stă cutezanță a lui Boerebiste, deșteptă vii temeri în inima vitezului poporŭ Romanŭ. Unŭ mare geniŭ militarŭ și bărbatŭ de statŭ, Iulius Cesarŭ, conducea atunci destinele republicei Rome. Elŭ, dupe ce invinse pe Pompeiŭ și pe Pompeiani și se întorse la Roma, decise să pornescă cu armele ca să coprinďă mai intiiŭ tóte țerile până la Dunăre, să facă din acestŭ mare fluviŭ fruntarea statului Romanŭ; apoi să pedepsescă aspru pe Daci pentru cutesanța lorŭ; iar dupe aceea să trecă în Asia, în contra Parțilorŭ.

Fama proiectelorŭ lui Cesarŭ umple de spaimă popórele amenințate. Boerebista, decisŭ a se opune cu armele, prepară o óste de doă sute mii ómeni. Dar pumnalulŭ ucigătorŭ al lui Bruțu, curmândŭ ڃilele eroului romanŭ, scapă pe Daci și pe Parți de pericolulŭ eminent ce i amenința.

Dupe mórtea lui Iulius Cesarŭ, Roma intră într'o fasă cu totul nua. Antoniiŭ, amiculŭ și partisanulŭ infocatŭ al lui Cesarŭ, prin seducătórea sa elocință, isbutește a rěscula poporulŭ în contra asasinilorŭ lui Cesarŭ, pe care îi urmărește și îi asediază în Modena (43 a. Cr.).

Declaratŭ de către senatŭ inemicŭ al patriei, și bătutŭ la rëndulŭ sěu de consoli Hirțius și Pansa, elŭ se unește cu Lepidu și cu junele Octavŭ, fiulŭ adoptivŭ al lui Cesarŭ și formeză al doilea triumviratŭ. În urma proscricțiunilorŭ celorŭ mai sângeróse, prin care se distinge acestŭ triumviratŭ, Antoniu, ajutatŭ de Octavŭ, bate

cu desăvirșire pe Brutus și pe Casius în Galțiile de la Filipe, nimicește cu totul partidul republican (42 a. cr.) Dupe acestu triumf completu, triumvirii își impartu Imperiul Romanu, Antoniu ia Grecia și Asia.

Ajungendū știrea în Dacia despre mórtea lui Cesarū și despre sfișierile ce sbuciumau Imperiul Romanu, Boerebista cu Dacii, iar începū invasiunile și devastările lorū în provinciile romane. Antoniu ceru de la senatulū Romei putere armată ca să pue capetū cutesanței inamicilor; dar Senatulū, ne dândū cređementū celorū ce i se raporta și temendū-se ca Antoniu să nu întorcă armele în contra Romei, 'i-a refusatū cererea.

Antoniu află midlocū să înșele pe Senatū și să se proclame comandantū al oștilorū din Macedonia. Mai târđiū elū, purtândū resbelū în contra Bastarnilorū aliați cu Mesii, fu invinsū la orașulū Istrianilorū. Se crede că la acéstă bătălie au luatū parte și Dacii, căci mai târđiū s'au aflatū la cetatea dacică Genucla semne militare d'ale lui Antoniu.

Pe câtū timpū republica Romană fu sgduită de rivalitatea triumvirilorū ce o guvernaū, nimeni nu se mai ocupa cu afacerile Daciei. Dar rescu-lându-se Dalmații și Panonii, Octavianū Augustū veni cu armată la Segesta (Siscia), orașū alū Panoniei în malulū riului Sava, cu scopū de a învinge pe Bastarni și a plânta apoi aquilele romane în pământulū Daciei.

Dar voindŭ a se asigura mai bine de cãtre Dalmați carii tot se mai țineaŭ în Setonia, fu rãnitŭ în acestŭ resbelŭ și se întorse la Roma. Astŭ-felŭ resbelulŭ ce se proiectase in contra Dacilorŭ rãmase fãrã nici unŭ efectŭ.

Cu tôte acestea, preparative mari se făceaŭ la Roma. Sgomotulŭ de unŭ resbelŭ apropiatŭ și fama despre eroismulŭ lui Augustŭ, înfricoșese tare pe Boerebista. Octavian Cesarŭ era gata sã intre cu armele în Dacia și sã pedepsescã aspru pe Daci de cutezanța ce avusese de a devasta provinciile imperiului Romanŭ. Dar sôrta și de astã datã a fostŭ pãrtinitore Dacilorŭ. Rivalitatea dintre Octavian și Antoniŭ; nuolŭ resbelŭ civilŭ în care acești doi mari ambițioși erau gata sã arunce republica romanã, înlăturarã și de astã datã fulgerile Romei d'asupra Dacilorŭ.

Regele Dacilorŭ, profitãndŭ de o ocasiune atãtu de favorabilã pentru Dacia, cugetã sã-și atragã favórea lui Cesarŭ. De aceea elŭ trimise soli la Roma sã propue lui Octavian ajutorulŭ seŭ în contra lui Antoniŭ. Acéstã solie însă fu respinsã de cãtre Cesarŭ, care nu putu priimi condițiunile puținŭ demne ce i se făceaŭ.

Boerebista, supãratŭ tare derefusulŭ lui Augustŭ, s'a decisŭ sã trecã în partea lui Antoniŭ. Dar curẽndŭ dupe aceea întẽmplãndu-se o rescólã între Daci, Boerebista își perdu viața, și ast-felŭ planulŭ seŭ rãmase fãrã efectŭ.

Orole II, Dapige și Ziraxe. 33—20 a. cr.

Dupe mórtea lui Boerebista, imperiulŭ Dacilorŭ se divise în trei părți, având de căpetenii : pe Orole II saŭ Rolu, pe Dapige și pe Ziraxe. Acésta fu o mare caúsă de slăbiciune pentru Daci. Unde până aci Daciŭ puteau scóte sub arme până la 200.000 ómeni, acum nu mai puteau arma în contra Romanilorŭ de câtŭ de la 50—60 mii ostași.

Profitândŭ de slăbiciunea în care se aflaŭ Daciŭ din cauza disidențilorŭ din lăuntru, o ramură a Iazighilorŭ, poporŭ sarmatŭ dintre Dnistru și Donŭ străbătu Carpații și pătrunse în valea de susŭ a Tisei. Dupe mai multe lupte ce avură cu Daciŭ, ei se stabiliră în câmpiile cele mănóse dintre Tisa și Dunăre, de unde goniră pe Daci. Acești Iazighi se numiră Metanastasi adică, *emigrați*, spre deosebirea celorŭ de la Marea-Négră.

Acum Daciŭ se aflaŭ în pericolŭ și mai mare din partea Romanilorŭ. Din fericire însă pentru densii, Romanii erau continuŭ în lupte intestine care nu le dau pasŭ a se gândi la supunerea Dacilorŭ.

Poporulŭ Dacŭ, aflândŭ că Romanii erau prada resbelului civilŭ provocatŭ de ambițiunile triumvirilorŭ Antoniu și Octavian, silea pe unulŭ din capii lorŭ, Orole, să se scóle în contra Romanilorŭ. Orole, care era fórte prudentŭ, înțelegea că

disidențele romanilorŭ aŭ să încetese în curênd și că în slăbiciunea în care se aflaŭ, Daciŭ nu vorŭ putea să lupte în contra forțelorŭ Romanilorŭ.

Pentru ca să înduplece pe poporŭ să se lase de o asemenea întreprindere pericolôsă, Orole aduse în fața Dacilorŭ doi câni cariŭ începură a se încăera și a se mânca între dênșii. Dar pe când câniŭ se mâncaŭ mai tare, Orole dete drumulŭ unui lupŭ care începu să fugă. Câniŭ cum vedură pe lupŭ, se lăsără de a se mai mânca între dênșii și alergără amêndoŭ, ca doi amici, în contra lupului.

Acestŭ esemplu frapantŭ, care spunea Dacilorŭ într'unŭ modŭ pipăitŭ că Romanii, vedêndu-se atacați de către Daci, își vorŭ lăsa certurile dintre dênșii și vorŭ alergeră uniți în contra lorŭ, determină pe Daci a se lăsa de dorința lorŭ resboinică și cedară hotărîrii înțelepte a ducelui lorŭ Orole.

Dar cei l'alți capi ai Dacilorŭ nu fură tot atât de înțelepți ca celŭ d'ântăiŭ. Unindu-se cu Iazigiŭ, cu Sarmații și cu Bastarnii, ei prădară Mœsia și Dardania; apoi străbătură Emulŭ, bătură și despuiară pe Dentileți, poporŭ tracicŭ supusŭ Romanilorŭ.

Dupe strălucita bătălie navală de la Actŭ câștigată de Octavianŭ în contra lui Antoniŭ (31 a cr.), republica Romană se prefăcu în Imperiŭ și Octavianŭ luă numele de Augustŭ (adică alesŭ de zei, inviolabilŭ).

Pe la 29 a cr., Statiliu Tauru, respinse pe Daci

peste Dunăre, prinse mulți ditr'ênșii și-i duse la Roma unde-i puse să se lupte în amfiteatru.

Devastările Dacilorū în provinciile romane cerândū o rēsbunare mai simțitōre, M. Liciniu Crassu, comandantele oștilorū din Macedonia, piimi ordinū de la Octavianū ca să pedepsescă pe regii și popórele cari ajutaseră lui Antoniu. Crassu bate pe Bastarni și-i incongióră la Dunăre într'un locū în care se retrăsese dupe bătălie. Orole II, dete ajutorū Romanilorū la astă impresurare. Dupe ce Crassu termină lupta cu succesū, trimise pe Orole cu recomandație la Octavianū, care ilū numi amicū și soțū alū Romanilorū (28 a cr.)

În urma acestora, Crassu, bătutū de inamici, se retrăsese la iernatecū în Tracia, decisū a se lăsa de orī ce întreprinderi militare. Dar, pe de o parte supăratū de Bessi, de Traci și de Bastarni; iar pe de alta chematū de Orole să-i dea ajutorū în contra lui Dapige, altă căpetenie a Dacilorū, Crassu apucă iar armele (27 a cr.). Elū bate mai întâiū pe Bessi, apoi, trecēnd Dunărea, înfrânge și risipește pe Dacii lui Dapige. O parte dintr'ênșii cari scăpase din luptă se retrăsese într' unū castelū. Aci ei fură trădați de unū militarū grecū care introduse nóptea pe Romani în castelū. Dacii, vădēndu-se astū-felū vēnduți, se ucise între dēnșii, ca să nu cadă vii în mânele Romanilorū. Dapige peri de-o-dată cu ai sēi.

Dupe acēsta, Crassu, se cūse cu armata sa la

o speluncă mare și foarte întărită, numită Cira. Acastă speluncă era ocupată de Daci care-și duseseră acolo vitele și toate averile lor. Crassu închise toate intrările și țășirile speluncei și constrânse prin fomie pe Daci care erau refugiați acolo să se predea.

În urma acestor victorii, Crassu, se duse cu armata sa la cetatea Genucla, cea mai tare din cele ce avea Ziraxe, a treia căpetenie a Dacilor. În acestu castru se ținea trofeele militare ce Daci le luase de la Antoni în bătălia de la cetatea Istrienilor. Genucla era construită lângă Dunăre. Crassu o făcu de pe uscat și de pe apă. După unu asediu destul de îndelungat, Crassu reuși a lua cetatea. Ziraxe nu se afla aci, căci se duseseră să ceară ajutorul Sciților.

După această victorie strălucită, Crassu se întorșe în Tracia, apoi se duse la Roma unde triumfă despre Traci și despre Daci. (26 a cr.).

Cotysone, (26—14 a cr.)

Daci văduseră în fine unde îi aduseseră desbinările dintre dășii și rivalitățile ambițioșe ale căpeteniilor lor. De aceea pe când Liciniu Crassu triumfă la Roma ei, înlăturând urele și ambițiunile personale, se adună și aleseră cu toți de rege unicu pe Cotysone.

Sub acestu rege, Daci, iar își începură incursiunile și prădările lor în provinciile romane, trecend Dunărea peste ghiata. Imperatorele Octa-

vianū trimise la Dunărea superiōră pe doi fii vi-trigī ai săi, Drussu și Tiberiū, ca să bată și să supue popóarele de acolo și să pună în respectū pe Daci. Iar la Dunărea inferiōră trimise pe Cneu Lentulu.

Daciū fură respiași de către Cneu Lentulu peste Dunăre în țera lorū. Pentru a ține în respectū pe Daci și pentru a-ī opri de a mai trece peste fruntarii în provinciile romane, Cneu Lentulu construi castre și forterețe d'a stānga și d'a drépta Dunării în care așeđă óste romană. Daciū însă atacă din noou pe Romani chiar în întăririle lorū. Cneu Lentulu respunde cu vigóre la atacurile Dacilorū, apoi luānd ofensiva le face unū resbelū teribilū. In aceste lupte Romaniū uciseră Dacilorū trei duci între cari fu și regele Cotyson.

Acéstă perdere simțitóre in locū de a descuragia pe Daci, īl întărită și mai multū. Peste căți-va ani, ei se uniră cu Panoniū, cu Sarmatiū și cu Bessiū și atacă din noū pe Romani. Lun-gile lupte ce Daciū avusese cu Romaniū și ar-mele lui Tiberiū abia īl mai putură domoli (anulū 10 a. cr.). Cu tóte acestea in anulū următorū ei iarăși erupse in Panonia și o prădară. In anulū 4 p. cr. Aeliu Catu veni in contra Dacilorū ca să-ī infrānese. Elū a strāmutatū peste 50,000 de Daci din vecinătatea Dunării in Moesia, și 'ī-a supus la plată de tributū.

In timpulū împărăției lui Tiberiū care a succedatū la tronulū Romei in anulū 14 p. cr. dupe

mórtea lui Octavianŭ August, Dacii ŝi Sarmatiŭi bătŭ legiÓnele Macedonice ŝi coprindŭ Moesia. Către sfirŝitulŭ impăraŝiei lui Tiberiŭ, Dacii deveniră ŝi mai cutezătorŭi; incurŝiunile lorŭ fură ŝi mai dese ŝi mai vătămătÓre provinciilorŭ Romane, căci imperiulŭ, in acea epocă, devenise fórte slabŭ (37 p. cr.).

Cătŭ stătură pe tronulŭ Romeŭi Caligula, Claudiŭ ŝi Neronŭ (37—68 p. cr.), nu se vede ca Dacii să fi făcutŭ vre-o excursiune d'a drépta Dunării. Dar rivalitaŝile dintre Galba, Otonŭ ŝi Viteliu ŝi miseriile ce aŭ decursŭ din ele, aŭ datŭ curagiŭ Dacilorŭ cariŭ iar aŭ respinsŭ legiunile Romane.

Sub Vespasian, Marcu Plautiŭ propretorulŭ Moesiei, înfrânse pe Daci ŝi pe cei l'alŝi barbarŭi cari năvaliŝe asupra provinciilorŭ Romane. Elŭ strămută ca la 100,000 de locuitorŭi in Moesia pe care îi făcu tributari Romanilorŭ.

In timpul lui Titu, provinciile romane remaseră ne supărate de către Daci.

Dura (80—82 p. cr.)

Pe timpulŭ imperatorului Domiŝianŭ, Daci aveau de rege pe Dura. Domiŝianŭ acordă Sualilor unŭ ajutorŭ de 100 călari in contra Ligilorŭ cariŭ locuiaŭ pe atunci in Moesia. Din acéstă cauză, Ligii s'aŭ unitŭ cu Iasigiŭi ŝi s'aŭ preparatŭ ca să trecă Istru. Dacii, cu regele Dura,

s'au sculatŭ și ei, și năvălindŭ asupra Romaniloŭ le-au omoritŭ santinelele și au sfărămatŭ cu totulŭ ôstea romană.

Dupe acéstă victorie Dura, prevădend atacurile teribile ce Dacii se așteptau să aibă din partea Romanilorŭ și voind să dea patriei sale unŭ brațŭ mai vigurosŭ și o inteligență mai ageră și mai abilă pentru resbelŭ, abdică corónă în favórea valorosuluŭ și experimentatuluŭ Decebal, care deveni astŭ-felŭ regele Dacilorŭ.

Decebal (82—106. p. cr.)

Decebal era unŭ bărbatŭ cunoscutŭ pentru vitejia sa. Elŭ era fórte iscusitŭ atâtŭ pentru a întinde curse inamiculuŭ, câtŭ și pentru a se lupta cu densusulŭ. O mare înțelepciune îlŭ conducea atâtŭ în triumfŭ câtŭ și în desastru.

Indată dupe venirea sa pe tronulŭ Daciei, Decebal își propuse a ridica nația sa la puterea și la mărirea la care ajunsese o dată sub Boerebista și a'î întinde hotarele mai multŭ de câtŭ ori când. Spre a-și atinge acestŭ mare scopŭ, elŭ își asocie la putere, ca și Boerebista altă dată, unŭ omŭ sântŭ, pe Ponteficele Vezinas, prin gura căruia transmitea poporuluŭ dacŭ tóte ordinele sale. Cu modulŭ acesta elŭ isbuti a readuna într'unŭ singurŭ corpŭ compactŭ tóte triburile Dacilorŭ, a le organiza și a le deprinde la luptă și la disciplină. Pe lângă acésta Decebal

mai făcu și alianță cu Pacor regele Parților, cu Sarmății și cu Iazighii.

Astă-felū pregătitū de resbelū, Decebalū, în anulū 86 p. cr. străbate Istrulū în Moesia, cu o armată considerabilă. În deșertū Opius Sabinus, propretorulū Moesiei ilū întēpină cu o armată considerabilă (87 p. cr.). Elū este bătutū de către Daci; armata romană este sfărîmată cu desăvērșire și Oppius Sabinus însuși cade mortū pe câmpulū de bătăe. Incuragiat de acēstă mare victorie, Decebal bate și coprinde castrele cele mici ale Romanilorū; iar cele mari sunt fōrte amenințate.

În timpulū acesta Domițianū era ocupatū cu resbelulū ce purta în contra Cațilorū, unū poporū de rasă germană. Aflândū despre succesele lui Decebal în Moesia, elū își întōrce privirile către Dunăre, spre a scăpa țera de desastru ce o amenința. Decebal, aflând despre demersulū lui Domițianū îi trimite solī pentru a trata cu dēnsulū de pace. Dar condițiunile propuse de Decebalū erau atâtū de umilitōre pentru Romani, în cātū ele fură respinse ca nedemne. Domițianū persistă dar în hotărârea de a pedepsi cu armele pe Daci. Dar elū fiindū unū omū molatecū, corruptū și nepriceputū în ale resbelului, însărcină pe Corneliū Fuscus, Prefectulū Pretorului, cu conducerea acestui dificilū resbelū. Decebal, aflândū despre tōte acestea, iar mai trimite, însă numai în derîdere, solī de pace la Domițianū. Acesta respinge iară pacea propusă de Decebal.

Intre acestea, Cornelius Fuscus străbate Dunărea și pătrunde în Dacia. Decebalu se retrage înaintea sa și îl atrage astu-felū cu tótă armata în pădurile cele dese și întunecóse ale Daciei. Dupe o bătălie crâncenă și sângerósă, armata romană este sfărîmată cu desăvirșire. Insuși Fuscus cade în luptă și este immorméntatū într'o pădure dacică, 89 p. cr.

Domitian, întăritatū fórte de atâtea perderi, se decide a merge ênsuși în contra Dacilorū. Elū plécă din Roma spre a lua comanda oștirilorū. Dar ajungêndū în Moesia, se aruncă în brațele moliciunei și a desfrênării și trimite în contra Dacilorū cu óstea pe distinsulū și vitézulū generalū Iulian. Acesta, în urma mai multorū lupte ce a avutū cu Daciī, reușăste a înfrêna desele și vătămátóarele lorū năvăliri. Voindū însă a pune capêtu cu desăvêrșire págubitórelorū invasiuni ale Dacilorū, se decide a trece Dunărea și a bate pe Daciī în propria lorū țéră.

Iulianū, mai 'nainte de a trece Dunărea, ordonă ostașilorū sêi ca fie-care să-și scrie numele pe pavéză, spre a putea ști cum s'a purtatū în luptă. Dupe acêsta armatele romane trecū Dunărea (94 p. cr.) și înaintéză până la Tape (care se crede a fi în Banatul Temișeani), unde se afla Decebal cu numerósa lui armată. Aci se dete o luptă teribilă și sângerósă de amândoă părțile. Dar oștile romane remânū învingétóre, Daciī învinsī, fură siliți să se retragă. Insuși Vezinas,

ponteficele Dacilorŭ, ca sǎ-și scape viața, se prefăcu mortŭ, culcându-se printre oștenii carii zăceaŭ fără suflare pe câmpulŭ de luptă. Dar îndată ce veni nóptea, elŭ se strecura și fugi la ai sĕi.

În urma acestei victorii, Iulian se luă pe urmele Dacilorŭ. Se dice că Decebalŭ, temĕndu-se ca Romanii sǎ nu vie asupra reședinței lorŭ, ordonă a se tăia arborii dintr'o pădure de înălțimea unui statŭ de omŭ și trunchiurile lorŭ sǎ se îmbrace cu haine militare și sǎ se încingă cu arme. stratagema reuși de minune. Romanii, privindŭ din depărtare, crederă că vedŭ înaintea lorŭ o armie formidabilă și nu cutezară a mai înainta.

Astŭ-felŭ erau lucrurile. Romanii se credeau ore-cum asigurați din partea Dacilorŭ. Dar Domițian comise o greșelă care ilŭ costă fórte scumpŭ. Mániosŭ asupra Cuazilorŭ și asupra Marcomanilorŭ că nu i-aŭ datŭ ajutorŭ în contra Dacilorŭ, comise o barbarie neertată. Elŭ ucise cu cruđime pe solii acestora carii venise în Panonia sǎ-i cĕră pace.

Marcomanii și Cuazii, furioși de acĕstă conduită barbară și ne omenósă, se sculară în contra lui Domițian cu armele și ilŭ bătură. Dupe acĕstă pierdere, Domițianŭ temĕndu-se și de partea Dacilorŭ, se grăbi a trimite solŭ la Decebalŭ invitându-lŭ sǎ vie sǎ facă pace cu dĕnsulŭ. Decebal nu se duse în persónă, ci trimise la Domi-

țianū pe frate-sēū Diege și alți generali ca să tratese de pace.

Domițian priimi pe solii lui Decebalū cu multă bucurie. Elū le dete arme, mai mulți captivi, o mare sumă de bani, mai mulți fabricanți de arme și de alte lucruri necesare pentru resbelū; în fine elū se obligă a plăti Dacilorū și unū tributū anualū. Pe langă acestea, Domițianū, în vanitatea lui, trimise lui Decebalū și o corónă, ca cum ar fi voitū să înțelegă că elū ilū încoronéză și-lū lasă să domnéscă din grația sa.

Dupe încheerea acestui tractatū umilitorū, Domițianū s'a întorsū la Roma și a avut nerușinarea de a triumfa de Daci și de Cați, luând numele de Dacicū (94 p. cr). Dar nu trecu multū timpū dupe aceea și Roma scăpă de acestū tiranū crudū și coruptū. Domițian fu asasinatū de unū libertū. (a 96 p. cr.)

Dupe mórtea lui Domițian, conspiratorii lui aleseră și desemnară de imperatore pe Nerva. Senatulū aprobă astă alegere și ilū întări. Nerva guverna imperiulū cu multă înțelepciune și blândete. Dar fiind-că era prea bătrânū și pentru ca să înlătore nemulțumirile ce luaseră naștere între poporū și între pretoriani, elū adoptă de fiū și succesorū al sēū pe M. Ulpiū Traianū, omū cu mari talente și pentru resbelū și pentru pace și care era fórte multū amatū de armată.

Către finitulū anului 97 p. cr., Traian fu chematū la Roma unde, dupe ce fu adoptatū de Nerva

se numi Cesare și peste puțină consolă pentru a doa oră. Dar nu multă dupe aceea Nerva încețză din viață (27 Ianuarie anulă 98 p cr.) și Traian ia îndată, în vigurósele sale mări, fránele guvernului.

CAP. III

Intiulă resbelă al lui Traian cu Daciă.

Marele imperatore Marcu Uliu Nerva Traian era născută în Italice, o cetate în Spania, la 18 Septembrie anulă 52 p. cr. Din cea mai fragedă a sa junețe elă îmbrățișése cariera armeloră. Dotată de natură atâtă cu calitățile militare cele mai distinse, câtă și cu acelea ale omului de stată, Traian ajunse în scurtă timpă a dobândi stima și afecțiunea tuturilor, precum și a se ridica la demnitățile cele mai mari.

Indată ce veni pe tronulă Romei, Traian fu preocupată de a sterge câtă mai curënd desonórea ce Domițian pusese pe augusta ei frunte, aceea de a plăti tribută anuală Daciloră. Elă, nu numai că refusă de îndată plata acestui tribută umilitoră, dar luă chiar hotărirea nestrămutată să supue cu desăvirșire pe Daci și să facă din astă țeră, incongiurată la nordă cu atâtă tărîe de culmea munților Carpați, ună bulevardă de apărare pentru imperiulă romană. Âncă din tómnă anulă 100, Traian începe să facă preparativele cele mai serióse pentru resbelulă ce proiec-

tase în contra Dacilor. Elu însuși petrecu totă iarna în Moesia ocupându-se cu concentrare de trupe, cu aprovizionare de cele necesari pentru resbelu, cu construire de fortificații, cu dregerea căilor de comunicație etc.

Decebalu, aflându despre toate aceste mișcări ale lui Traian, se îngriji foarte tare. Elu știa că de astă dată nu mai avea a face cu unu Domitian, ci cu unu mare generalu ca Traian și cu neînvinsulu poporū romanu. De aceea elu se grăbi să pue totulū în mișcare, spre a pune țera în stare de apărare în contra unui dușmanu atâtu de puternicu. Decebal utilisă toate mijlocele ce avea la îndemână: întări toate cetățile cele vechi, mai construi și altele din nouu, făcu aprovizionări mari de arme, de munițiuni și de mașine de resbelu, adună oște câtu putu mai multă și începu a o esercita la arme.

Indată ce dete în primăvara anului 101, Traian trecu Dunărea pe nave și pătrunse în țera inamică. Mai înainte de a pași mai departe elu se asigură de neutralitatea Iazighilorū cari locuiaū între Tissa și Dunăre, spre a nu fi lovitū de dênșii pe la spate. Dupe aceea Traian pași cu oștea înainte în lăuntrulū Daciei, spre a da peptū cu dușmanulū. Decebal, spre a atrage pe romani mai în lăuntrulū țerii sale în locuri mai favorabile de luptă pentru dênșulū, se tot retrăgea dinaintea lorū. In fine Traian și oștea sa înaintaseră până aprupe de riulū Berzana (astădi Jidovinū).

care se varsă în Temeșu, unde se pare că și Dacii îi așteptau pentru luptă.

Când Traian ajunse acilea i se aduse din partea Buriloru, unu tribu aliatu cu Dacii, unu burete mare pe care era scris cu litere latine : „Buriu cu toți soții lorū consiliasă pe Traian să se întorcă îndărātu și să respecte pacea“. Traian ne luându în consideratie aceste vorbe deșarte, veni în fața inamiculu și dete semnalulu de bătae.

Insuși Traian comanda dupe o colină oștile sale în acéstă bătălie însemnată. Elu nu avu în acea di să se lupte numai cu vigurosa óste a Daciloru, ci trebuia să înfrunte și asprimea elementelorū, căci se întâmplase o tempestă teribilă. Dacii pedestri luptau corpū la corpū cu Romanii și le opuneaū o rezistență disperată. Lupta a fostu crâncenă și sângerósă de amëndouă părțile ; dar legionarii lui Traian remaseră până în fine triumfători și stăpani pe câmpulu de bătae.

Mulți Daci și Romani zăceaū morți pe câmpulu de luptă. Dar răniții Romanilorū erau atâtu de mulți la numărū în câtu nu se mai ajungeau cârpele cu care să le lege ranele. Atunci Traian, în devotamentulu și afecțiunea ce avea pentru ostașii săi, își rupse hainele dupe densusulū și le dete să serve pentru a lega plagele celorū răniți. În urma aces-tei strălucite victorii Traian este salutatū de oștenii sei ca imperatore, adică victoriosū.

Decebalu deși iuvinsū, nu-și perde însă corajulu. Elu, trăgându-se mai în lăuntrulu țerii, își

readună și-și reîntocmește oștirea, fiindu gata să stea din nou la luptă cu Traian. Mai mult în deridare, de cât în modu seriosu, Decebalu trimite la Traian soli luați din clasa de josu a poporulu numiți comați, fiind-că se purtau cu capulu golu, ca să-i cêră pacea. Traian îi înapoiasă fără măcar să-i asculte, și se dispune pentru continuarea resbelulu. Mai multe lupte destulu de sângerose avură locu între Romani și Daci și mai tôte se terminară în avantagiulu Romaniloru. În fine timpul celu riguros al iernii puse capătulu de o cam dată campaniei din acestu anu 101. Romanii se aședară în castre întărite pentru iernatec; iar Traian se duse să petrecă iarna în Moesia.

În cursulu iernii Romanii tot nu fură liniștiți în castrele lor. Dacii, întăritați de a vedea pe dușmani în țera lor, îi ataca ne contenit și le făcea viața amară. O dată ei atacă cu putere unu castru mare al Romanilor, pe care îl încongioră de tôte părțile. Romanii se apărau cu vigóre din lăuntru; dar Dacii, prin ajutorulu mașinelor de resbelu și a berbecelor (un fel de birnă sau pirghie mare de lemn care avea la căpătiiu unu capu de berbece de bronz sau de feru) reușesc a face largi spărturi în ziduri prin care erau gata să străbată în castru. Romanii erau amenințați de cel mai mare pericolu. Sôrta însă fu și de astă dată în contra Dacilor. Călărimea dacă voia să trecă un riū pe ghiață ca să alerge în ajutorulu asediatorilor, ghiața se sparse, călă-

rimea dacă se înecă în riū. Ast-felū Romaniū reușiră a înlătura peirea d'asupra capului lorū.

Cum sosește primăvara, Traianū vine de se pune în fruntea legiunilorū sale. Daciū îndată ce aflară de sosirea lui Traianū, începură a-și înfrēna atacurile și a fi mai rezervați în întreprinderile lorū. Traianū este silitū a înainta în țēra lorū spre a da peptū cu dēnșii. Prima și cea mai sângerōsă bătălie cu care se incepu campania anului 102 fu aceea de la Tape. Aci altă dată vitēzulū generalū al lui Domițian, Iulianus, repurtase o victorie strălucită în contra Dacilorū. Tot aci legiōnele romane, comandate de marele Traianū, învingū cu desăvērșire pe Decebalū și armiile sale aliate. Multe și abondente fură prăđile și provișiunile ce Romaniū luară de la Daci. Mulțime de trofee, între care și aquila legionară pe care generalulū lui Domițianū, Fuscus, o perduse într'o bătălie cu Daciū. Cu tōte acestea multe șiroaie de sânge se scurseră și din pepturile romanilorū, mulțime de ligionari viteji plătiră cu viața lorū acēstă strălucită victoriă. Traianū nu lipsi de a lāuda și de a recompensa și de astă dată prin daruri brava sa armată pentru vitejia cu care se purtase în luptă; iar legionariū salutară pentru a doa oră pe Traianū de *imperatore*.

Insemnatele perderi ce suferiră Daciū în acēstă bătălie nefericită, ingrigiră fōrte multū pe Decebalū. Elū incepu a înțelege gravitatea situațiunei sale și incepu a cugeta mai seriosū pentru pace. Cu

tóte acestea orgoliulŭ sĕu naționalŭ nu-lŭ lăasă nici de astă dată a face către Traianŭ niște demersuri mai favorabile pentru pace. Elŭ mai multŭ ca să cástige timpŭ de câtŭ ca să ajungă la o înțelegere cu Traianŭ, îi trimite de astă dată deputați din clasa pileațelorŭ (purtătorii de pălării) cari rógă pe Traianŭ să numescă și din parte-i reprezentanți cu cari să tratese de pace. Traianŭ se înduplecă de astă dată și denumi pe Sura și pe Claudiŭ Livian, prefectulŭ pretorului, ca să mĕrgă la Decebalŭ să se întreție cu dĕnsulŭ pentru pace. Decebalŭ însă nu voi să intre în conferință cu trimișiŭ lui Traianŭ. Atunci Traianŭ înțelese că Decebalŭ nu dorea pacea cu serioșitate și se dispuse pentru continuarea resbelului.

Acum Dacii nu mai aveaŭ să se lupte peptŭ la peptŭ cu Romanii. Ei, ridicând obstacole și întăriri colosale în tot lungulŭ drumului celŭ muntosŭ și dificilŭ ce avea să străbată Traianŭ, căutaŭ să sfărăme pe dușmani cu încetulŭ și din adăposturi. Traianŭ, a căruia țintă era de a ajunge la Sarmisegetuza, capitala Dacilorŭ, căta să invingă, și să înlătore tóte obstacolele ce Dacii le ridicase în cale.

Cu o vitejie indescrptibilă, ei luară una câte una tóte întăririle Dacilorŭ, până ce-l siliră să se retragă și să se inchiđă prin cetățile lorŭ cele tari ce aveaŭ prin vârfulŭ munțilorŭ. Romanii atacară pe Daci și în aceste întăriri unde aflară o mulțime de captivi romani, multe arme și multe

provisii. Unu generalu romanu, Massimu, luă cu asaltu unu castelu situatu in verfulu unei stance. Aci elu află pe sora lui Decebalu pe care o duse captivă la Roma.

Multu sânge vitezū curse de amendoă părțile. Romanii, animați de eroismulu ce le inspira marele lorū căpitanu și imperatore Traianu, care împărtașea cu legionarii săi toate ostenelile și asprimele unui resbelu atât de dificilū, se luptau ca niște lei. Dacii, cari vedeau țera, libertatea și independința lorū amenințate de a cădea prada dușmanului, se luptau cu curagiulu disperării.

Ura și turbarea crescuse atât de multu între ambele oștiri dușmane, in câtu făcuse din tr'en-sele niște fere selbatece. Romanii erau cruđi și inumani cu captivii daci. Dacii la rëndulu lorū tratau pe romanii cu cruđimea cea mai mare. Captivii romanii erau dați pe mâna femeilorū dace ca să-i omóre prin tortură. Esercitându asupra lorū unu felu de cultu al resbunării, femeile dace îi legaū de mâni și de picióre și apoi îi ardeaū cu torțe incetulu cu incetulu, până ce sërmanii nefericiți își dedeau viața. Se pare nu numai că ele trăgeau o beatitudine sufletescă din chinurile și suferințele victimelorū; dar că ceteau chiar misterele viitorului in aceste tūrmente teribile.

In fine, dupe atatea lupte sângerose și dupe atatea mari sacrificii, Traianu și victoriosu lui armată, se află amenințatori in fața Sarmisegetuzei. Decebalu, strimtoratu din toate părțile, nu

mai vede salvare pentru țera sa de câtă într'o pace, fie ea oră câtă de aspră. Elă trimite la Traiană o deputație fôrte numerosă compusă astă dată din ômenii cei mai de frunte ai țerii, din femei și copii ca să rôge pe imperatoarele să' i ierte și să le accôrde pacea. Astă deputație venindă înaintea lui Traiană, își aruncă armele la piciôrele lui spre semnă de supunere, ingenuchiă înaintea-i și cu multă umilință ceră pacea.

Traiană priimi acéstă deputație și declară că le accôrda pacea cu condiție să se înapoiese Romaniloră toți artizanii ce Dacii priimise de la Domnițiană, să li se predea toți fugarii și tôte machinele de rebelă, să distrugă tôte cetățile și să nu mai construiască altele din nuou, în fine să recunôsca de amici și de inamici pe toți aceia cari suntă și ai Romaniloră.

Decebală trebuia să vie înaintea lui Traiană să jure admiterea și respectarea acestoră condiții. Elă, constrânsă de necesitate, calcă preste înima și orgoliulă seă, se presintă înaintea Imperatoarelui, își aruncă armele la piciôrele lui, se închină înaintea-i și prestésă jurământulă ce i se cerea. Dar tot de o dată elă jură în amărătulă lui sufletă că nu va trece multă timpă și va reda țerii sale tôtă aureola libertății de care se bucurase până aci. Decebală trimise totă de o dată și deputați la Roma cari să arate și înaintea Senatului supunerea sa și a țerii sale.

Astă-felă se termină campania din anulă 102

și cu dēnsa primulū resbelū dacicū. Traianū, dupe ce fū salu tātū pentru a treia oră de imperatore de către oștirea sa, se întórce la Roma. Senatulū priimește înaintea sa pe deputații Dacilorū cariī se presintă înaintea sa cumānele legate la spate, in semnū de supunere, și întărește pacea încheiată de Traian cu Decebalū.

Dupe acēsta Traianū triumfă despre Daci și Senatulū îi deferă titlulū de, Daciculū, adică învingătorulū Dacilorū. Óstea victoriósă și poporulū se daū la veselie și la petreceri pentru a serba o victorie atātū de strălucită.

Al dollea resbelū dacicū

Pacea încheiată de Romanī cu Daciī nu putea fi de o lungă durată. Poporulū dacū, născutū și trăitū in libertate; Decebalū, pentru care independința absolută a țeriī era unū cultū, nu puteaū să supórte multū timpū umilirea jugului romanū. Cu orī ce prețū ei trebuiaū saū să-și redobēdescă libertatea perdută saū să dispară din cartea națiunilorū celorū vii.

De îndată ce Traianū și legiōnele sale eșiră din Dacia, Decebalū începe a călca condițiunile păciī. Elū întreprinde a-și fabrica arme, a-și restaura castelurile și întăririle cele dărimate de Romanī, a priimi la sine pe fugariī romanī, a face alianțe cu națiunile vecine cari asemenea își iubiau liber-

tatea și se temeă de jugul Romanilor; în fine el începe a ataca și a pedepsi pe națiunile vecine cari în resbelul trecut, precum fusese Iasigi, nu voise a le da ajutor în contra Romanilor.

Traian, informându-se despre toate aceste demersuri ale Dacilor, se indignă foarte tare și decide a merge din nou în contra Dacilor. El ia cu sine pe Adrian, nepotul său, pe Luciu Quintiu Mauru și pe alți căpitani însemnați și vine la Dunăre pe la începutul anului 104.

De astă dată nu mai era vorba să pedepsescă pe Daci. Traian decide să cucerească Dacia cu desăvârșire și s'o anexeze la vastul său imperiu, declarând-o provincie romană. Fiind dar vorba de un resbel serios care trebuia condus cu multă prudență și prevedere, Traian cugeț să construiască mai înteu un pod de pētră stător pe Dunăre, care să-i garanteze mai cu sēmă comunicația între Moesia și Dacia. El alege, pentru construirea acestui pod, un loc favorabil în jos de cataracte lângă Severin, și însărcină cu esecutarea lui pe faimosul arhitect Apolodor Damascen.

Pentru a garanta construirea acestui pod de atacurile inamicilor, Traian construie un pod provisoriu pe vase pe care trecu un număr însemnat de ște. Acestă ște aședată la o distanță ște-care de Dunăre, pe pământul Daciei, căta să protēgă pe lucrătorii podului și lucrările lor. În

timpul construcțiunei podului, Traianu se aședase cu grosul 6stei sale în Moesia unde se ocupa cu exercițiile militare, cu primirea și ascultarea soliloru trimiși din partea națiuniloru inamice Daciloru, iar mai cu sémă a Iasighiloru, cu primirea fugariloru daci, cari veneau în tabăra lui Traianu.

Decebalu luând știință despre t6te întreprinderile și cugetărilor lui Traianu se îngrijeste foarte tare. El ar fi doritu acum să vie la o pace stabilă cu Romanii, dar acesta nu mai era cu putință, căci inimiciția între aste doă pop6re luase prea mari proporții și lucrurile ajunsese prea departe. De aceea Decebalu oțelindu-și coragiulu în simțimentulu de patrie, își ia din parte-i t6te măsurile de apărare.

Mai întâiu Decebalu face apelu la toți vecinii săi iubitorii de libertate și independință, chemându-i în alianța sa, ca cu forțe unite să lupte spre a înlătura pericolulu eminentu care băt6 la ușa tutulor6. Dupe aceea trimite o parte din 6știrea sa să se lupte la Dunăre, spre a impiedica construirea podului. Aci se fac6 multe și sânger6se lupte între Daci și Romani; dar în t6te Romanii r6mân6 triumfătorii și podulu continuă a se construi fără nici un6 obstacol6.

Ved6nd că cu modul6 acesta nu p6te ajunge la vre un6 rezultat6, Decebalu decide a-și forma întăririi în fața 6știlor6 romane de unde să esă să atace pe lucrătorii podului și să-i imput6nese.

Dar Romanii luara cu asaltu intaririle Daciloru si ii risipira.

Decebalu, vedendu ca cu puterea armelor nu pote reusi sa impiedice pe Traianu in esecutarea proiectelor sale, si ca in curend legionele romane au sa patrunda in inima terii, alerga la armele vicleniei cu care se incerca sa uciga pe geniulu distrugatoru al Daciei: Elu alege doi soldati daci forte devotati carii sa se introduca in tabara lui Traianu sub titlu de fugari, dar carii sa pandesca unu momentu favorabilu spre a asina pe marele imperatore. Dar acesti nefericiti fura descoperiti in intentiunea lor si platira cu capulu perfida incercare a regelui lor.

Intre acestea constructiunea giganticulu podu se termina. Traianu trece in Dacia cu tote ostirile sale in primavara anului 105 si incepe lupta teribilă cu Dacii. Multe si sangerose batalii s'au facutu si atat Romanii catu si Dacii s'au purtat cu unu eroismu demnu de tota lauda. Dar geniulu militaru al Cesarelui Romanilor, devotamentulu generaliloru sei si credinta ce soldatii romanii puneau in victorie, au facutu ca mai in tote luptele ce au avutu cu Dacii sa esa triumfatori, desi adese ori cu mari perderi.

Multe si minunate fapte de arme s'au facutu in acestu resbelu teribilu, de catre generalii lui Traianu. Dintre toti insa s'a distinsu forte multu Longinu care, in fruntea legionei sale, ataca si batea necontentitu pe Decebalu. Acesta, vedendu

că nu pôte să-lŭ învingă cu armele, concepu unŭ planŭ astuŭiosŭ prin care să-lŭ facă să cadă în cursa lui. Elŭ trimise la Longinŭ să-i spue că, sătulŭ de luptă, voește să facă pace cu Cesarele, că dorește a se întreține cu dēnsulŭ spre a-lŭ ruga să fie miȃlocitorŭ între elŭ și Traianŭ pentru a ajunge la incheerea păcii.

Longinŭ, în marea sa lealitate, se amăgește de vorbele cele umilite ale lui Decebalŭ și se înduplecă a se întelni cu dēnsulŭ. Decebalŭ însă, uitând scopulŭ întelnirei și legile onórei militare, pune mâna pe Longinŭ și-lŭ duce captivŭ în tabăra sa.

Indarnŭ se încercă Decebalŭ, când prin promisiuni, când prin amenințări, să smulgă din gura lui Longinŭ secretele tacticei lui Traianŭ și intențiunile lui în privința Daciei. Nicī nămolulŭ darurilorŭ somtuase ce-i oferea Decebalŭ, de o dată cu punerea sa în libertate, nicī temerea de o mórte crudă cu care îlŭ amenința, nu avură vre-o influență asupra caracterului său de romanŭ. Decebalŭ nu știa încă destulŭ de bine că romanulŭ este fericitŭ când pôte să móră servindu-și patria. Elŭ, ne mai sperând nimicŭ de la Longinŭ îlŭ aruncă în carcere.

Decebalŭ știind că Traianŭ iubește și se interesază fórte multŭ de persóna lui Longinŭ, îi trimite vorbă că elŭ este gata a-i înapoia pe Longinŭ și pe cei-l'altŭ captivi romani, dacă dēnsulŭ primește a eși din Dacia, a-i respecta țera până

la Dunăre și a-î plăti și toate cheltuelile de rebelū. Traianū, ne voidnd a da lui Decebalū să înțelgă câtū de multū se interesa de Longinū, îi dete unū respunsū evasivū, făcându'lu să credă că elū nu ține la persóna lui Longinū și că puținū le pasă Romanilor daca va libera pe Longinū saū daca ilū va ține la dēnsulū.

Dar Longinū, temēdu-se de vre o slābiciune din partea lui Traianū, pe de o parte și-a procurat otravă printr'unū libertū al seū, iar pe de alta a promisū lui Decebalū că va interveni prin scrisorī la Traianū ca să-lū împace cu Decebalū, trimițēndū aceste scrisorī chiar prin libertulū seū. Decebalū se amāgi de vorbele lui Longinū și permise libertulū seū ca să mērgă la Traianū să-i vorbēscă de pace. Cu totulū altulū însă era mandatulū oralū ce Longinū dedese libertulū seū către Traianū.

Dupe plecarea libertulū, Longinū, când dete cu socotēla că elū a ajunsū în tabăra romană și a transmīsū vorbele sale lui Traianū, a luatū otrava peste nōpte și s'a liberatū de catenele cele nedemne ale captivitāții.

Decebalū aflānd pe Longinū a doa și mortū în carcere, a înțelesū că a fostū înșelatū de dēnsulū. Furiosū, elū a voitū să-și resbune in contra libertulū. De aceea elū a trimesū la Traianū pe unū centurionū ce fusese prinsū do o dată cu Longinū să-i propue că-i trimete corpulū lui Longinū și alți dece căpitanī, dacă-i dă pe libertū.

Centurionul venind în tabără romană spuse lui Traiană toate cele ce se întâmplase lui Longin și scopul trimiterii sale. Traiană nu socoti demnă de a sacrifica viața a doi romani vii pentru a putea avea cadavrul lui Longin. De aceea îi ținu pe amândoi la densul.

Decebală, vedându-se înșelată pentru a doa oră în așteptările sale, se înfurie atât de tare în cătă voi să-și răsbune asupra cadavrului lui Longin. Elă spândură corpul lui Longin, atărându-l de zidurile Sarmisegetuzei.

Intre acestea armatele romane, neconținută în luptă cu Daci și tot d'auna învingătoare, se apropiase de capitala Sarmisegetuza și o încongiurase. Multă suspină Traiană vedându corpul amatului său Longin spândurat de zidurile cetății și multă s'a înfuriută oștea romană în rața unui spectacolă atât de neomenosă și barbară.

Traiană, profitând de momentul de indignare ală armatei sale, dete semnalulă pentru a întreprinde asaltulă cetății. Daci se apăraă cu disperare de pre zidurile cetății; soldați, bătărni, femei, toți luptaă cu învierșunare, aruncându nu numai săgeți asupra Romaniloră, dar încă și petre și ori ce obiecte sdrobotore. Soldații romani, cu totă desavantagiulă poziției loră, se luptaă cu credință în reușită, căci sôrta cea bună a arme-loră nu-i trădase nici o dată până acum.

Traiană vedend că lupta era tenace, că Daci făceaă multă stricăciune în armata sa și că îi

va fi cu anevoie să escladeze zidurile cetății, desparte pe nesimțite o parte din legionarii săi. Sub comanda vitezului său generalū Luciu Quintiu Mauru, elū îi îndreptă în partea opusă locului în care se petrecea acțiunea cea mare a asaltului și în care parte cetatea Dacilorū era foarte slabū apărată. Aci generalulū romanū atacă cu furie pe apărătorii cetății; și pe când o parte a oștei romane ține lupta cu dênșii, o altă parte escaladéză mai în lături zidurile cetății și etă-i peptū la peptū cu inamicii.

Dacii din acéstă parte, ținură cu vigóre lupta în contra Romanilorū. Dar curagiulū, ce anima pe romanii din cauza triumfului lorū și numărulū celū superiorū al romanilorū, siliră pe Daci să bată în retragere și să se risipescă. Legionarii romanii înaintară cu iuțela fulgerului în partea aceea în care Dacii țineau lupta cea mare cu Romanii, atacându'i de pe la spate.

Atunci o panică teribilă coprinde inima luptătorilorū daci; curagiulū lorū se immoaie, lupta se slăbește și peste puținū ei începū a se risipi în fugă. Armatele romane care pētrundū în cetate din tôte părțile, îi urmărescū de aproape și îi ucide. Cea mai mare parte din oștea dacă móre în luptă cu arma în mână; dar foarte mulți dintre luptătorii daci se ucidū între dênșii sau beaū otravă, căci era o credință tare la dênșii că este mai bine a-și curma viața de bună voe de câtū a cădea viū în mânele dușmanului. Căpeteniile Dacilorū

asemenea puseră capetū vieții lorū, ucigându-se între dênșii. Insuși Decebalū, ca să scape de de-sonórea de a cădea viū în mânele romanilorū, își repune viața cu o lovitură de pumnalū.

Astū-felū se termină și acestū resbelū care șterse din cartea națiunilorū unū poporū atât de vitézū, unū poporū care a trăitū liberū și independentū în cursū de mai mulți secolī, unū poporū care, prin puterea armelorū sale, impusese superbeī Rome unū tributū pe care l'a plătitū în curs de 12 ani.

Nu putemū să abandonămū uitării pe acestū valorosū dar nefericitū poporū fără a spune ceva despre caracterulū său naționalū, despre moravurile și instituțiunile cu care a trăitū și s'a guvernatū în cursulū lungelī sale vieți naționale.

CAPITOLULŪ IV.

Caracterulū naționalū alū Dacilorū și al Gețilorū. — Moravurile și datinile lorū. — Instituțiunile și credințele lorū religioase, civile, politice și militare — Industria și comerțulū lorū. ¹⁾

Trăsurile generale ale caracterului naționalū alū Dacilorū și al Gețilorū sunt : Că atâtū uniī câtū și alții formaū unū poporū valorosū; că religionea pătrunsese în tóte formele vieții lorū sociale; că dogma nemurirei sufletului îi făcea fórte

¹⁾ Instructivele noțiuni cōprinse în acestū capitolū și în celū următorū, le datorim mai cu sēmă importanteī opere a D-lui Gr. G. Tocilescu: „Dacia înainte de Romanī,” capit. XI. pag. 633 înainte.

curagioși în rebelă, desprețuitori de pericolele cele mai mari, nepăsători și doritori de mărte. Ei erau temănători de ȃei, ospitalieri, supuși regilor și preoților lor. Ei cunoșteau arta de asediū și de apărare; știaū să ridice castre, întăriri și forterețe dupe sistemul Romanilor.

Locuințele Dacilor și ale Geților erau în general de lemn. Ele aveaū o împrejmuire de parī sau de scânduri în cari se țineaū oile în timpul nopții. Se crede că părăii caselor rurale erau de gardū, acoperișul, mai obicinuit de șiovarū, trestie sau paie. Casele se părea a fi fostū risipite prin câmpii, păduri și pe malurile riurilor. În câmpii, unde lemnele lipseaū cu totul, Geții locuiaū prin bordeie, construite cam ca la noi.

Unele locuințe ale Dacilor erau simple colibe; altele făcute numai din scânduri, avēnd acoperișū cu doă streșini. Aceste locuințe aveaū numai fereste fără uși. Intrarea era d'asupra printr'unū chiopengū sau ușe orizontală.

Interiorul și mobilierul caselor țărănești era de o mare simplitate. Unelte domestice erau mai tôte de pământū, puține de lemn și fôrte rar de metal. Casele cele avute de prin orașe și cetăți aveaū obiecte și unelte de bronz, de argint și de aur. Cei avuți își mobilaū casele cu lucruri scumpe, frumoșe și de gust.

Costumul care predomina de la Marea Caspică până la Dunărea de mijloc, era costumul mediu cu ôre-cari modifițiuni.

Nutrimmentulŭ Gețilorŭ și al Dacilorŭ era în generalŭ fôrte simplu, ca și traiulŭ lorŭ. Elŭ consistă mai cu sémă din lăpturi, legume și cereale.

Religiunea Gețilorŭ și a Dacilorŭ era aceea ce li se dedese de către Zamolxis, ¹⁾ divinitatea lorŭ supremă și universală.

Astă religiune era politeismulŭ, era adică personificarea forțelorŭ celorŭ mari ale naturei: căldura saŭ sórele, ploile, fulgerile și trăsnetele, cursulŭ apelorŭ, creșterea și cócerea vegetalelorŭ etc. Tóte aceste forțe ale naturei erau închipuite ca atâtea ființe însuflețite și schimbătóre. Prin urmare astă religiune era o religiune a naturei

1) Etă ce spune Strabon despre Zamolxis: „Unŭ omŭ din națiunea Getă, a nume Zamolxis, fiindŭ ca sclavŭ în serviciulŭ lui Pitagora, învață de la densuslŭ cunoștințe astronomice, cum și în Egiptŭ unde asemenea călătorise. Intorsŭ în patria sa, elŭ se bucură de o mare considerațiune din partea poporului și a căpeteniilorŭ lui, pentru știința lui de a pređice viitorulŭ dupe semnele cerești. În fine elŭ reuși să facă pe rege a-lŭ asocia la domnie, ca pe unŭ organŭ alŭ voinței Đeilorŭ. Deși la începutŭ, Zamolxis trecea numai de preotŭ alŭ đeului; cu timpulŭ însă deveni đeu elŭ însuși. Retrăgându-se într'o peșteră din muntele sacru, Kogainon départe de ori ce contactŭ cu ómenii, elŭ nu priimea la sine de câtŭ pe rege și pe miniștrii lui. Elŭ fu de mare ajutorŭ regelui, care câștigă supunerea órbă a poporului celŭ neascultătorŭ până atunci, făcându-lŭ să cređă că ordinele sale sunt chiar ordinele Đeilorŭ.

D-nu Tocilescu analisisă într'unŭ modŭ fôrte judiciosŭ punctele principale din acéstă narațiune și convine, cu Herodotŭ, că Zamolxis a existatŭ cu mulți ani înainte a lui Pitagora: că prin urmare elŭ trebuie consideratŭ ca o divinitate proprie a Gețilorŭ.

în care divinitatea nu se considera ca ceva superioru naturei și distinsă de densă; ci ca ceva immanentu ei, ca ceva care există în lăuntrulu ființelor, ca sufletulu lor.

Dupe religiunea lui Zamolxis, Geții și Dacii credeau: în nemurirea sufletului, credeau că cei morți se ducă la Zamolxis unde gustă o fericire eternă. Dogma nemurirei era atât de generală la ei, atât de puternică în câtu în sacrificiile cincinale ¹⁾ ale lui Zamolxis, cei cari nu puteau muri se socoteau ca niște criminali, căci deul, refusând să-i priimască în locașulu său, arăta că voește a-i pedepsi lăsându-i în viață și lipsindu-i de fericirile eterne ale celei l'alte lumi.

Preoții poporului, Geto-Dacū, care credea cu atâta putere în deii săi protectori, esercitau o mare influență și aveau unū mare prestigiu asupra lui în afacerile religioase ca și în cele politice, căci elū credea că preoții săi sunt în comunicație cu Deii.

Strabon arată pe însuși Zamolxis ca fondatorū

¹⁾ Herodotū narază astū-felū acestū sacrificiū: „Din cinci în cinci ani, Geții trimitū la Zamolxis pe unulu dintr'ensii trasū la sorți, și-i dau sarcina de a-i spune cele ce le face în generalū trebuință, Unii din ei se puneau la rindū, țindu câte trei sulii în mână; iar alții, apucându de mână și de picioare pe solulu lorū către Zamolxis, îl făcea vântū în susu d'asupra lăncilor și daca elū murea străpunsū, ei credeau că Deulū le este favorabilū. Iar dacă nu murea, ei ilū batjocoreau și ilū insultau ca pe unū omū rău. In fine, dupe ce ilū insultau îndestulū, trimiteau Deulū pe unū altulū și-i dau acea sarcină, mai nainte de a fi sacrificatū.

al autorităţii teocratice. De la Zamolxis datéză la Daci şi la Geţi asocierea ponteficelui supremŭ la cârma ţerii, împărţindŭ tronulŭ între rege şi Dumneşeu, adică unŭ pontefice rege-profetŭ.

Preoţii Geţilor mai erau întrebuinţaţi ca ambasadori şi mijlocitori de pace. Imbrăcaţi în haine albe şi largi, ei îşi îndeplineau solia cântând din cytare. Se pare că ei ar fi fostŭ şi judecători între particulari ; sancţiunea sentinţelorŭ lorŭ era cu totulŭ religioasă. Pe lângă preoţi mai erau şi profeti cari prevedeau şi preţiceau evenimentele viitoare prin numere, divinaţiune ce se şice că o învăţase chiar de la Zamolxis. Ei aveau şi ómeni cari practicaŭ medicina empirică. Medicina lorŭ se confunda cu vrăjitoria, cu magia şi adesea aceiaşi persoană îndeplinea rolulŭ de preotŭ, judecătorŭ, vrăjitorŭ, medicŭ şi erboristŭ.

Osebitŭ de preoţi, grijea serviţiului divinŭ era incredinţată femeilorŭ. Femeile organisaŭ serbătorile religiose şi suplicaţiunile publice, aduceau sacrificii în sunetulŭ cimbalelorŭ sgomotóse şi în jocuri şi salturi pline de veselie.

In timpii mai primitivi, Daciŭ erau divisaţi în triburi (dupe Ptolomeŭ vre o 15) isolate, sleindu-se în certurile dintre dênsele şi ocupândŭ fiecare câte o porţiune de teritoriŭ. Mai târziu, şi mai 'nainte ca Daciŭ să fi intrat în lupte cu Ro-

maniî, aceste diferite triburi se uniră și constituiră națiunea dacă.

Constituțiunea politică a Daciei era regalitatea. In capul națiunii era unŭ rege cu puterea absolută, având subordonată ideea teocratică. Regele avea de colegŭ unŭ omŭ sântŭ prin a căruî gură se credea că ese tôte ce regele ordonă. Ordinele regelui comunicate poporului prin gura omului divinŭ, erau ascultate ca niște ordine cerești. Numai prin ajutorulŭ unei asemenea constituțiuni, regele Boerebista și profetulŭ Deceneŭ, întreprinse reforma religiósă-politică prin care poporulŭ dacŭ, decădutŭ, se regeneră, se transformă, își reînfință unitatea politică, sfășiată unŭ momentŭ de ambițiunea mai multorŭ principî. Ei înfințară unŭ statŭ puternicŭ pe ambele laturi ale Dunării, ale căruia hotare se întinse până in Tracia, Iliria și Noriculŭ.

Afară de rege și clerŭ, principî și fiî de principî, Daciî mai aveaŭ nobilimea care constituia clasa militară și teritorială. Acéstă clasă puternică privilegiată și avută, usurpa adesea autoritatea legilorŭ și a puterilorŭ constituite. Din acéstă clasă se alegeaŭ exclusivŭ regii și sacerdoții; atribuțiunile ei erau numai politice și militare.

In capulŭ fie-căria cetăți se afla câte unŭ guvernatorŭ, luatŭ dintre dignitarii regelui. Numai nobiliî aveaŭ privilegiulŭ de a purta o pălărie in capŭ, pentru care se chemaŭ *pileași*; iar popo-

rulŭ fiindŭ cu capulŭ golŭ se numia capilatus sau comatus.

Dupe capilaŭi, cariŭ sub despotismulŭ unuŭ guvernŭ teocratico-aristocraticŭ erauŭ intr'o stare de plânsŭ, din cauza estorsiunilorŭ de totŭ felulŭ ce serviauŭ pentru înavuŭirea nobililorŭ, ŝi al cărorŭ rolŭ politicŭ era nulŭ, venea ŝi clasa forŭte numerosă a sclavilorŭ.

Asupra bazeŭi constitutive a familieŭi dace, dacă era adică fondată pe poligamie sau pe unirea liberului consimŭimentŭ dintre femei ŝi bărbatŭ, nu se ŝtie nimicŭ pozitivŭ înaintea reformei politico-religiösă a lui Deceneu. Dar după acéstă reformă pe care Mommsenŭ o numeŝte evangeliulŭ cum-pătării ŝi alŭ vitejieŭi, poligamia nu mai exista la Daci ŝi familia se distingea nu numai prin moravurŭi curate, dar chiar puritane.

Femeile dace erauŭ de o constituŭiune robustă. Devotate bărbatŭilorŭ lorŭ, ele îi egalauŭ nu numai prin talie ŝi corpŭ dar ŝi prin curagiulŭ neclintitŭ de mörte, prin amorulŭ arđetorŭ ce aveauŭ pentru patrie, pentru Ţei ŝi libertate.

Dreptulŭ de proprietate în Dacia, pe timpulŭ imperatorului Augustŭ, era unŭ dreptŭ recunoscutŭ ŝi înrădăcinatŭ.¹⁾

¹⁾ Un autorŭ a susŭtinutŭ că pe timpulŭ imperatorului August Daciŭ nu cunoŝteauŭ nici o proprietate privată, ci că în fie-care anŭ pământulŭ arabilŭ, stăpănitŭ în comunŭ, se divisa ŝi se da în parte spre a se lucra de către locuitorii comunităŭii. Alŭii, că poporulŭ Daciŭ în acea epocă nu renuŭtase încă la viaŭa nomadă, căci nu rămănea mai multŭ de unŭ anŭ în ace-

Puținele noțiuni ce aflăm în autori despre instituțiunile militare ale Dacilor, sunt mai toate relative la ultima perioadă de existență a statului dacic, la epoca resbelorului lui Decebalu cu Romanii. În astă perioadă arta resbelului făcuse mari progrese la Daci, cari se instruia în toate dillele prin propriile lor perderi.

Armata dacă se compunea din infanterie și cavalerie; infanteria era, fără îndoială, multă mai numerosă, serviciul militar se pare că era obligatoriu la Daci pentru toți, începându de la o etate destulă de crudă. Comanda trupelor aparținea nobilimei princiare, fiindu unu privilegiu exclusiv al ei. Purtătorii în luptă ai stindardului dacu (dracone) ca și ai stégului (vexilulu) erau luați dintre ofțerii superiori.

Dacii aveau și eclerori cari făceau recunoșteri în timpul acțiunei, ca să afle mersul trupelor dușmane, forțele și pozițiunile lor. Ei aveau și unu corpă tehnicu, cu însărcinare de a face

lași locu și pentru că teritoriul vechi Dacii era o țară de stepuri și de munți, Altii în fine vedu numai o simplă idealizare cu scopu de a mări contrastul între societatea barbară, dar simplă și fericită, și societatea romană, civilisată, dar coruptă. În urma tuturii acestora D-nu Tocilescu observă cu dreptu cuvântu aceea ce urmăze: „Gradulă înaintatū de civilisațiune la care ajunsee Dacii, natura văilor mănose care inclina mai multu spre lucrarea pământului și aședăminte stabile, mulțimea orașelor și satelor, agricultura, isvorulū principalū alū traiulū și propriū numai vieței statornice, nu admitū lipsa de proprietate, schimbarea pe fie-care anū a pământului și a locuințelor, căci locuințele fixe, prin atare mutabilitate nu deveneau posibile“.

lucrările trebuincioase în orî ce expediție. El ū repara armele stricate, procura materialul de resbelŭ etc. Tot în sarcina lui era de a face aparatul pentru asediŭ sau apărare, artileria și construirea podurilorŭ.

Dacii mai aveau și unŭ numărŭ de soldați în sarcinați cu ridicarea rănițilorŭ și a morțilorŭ de pre câmpulŭ de resbelŭ.

Costumulŭ militarŭ al soldatului pedestru se compunea : dintr'unŭ sagum (unŭ felŭ de tunică) cu mâneci, lungă până la genunche cu cingătoare la miđlocŭ ; dintr'o mantie aruncată pe umeri și ținută de unŭ agrafŭ ; dintr'unŭ pantalonŭ încrețitŭ josŭ și băgatŭ în încălțăminte. În capŭ nu purta nimicŭ, celŭ puținŭ în timpulŭ acțiunei resbelului.

Costumulŭ cavalerului era mai același.

Ofițerulŭ purta : Sagum cu ornamente de aurŭ sau de argintŭ ; manta simplă agrafată pe umeri ; pantalonî ; și în capŭ căciula răsfrântă.

Armele ofensive erau :

1. Sabia încovoiată, când scurtă în forma unui cosorŭ, când lungă ca unŭ iataganŭ.

2. Spada lungă și dréptă, cu mânerŭ și téca frumosŭ lucrată. Cu acéstă armă se serveau mai cu sémă șefii și călărimea

3. Sabia solidă, scurtă, ascuțită la vèrfŭ și cu doă tăișuri : astă armă era mai multŭ pentru a împunge.

4. Pumnalŭ dreptŭ, cu téca ornamentată, și

care se purta în stânga, atârnată de o cingătoare.

5. Cuțitu mare, lungă ca ună satiră, și cuțitu mai mică cu vârful recurbată și ascuțit.

6. Lancea lungă, ce se purta cu vârful înainte.

7. Sulița, ună fulă de lance mică care se arunca cu mâna.

8. Arculă care era în mare usă la Daci și la Geți.

9. Praștia cu care se arunca petre și darde de plumbă oblungă, în forma unei migdale.

10. Toporă mai mare sau mai mică cu cōda de lemnă: buzdugane, ciomege și măciuci.

Armele defensive erau:

1. Casca cu forma conică ; ea avea mantoniere largi de curea, spre a o ține pe capă, partea posterioară era întorsă, acoperită cu soldă, suprafața era împodobită cu săpături de totă felulă.

2. Zaoa, ună felă de cămașă de feră, cu pōlele tăiate în unghiuri. Ea se purta peste tunică ; însă numai de către ofițeri. Ea era formată din inele metalice ; era ună felă de cuirasă.

3. Cuirasa de bronză, întocmai ca a legiōnelorū romane.

4. Scutulă, care era nedespărțită în resbelă de soldatulă dacă, spre a-lă apăra de totă felulă de loviri. Forma lui era ovală ; iar decorațiunea ce-lă acoperea, era de o variațiune infinită.

Din usulă stéguriloră și al semnaleloră militare la Daci, se pōte deduce că armata loră era împărțită în mai multe corpuri.

Stégulŭ dacŭ (vexilulŭ) consta dintr'o bucată de pânză pătrată, diversŭ colorată și pe la margine cu ciucuri; elŭ era fixat în vârfulŭ unei sulite.

Stindardulŭ era un balaurŭ enormŭ (draco) cu capulŭ de lupŭ și cu gâtlegiulŭ căscatŭ, de i se vedea limba și înfiorătorii săi dinți. Elŭ era fixatŭ pe o sulită înfiptă tocmai sub gâtlegiŭ. Cu capulŭ de bronzŭ sau de argintŭ, cu corpulŭ de metalŭ mai ușorŭ sau de lemnŭ îmbrăcatŭ în stofă, stindardul dac dădea semnale prin vâjiiturile sale ascuțite.

Semnalele de atacŭ și de retragere, de plecare și de înștiințare a vedetelorŭ, se făceau prin instrumente de muzică, din care cunoștemŭ trei feluri distinse: trompeta dréptă, buciumulŭ și cornulŭ recurbatŭ la una din extremitățile sale și terminatŭ cu unŭ capŭ de draconŭ sau de animalŭ cu cōma lungă.

Dacii erau destulŭ de înaintați în arta militară. Grație acestei arte, Boerebista putu să mērgă cu armele, victoriosŭ, până la Macedonia și Iliria; iar Decebalŭ putu să se mēsore cu puterniculŭ Romanŭ, să-lŭ învingă de multe ori și să-l impue tributŭ ca sub Domițianŭ.

Dacii aveau fortificațiuni de campanie și fortificațiuni permanente.

Fortificațiunile de campanie consistau din mețeze prelungite pe pământŭ, de pétră sau de trunchiuri și crăci de arbori, din care și palisade cu care încongiurau pozițiunile lorŭ, ca prin niște ziduri ce împedicaŭ trecerea Romanilorŭ la dēn-

șii. Dacii adoptase mai multe din tactica și arhitectura militară romană, mai cu seamă în urma tractatului încheiat cu Domițian.

Fortificațiunile permanente ale Dacilor consistau în: forterete, castele, în ziduri și șanțuri cu care încongiuiau orașele, și în opidele de refugiū de pre vârful și de prin fundul munților, în care nu aveau locuințe fixe.

Nu avem nici o cunoștință despre modul cum se menținea disciplina la soldații daci: nici despre pedepsele, recompensele și înaintările lor în graduri.

Atât din cele ce aflăm de la autorii cei vechi, cât și din faptul că printre dignitarii curții, Dacii aveau și unii cu misiune de a se ocupa și de a îngriji de lucrările agricole, este foarte de crezut că la Geți și la Daci, agricultura avea o mare însemnătate în comerțul lor. Acolo unde pozițiunea topică și climatică a țării nu era favorabilă agriculturii, ea era înlocuită cu economia domestică a creșterii vitelor.

Tote semănăturile alimentare care cresc în climate temperate, a trebuit să se răspândească de timpuriu în Dacia. Cele mai multe din ele, ca: meiul, orzul, ovăzul, fasolea și altele, se pot socoti ca native pe solul nostru. Diferitele specii de grâu, precum și pășunile, sunt produsele prin eselență ale Daciei. De aceea provin-

cia Daciei se reprezintă pe medaliile cu spice de grâu, spre semn de abundență semănăturilor sale.

Meiul servea Dacilor de aliment sub forma mai probabilă, de mămăligă. Griul se măcina cu rișnița, care se învârtă în cântice de către femeile sau sclave. Este probabil că cu timpul Dacii aveau și mori de apă. Se crede că instrumentele aratorii, la Dacia, nu erau de tot primitive. Grânele se conservau în gropi, precum se obișnuiește și până astăzi în Țara Românească.

Vița de vie era cultivată în Dacia deja înaintea lui Deceneu. Dacii mai cultivau cânepa și inul care le serveau nu numai de hrană, dar și pentru îmbrăcăminte. Din legume, ei mai aveau linte și usturoiul care se întrebunța mult în bucătăria celor săraci.

În unele regiuni ale Daciei, mai presus de agricultură, venea păstoria. Geții fiind mai toți călăreți, dădeau o mare importanță perfecționării rasei cailor, pe care îi întrebunțau numai pentru călărie. Boii erau întrebunțați în special pentru munca câmpului și pentru transporturi. Vacile le aveau pentru lapte de care consumau foarte mult atât proaspăt cât și transformat în cașu, brânză și unt.

Oile care se nutreau pe munți erau în foarte mare număr. Ele se coborau toamna la câmpie pentru adăpost, spre a se întorce primăvara iar în munți pentru pășunat. Pe lângă brânzeturi și carne, oile aveau o importanță mai mare pen-

tru lâna lorŭ. Ea era fôrte prețioasă pentru stofele necesarii la confecționarea hainelorŭ, într'unŭ timpŭ mai cu sêmă când bumbaculŭ nu era cunoscutŭ. Velințele și covórele de lâná, pîsla din care se fabrica saga și alte haine, sunt tot așa de vechi ca și aparițiunea primelorŭ veștminte în țera nóstră.

Carnea de porcŭ era unŭ nutrimentŭ însemnatŭ alŭ Dacilorŭ, care s'a adoptatŭ apoi și de coloniile romane. Cu carnea de porcŭ prospătă, sárată și în șuncî se făcea unŭ mare comerțŭ.

Din pelea caprelorŭ, care erau fôrte numeróse, și a boilorŭ, se fabrica burdușe, cari se întrebuintău atunci mai cu sêmă pentru transportarea licuidelorŭ (a vinului mai alesŭ), precum și a trecerii peste riuri, în lipsă de poduri. Ómenii cari se ocupaŭ cu confecționarea burdușelorŭ și a transporturilorŭ se numiau, dupe cucerirea Daciei, *utriculari*, sau *utriclari*.

Eemeile se ocupaŭ atátŭ cu creșterea pasárilorŭ domestice : gásca, rața, găina etc., precum și cu creșterea albinelorŭ alŭ cărora faguri de miere era nu numai unŭ articolŭ de comerțŭ, dar și unŭ alimentŭ pentru economia casei.

La Daci și la Geți vinátórea juca unŭ rolŭ însemnatŭ. Ea nu era numai unŭ esercițiŭ corporalŭ și o plăcere; dar servia și ca apărare contra animalelorŭ sêlbatices, din munții și pádurile Daciei.

Daca autorii cei vechi nu ne-aŭ lásatŭ nici o

noțiune sigură despre comerțul Dacilor și al Geților, numeroșele și diferitele monede aflate mai cu seamă în partea sudică a Transilvaniei, precum monedele din timpul diadohilor lui Alexandru cel Mare, staterile de aur și drahmele de argint ale lui Lisimah regele Traciei, monedele Macedoniei, ale Egiptului și ale statelor maritime grece, dinarii republicei romane, toate acestea probază că Dacia avea dese și strânse relațiuni comerciale, mai înainte de a fi cucerită de Romani.

Dunărea fusese pentru Daci o însemnată arteră comercială, mai cu seamă pentru comerțul ce se făcea, din cea mai depărtată antichitate, la gurile acestui fluviu, cu grâne, animale, carne și pește sărat, miere, ceară, sare, lână, cânepă lemne și sclavi. Osebită de această mare cale de comunicație, Dacia mai aveau și alte căi, care o puneau în comunicație cu peninsula Balcanică: una care pleca de la Castolaci și ducea la Salonic, lângă marea mediterană; o alta care ducea în Italia de sus etc.

Se pare că aurul extras din minele Transilvaniei și din nisipurile aurifere, era foarte căutat în țările mediterane. Acest aur era pus în comerț în vergele pătrate, bătute cu ciocanu.

CAPITOLULU V

Câte-va trăsuri particulare relative la caracterul național alu
Daciloru și Gețiloru, la moravurile și instituțiunile lor.

Deși Dacii și Geții, popore de aceeași origine și cari vorbiau aceeași limbă, formau o națiune compactă și bine organizată, dotată de totu felulu de legi și instituțiuni, guvernată de aceeași regi, totuși existau ore-cari trăsuri particulare, relative la caracterul lor național, la moravurile lor, la instituțiunile lor religioase politice și militare, precum se va vedea in acestu capitolu.

Opiniunile autoriloru celoru vechi difereaū forte multu in privința caracterulu particularu alu Gețiloru :

Herodotu dicea că Geții sunt cei mai curagi-
oși din nemurile tracice și totu de-o dată și cei
mai drepti.

Ovidu, din contra, îi tratéza de omeni aspri,
neumanî, sêbateci, mai cruđi de cātu ori ce po-
polu din lume, feroși, gâlcevitori și totu d'auna
gata a-și face dreptate singuri, cu sabia sau cu
cuțitulū, care nu lipsește de la braū, etc.

Geții aveaū o mândrie împinsă până la nebu-
nie. Ei credeaū că potū să lupte chiar in contra
elementelorū. Plini de mânie, ei aruncaū cu să-
geți in contra fulgeriloru și a trăsnetelorū. Ei obici-
nuiaū a se zugrăvi și a-și face semne pe corpū
ca și Agatirsii. La ei exista poligamia; in usu-

rile lorŭ era de a îngropa lêngă bărbatŭ pe femeea sa cea mai favorită.

Geții se nutreau mai cu sémă cu miere, legume, lapte de oaie și de iapă. Făina de meiŭ și de orzŭ era o parte din nutrimentulŭ lorŭ naționalŭ, din care făceau, probabilŭ, mămăligă. Carne mâncaŭ prea puțină; iar unele secte nu mâncaŭ de locŭ.

Geții beau și vinŭ din cornuri mari de cerbŭ și de boŭ, pe care le treceau din mână în mână, în societate cu femeile lorŭ. La ospete fie-care avea masa sa cu bucate. Ospetele cele mari erau animate de bufoni și de vrăjitori.

Se pare că Geții negligeau prea multŭ curățenia hainelorŭ și a corpului lorŭ. Ei lăsaŭ barba și părulŭ să crească peste măsură în desordine; iar hainele le erau murdare.

Moravurile Dacilorŭ erau mai pure de câtŭ ale Gețilorŭ. La Daci nu exista poligamia; femeile lorŭ erau caste și virtuóse.

Dacii se pare că-și îngrijeau corpulŭ mai bine de câtŭ Geții. În generalŭ ei purtau barbă lungă, părulŭ lungŭ fără cărare, resfiratŭ în plete pe spate.

Dacii se nutreau cu lapte, brinză, vegetale și cereale. Ei mâncaŭ și carne, căci la densii nu existau în privința cărnii scrupululŭ religiosŭ ca la Geți.

Deși religiunea Gețilorŭ ce li se dedese lorŭ de Zamolxis era și a Dacilorŭ, însă Dacii au adoptatŭ această religiune mai târziu, în timpulŭ regelui

Boerebista, prin mijlocirea ponteficelui dacu Deceneu. Despre acestu Deceneu se spune ca se dusese mai anteu in Egiptu ca sa se inițiese in stiintele preoților egipteni. La întorcerea sa el iniția popoulu in stiintele fizice și astronomice, și organisa cultulu. Acestu pontefice s'ar fi retrasu in aceiași peșteră sacră ce o locuise o dată Zamolxis. Dar Deceneu introduse ore-carı reforme in religia lui Zamolxis, prin dogma temperanței și a vitejiei. Elu ordonă stărpirea viiloru, la care Daciı se supuseră fără murmurü.

Unii autori spunu ca Daciı, pe lângă Zamolxis, se închinau și zeuluı Marte, pe care'lu credeau născutu in țera lorü. Ei se crede ca aveau și cultulu apelorü. Dupe Aufidius Modestus, Daciı, înainte de a întreprinde vre unü resbelü, se duceau la malurile Dunării, luaü apă din fluviu și bëndü, juraü de a nu se mai întorce in patria lorü, de câtü dupe ce vorü fi ucisü pe toți dușmanii. O altă dovadă despre acestu cultü este faptulü ce se spune de Dion Cassius ca Decabalü, pentru a nu läsa sä cađa comorile sale in mânele Romanilorü învingători, le-a îngropat in albia riuluı Sargețiü, puindu-le astü-felü sub protecțiunea divină a acestui fluviü.

Daciı mai aveau și unü felü de cultü alü resbunării. Captivii de resbelü romani, destinați morții ca victime ale zeilorü, se ardeau de vii cu torțe aprinse de către femei.

Antichitatea nu ne-a transmisü nimicü in pri-

vința templelor și altarelor Dacilor. Dar din cele ce ne spune Strabon asupra muntelui Kogălnon, în care se retrăsese Zamolxis și Deceneu, rezultă că templele și altarele Dacilor erau în munți.

Ambasadorii daci aveau obiceiul de a îngenunchea și a săruta mânele aceloră către cari erau trimiși. Ei depuneaș scuturile la picorile lor și apoi cu brațele întinse, esprimaș obiectul misiunii lor.

Ocupațiunea de predilecțiune a Geților era resbelul și prădarea. Ea era în același timp și un mediu de existență.

Femeile Gete aveau o pozițiune foarte inferioară și chiar servilă, față cu bărbații lor. Ele se ocupaș mai mult cu lucrările câmpului, cu măcinatul, cu căratul apei purtând donița pre cap, de cât cu țesutul și alte lucrări casnice.

La Geți exista și o clasă foarte numerosă de sclavi, cu cari se făcea un comerț însemnat în Grecia și în țerile vecine. Sclavii Geților își zugrăveaș față și corpul, ca să se deosebescă de nobili. La Traci, la Daci și la Agatirsii, zugrăvela era un semn de distincțiune al nobililor.

PERIODA II

Starea coloniilor romane în Dacia de la 106 — 274.

CAP. I

Dacia provincie romană.

Dupe ce legiunile romane învinseseră cu desăvârșire armatele dace, dupe ce însuși Decebal puse capătū vieții sale proprii, Sarmizegetuza cădu cu desăvârșire în mânele lui Traianū.

Domnū acum peste capitala Daciei, Traianū trimite o parte din óstea sa în tóte direcțiunile, ca să gonéscă dupe urmă pe soldații daci cari mai scăpase din luptă, să-i ucigă sau să-i facă captivi. Insăși Traianū, în fruntea unei armate numeroșe de legionari, pornește spre nordulū și răsăritulū Daciei, trece preste hotarele ei și duce terórea armelorū romane până la Don. Acésta o făcu Traianū cu scopū de a înfricoșa tóte popórele sarmatice și scitice cari se învecineaū cu Dacia, spre a le face să respecte nooa sa provincie. La aceste popóre se refugiase o mulțime de Daci pe cari

ii vedemŭ mai târziu răsboindu-se cu Romanii sub nume de Daci liberi.

Traianŭ nu cucerise acestă frumoasă și fertilă țeră pentru plăcerea saŭ vanitatea de a mai adăoga încă o provincie la vastulŭ său imperiŭ. Scopulŭ său era multŭ mai mare, și rezultatele ce trebuia să aducă o victorie care a costatŭ atâtea torente de prețiosulŭ sânge romanŭ, căta să fie de unŭ interesŭ multŭ mai importantŭ pentru Roma.

De câtŭ-va timpŭ Dunărea nu mai era unŭ obstacolŭ seriosŭ pentru siguranța păcii imperiului Romanŭ. Mai cu sémă iarna, cândŭ Dunărea era înghețată. Dacii străbăteau cu multă inlesnire acestŭ mare fluviŭ și devastaŭ necontentitŭ provinciile romane. De aceea Traianŭ, a voitŭ să pue o barieră mai puternică incursiunilorŭ barbare. Elŭ a voitŭ să cucerească Dacia, să așede într'ensa coloniŭ romane și să o transforme astŭ-felŭ într'o țeră curatŭ romană.

Cu modulŭ acesta, lanțulŭ celŭ gigantecŭ alŭ Carpaților pe de o parte, iar pe de alta pepturile cele oțelite ale romanilorŭ, garantaŭ cu mai multă siguranță pacea imperiului.

Traian, întorcându-se din escursiunea sa militară în capitala Daciei, începe a cugeta la împoporarea și organizarea ei ca provincie romană. În cursŭ de doi saŭ trei ani, dupe cucerirea Daciei, elŭ aduce într'ensa mai multe colonii luate

din mai tötă lumea romană, iar mai cu sémă din Italia și din Roma ¹⁾.

Cea mai veche și mai principală din coloniile aduse de Traian în Dacia a fostü aceea aședată în Sarmizegetuza, care s'a numitü Ulpia Traiana și care a continuatü de a fi capitala Daciei și reședința propretorului său guvernatorului ei generalü, care se numia Legatus-Augusti. Alte colonii înființate de Traianü aü mai fostü, Apulum sau Alba-Iulia; Napoca sau Clujulü; Potaisa sau Turda; Tierna sau Orșova, la gura riului Cerna; Aquae; Apulensis a șeptea ²⁾. Aceste colonii cari se aședară în Dacia se compuneaü nu numai din

¹⁾ Șineal, dupe Katona, Eutropiü, Fridvalski, Cronica Românilorü, Tomu I pag 7.

Din cercetările inscripțiunilorü aflate în Dacia, unii istorici determină chiar regiunile imperiului Romanü din care s'aü adusü coloniile în Dacia. Astü-felü, din numărulü însemnatü de nume de origină grécă ce s'aü găsitü asupra număröselorü inscripțiunii descoperite în Dacia, din numele mai multorü dei de origină grécă adorați în Dacia de închinători și preoți cu nume grecești, din öre-cari cuvinte grecești vechi care există și astädi în limba nöstră, conchidü că s'a adusü în Dacia unü numărü însemnatü de coloniști din Asia-Mică.

Acestü elementü grecü, deși la aducerea lui în Dacia nu era romanisatü cu desävârșire, însă, strămutatü din pämëntulü său natalü și plantatü într'o atmosferă cu totul romană, s'a contopitü cu desävârșire în elementulü romanü.

O altă regiune de unde s'aü mai adusü coloniü în Dacia este Macedonia și Tracia, apoi din Iliria de pe cösta mării Adriatice și anume din țerile cari se numescü astädi Albania, Montenegro și Dalmația.

²⁾ S'a găsitü o inscripțiune care dice : „Cetatea Apulensis a șeptea“. Și alta : „Colonia a șesca a împäratului Cesar Trainü Particulü“. Din acësta se deduce că Traianü a adusü mai multe coloniü în Dacia, iar nu numai patru, precum spunü Pandectele.

poporü de rândü ; în ele se află și o mulțime de familii însemnate și avute.

Traianü, în interesulü administrațiunei, împărți Dacia în trei părți : Ripensă, Alpestră și Mediterană sau centrală ¹⁾. Cea Ripensă conținea Banatulü Temișenei și o parte din Țera-Românescă ; Alpestra coprindea cea mai mare parte din Țera-Românescă și din Moldova ; cea Mediterană sau Centrală era Transilvania de astăzi cu o parte a Moldovei.

Dacia transformată în provincie romană, se organiză și se administră dupe legile civile și militare ale Romanilorü.

Ca provincie imperială iar nu senatorială ²⁾, Dacia avea ca autoritate supremă unü propretorü care se numia *Legatus-Augusti*. Puterea acestui înaltü funcționarü era totü de o dată civilă și militară și se întindea peste întregă Dacia. Elü își avea reședința în Sarmisegetuza care, din această cauză, se numia și metropolă.

O altă autoritate mai era consiliulü generalü

¹⁾ Veđi Cronologia Transilvaniei.

Dupe unü istorici, Traianü împărțișe Dacia în două părți: Dacia superioară și inferioară. Mai târziu Dacia fu împărțită în trei părți: Apulensis, Porolisensis și Malvensis. Aceste împărțiri sunt sprijinite pe öre-cari documente.

²⁾ Sub imperiü se distingeau două feluri de provincii: senatoriale și ale principelui. Distincțiunea între ele era ca în provinciile principelui sau imperatorului funcționarii se numiau de împaratü și cumulaü în mâna lorü atâtü puterile civile câtü și militare. În provinciile senatoriale guvernatorii se numiau de senatu și n'aveau de câtü puterea civilă

al provinciei care se aduna în capitală sub președința Legatului. Acestă consiliu ajuta pe propretor în darea justiției private, precum la manumisiuni de sclavi, în cercetarea despre ingenuitate, libertate, dreptă de cetățenie etc.

Pe lângă autoritatea supremă care se esercita de propretor cu concursul consiliului general al provinciei, mai era și autoritatea fiscală care se esercita de trei procuratori, câte unul în fie-care din cele trei părți în care era împărțită Dacia.

Osebită de organizarea generală, Dacia mai avea și o organizare municipală.

Unele din orașele Daciei, pe lângă numele lor propriu, mai purtau și denumirile, unele de *Municipii* iar altele de *Colonii*: Sarmisegetuza, Potaise, Aquae și altele se numiau *Colonii*; iar Tibiscum, Porolisum, Romula etc. se numiau *Municipii*. Alte orașe erau de o dată și colonii și municipii, precum Apulum; iar altele s'au transformat din municipii în colonii, precum sunt Drobeta și Napoca.

Distincțiunile ce se făceau între *Colonii* și *Municipii* provenea din estensiunea drepturilor ce aveau diferitele orașe ale Daciei.

Coloniile erau un număr de populațiune romană ce se lua din Roma sau din centrul imperiului Roman, din Italia și chiar din alte țări romanisate, spre a fi aședate în mijlocul unui popor cucerit pentru a-l ține în supunere și

pentru a'lu romanisa. Asemenea coloniî romane erau aședate mai cu sémă în mișlocul cetăților supuse.

Coloniile romane stabilite ast-felū, conservaū tôte drepturile și privilegiurile lorū de cetățeni, pe când poporațiunea indigenă nu numai că nu avea nici unū dreptū, dar mai perdea și o parte din pământurile lorū în profitulū coloniilorū romane.

Municipiile erau niște orașe populate de locuitorii din națiunile cucerite căroră Romaniî, pentru a'î recompensa de ôre-carî serviții aduse lorū, le acorda drepturi de cetățenie. Acestorū locuitori din municipiî nu li se acorda însă tôte drepturile de carî se bucuraū coloniî. Lorū li se acorda gradatū unile din drepturile de care se bucuraū cetățeniî romanî, dupe gradulū lorū de romanisare.

Organisarea Coloniilorū și a Municipiilorū era întocmai ca aceea ce exista în totū imperiulū romanū.

Magistrații saū organele de administrație atâtū ai Coloniilorū câtū și ai Municipiilorū se alegeaū din ordinea decurionilorū. Pentru coloniî se alegeaū douî bărbați, iar pentru municipiî patru, duoviriî și quattuorviriî. Acești magistrați erau mai cu sémă însărcinați cu judecarea proceselorū. Ei se alegeaū de adunarea decurionilorū ¹⁾, pe

¹⁾ Adunarea decurionilorū era compusă din 100 persoane alese de cavaleri romani, de ofițeri superiori eșiți din servițiu, de funcționari imperiali și de cei ce aveaū unū censū cerutu.

câte unŭ anŭ, iar câte o dată și pe cincî. In acestŭ din urmă casŭ ei se numiau și prefecti.

Osebitŭ de acești magistrați mai erau și alții însărcinați cu diferite alte atribuții: Astŭ-felŭ erau 1 Edili, însărcinați cu privegherea clădirilor și a piețelor publice, cu jocurile publice și cu împărțirea grăului la cei săraci. 2 Cuestorii, adică casierii comunali. 3 Diferitele soiuri de preoți, precum: ponteficii, flaminii, antistiții, sacerdoții, augurii și haruspicii. In fine, 4 erau Augustalii, o clasă foarte numerosă de preoți, cari deserveau cultulŭ împăratului.

Osebitŭ de toți aceștia mai erau în Dacia și Colegiile sau Corporațiile, unŭ felŭ de societăți de ajutorŭ mutualŭ. Asemenea colegii ce au existat în Dacia sunt: *Aurarii*, cei ce scoteau sau spălau aurulŭ; *Salariorii*, cei ce tăiau și exploatau sarea; *Fabrii*, lemnarii și ferarii; *Centonarii*, cei ce fabricau corturi și haine; *Nautae*, fabricanții de corăbii sau vâslăși; *Utricularii*, cei ce fabricau burdușe din piei de animale cari servea ca poduri sau luntrii peste ape; *Dendroforii*, constructorii de mașine pentru resbelŭ; *Lecticarii*, purtătorii de scaune, etc.

Făceau parte dintr'unŭ colegiŭ toți, aceea ce aveau aceeași meserie. Scopulŭ formării acestorŭ colegii era mai cu sémă pentru ajutóre reciproce a orî cărui membru aflatŭ în nevoie. Pentru această fie-care colegiŭ avea o casă comună care

se alimenta din contribuțiunile lunare ale fiecărui membru.

Fie-care din aceste corporații își avea patronul său starostea ei. Ele mai aveau câte doi questori, însărcinați cu adunarea contribuțiilor, câte o deitate a ei proprie, stégul, sigiliul, arhiva, templu și cimitiriul ei propriu.

Deitățile la care se închinau coloniile romane erau multe și diverse. Popolul Roman a fost cel mai tolerant pentru deitățile streine. Departe de a le persecuta, el le asimila cu zeii săi proprii și le adora fără osebite. De aceea coloniile romane, pe lângă deitățile italice și grece, ca Jupiter, Marte, Bacus, Venus, mai adora și zei orientali ca: Jupiter Tavianus, Jupiter Erusensus, Malagbel, Bebelahamon, Nahara, Mithras, etc ; ba și chiar deități dace, ca Turmasgada.

Dupe ce Traiană constitui Dacia în provincie romană, cugetă apoi și la apărarea ei. Incongiurată de trei laturi de națiuni barbare, ea nu era în contactă cu imperiulă din care făcea parte de cătă prin laturea de Miadă-și adică pe la Dunăre. Pentru a garanta dar o existență pacinică numeroșei lumi romane transportată de densulă în Dacia, elă nu se mulțumi numai cu stabilirea în Dacia a unei garnisone formată din legiunea a XIII Gemină și a cător-va trupe auxiliare de infanterie și cavalerie ; ci cugetă a întări într'ună modă seriosă tótă linia Dunărei, iar mai cu sémă

gurele ei, unde năvălirile barbarilor erau și mai de temut.

De aceea Traian aședă la Dunăre zece legiuni, din care trei erau puse cu lagărulă câtă mai aproape una de alta: Astă-felă una era aședată la Novae sau Șistovă; alta la Dorostorum sau Silistra; alta la Trosmi sau Iglita, din Moesia inferiără.

Ca autoritate supremă și care represinta pe ănsuși imperatoarele, se numi în Dacia ună guvernatoare, care era chiar comandantele legiunei a XIII, cu reședința în Sarmizegetuza și care avea sub dănsulă mai mulți prefecti.

În ceea ce privește mijlocele de comunicație între diferitele cetăți și orașe ale Daciei și apoi între Dacia cu țările vecine, Traiană formă trei mari rețele de drumuri așternute cu pētră. Una din aceste rețele pleca de la Viminacium, trecea Dunărea pe la Lederata și se oprea la Tibiscum. Cea de adoa incepea de la Tierna sau Orșova, trecea prin Mehadia și își lua direcția spre Sarmizegetuza; de aci apoi mergea la Apulum sau Alba-Iulia, unde se lega cu a treia rețea. A treia linie pleca de la Drobetis sau Turnu-Severin, trecea prin Amutrium și prin Celeiă de unde se îndrepta către miază-nopte până la Recica, apoi lua direcțiunea în susă pe malulă apusēnă al Oltului până la Rimnicu Vălcei de unde străbătea în Transilvania prin Turnu-Roșu, înaintând pe lângă Oltă până la Odorhei. Aceste căi sistematice nu serviaă numai pentru strategie; ele mai erau

și de o mare utilitate pentru comerțul și tran-
sațiunile țării.

În acțiunea resbelului ce Traianū avu cu Daciū,
Vicolū, confidentulū și devotatulū lui Decebalū,
cădu captivū în mânele Romanilorū. Elū, ca să-și
rescumpere viața, descoperi lui Traianū tesaurile
lui Decebalū, ascunse în albia riului Sargețiū saū
Streiulū.

Traianū, în urma acestora petrecu mai multū
timpū în Dacia ocupându-se a o dota cu îmbu-
nătățiri de tot felulū. Pe lângă restaurarea tu-
turilor cetățilorū și orașelorū din Dacia și con-
struirea mai multora din noou; pe lângă căile
de comunicație strategice și economice, Traianū
mai dotă țera cu construirea mai multorū poduri
preste riuri: cu înființarea de ape-duce, școle,
circuri și multe alte lucrări folositoare. În fine
Dacia, în scurtū timpū, fu restaurată cu desă-
vârșire din ruina ei și luă unū aspectū de înflo-
rire și de civilisare, sub părintesca și bine-facă-
torea îngrijire a lui Traian.

Pentru a immortalisa strălucita sa victorie, Tra-
ianū crease mai multe cetăți ca : Nicopoli, ce în-
semnéază cetatea victoriei, Teodora saū Turnu
la capulū podului, Marcianopoli (Preslava) în Bul-
garia, în onórea sorori sale Marcia etc. Elū mai
ridică în mai multe locuri pe unde trecū mai
multe colóne saū monumente, din care s'a des-
coperitū câte-va mai târđiū; iar una s'a găsit la
Galați în 1693.

Dupe terminarea tuturilor acestor lucrări, Traianu se întorce la Roma unde este proclamatu imperatore pentru a patra ora, conferindu-i se pentru a noua ora si puterea tribuniție. Iar brava lui oștire este priimită cu intusiasmu, incununată cu lauri si încărcată cu totu felulu de daruri. pentru eroismulu cu care se condusesse intr'unu resbelu atâtu de insemnatu si in contra unu poporu atâtu de vitėzū, care dusesse o dată terorea armelorū sale până in Roma.

Triumfulu lui Traianu la Roma a fostu din cele mai strălucite: Dion Cassius ne spune că jocurile publice au durat 123 de zile, că peste 11.000 de fiare au căduțu in aceste lupte la care au luatū parte dece miū de gladiatorū.

Senatulū si poporulū Romanu, in onorea si gloria lui Traianu si a bravei sale oștiri, au ridicatu in anulū 113 o colona maiestosa pe care s'a sculptatu, intre altele, resbelulu Romanilorū cu Daciū, cu tote faptele petrecute in elu. Acesta colona are o înălțime de 114 piciore si se compune de 34 bucați de petra de o marime colosală. Optu din aceste bucați de petra, formesa basa colonei; iar 23 de bucați compunu insasi colona pe care se afla sculptate diferitele fapte istorice. Pentru a se sui cine-va d'asupra colonei, are 184 de trepte si 43 ferestre care lumineza interiorulu colonei. Pe verfulu colonei s'a aședatu statua lui Traianu, lucrată in arama si suflată cu aurū.

Traian nu avu fericirea să vadă terminată această operă gigantică și artistică care, ca atâtea alte monumente maiestóse, era destinată a perpetua strălucita lui memorie. Elú, aflându-se în rebelú cu Partii și cu Armenii, móre în Cilicia la anulú 117. Mórtea sa umple de doliú și de întristare totú imperiulú Romanú; dar elú este plánsú mai cu amarú de către coloniile romane din Dacia, care perdeau într'ensulú pe adevăratulú lorú părinte.

Traianú fusese nu numai unú mare geniú militarú, dar și fórte mare omú de statú, abilú în arta de a governa. Pe lêngá niște asemenea mari talente, elú reunea și o bunătate escepțională, care trecu ca tradițiune la posteritate. Cândú senatulú romanú felicita pe imperatorií ce veneau la tronú, elú n'avea ce le dice mai multú de catú: „Să fii mai fericitú de catú Augustú și mai bunú de catú Traian“.

CAP. II.

Condițiunea poporului dacú rămasú în Dacia, dupé stabilirea coloniilorú romane într'ensa.

În urma rebelului de cucerire ce Traianú făcuse națiunei dace, poporulú dacú parte fu ucisú în acțiunea luptei, parte fu alungatú de legionarií romaní, și-și aflá refugiú pe la popolií vecini, prin codrii și speluncele Daciei; iar parte rămase în Dacia, fie ca captivi de rebelú, fie ca poporú cuceritú.

Maî târziu, după ce ostilităţile încetară cu desăvârşire în Dacia ; după ce ţera, organisându-se în intru, intră pe o cale normală şi pacinică ; populaţia dacă, refugiata în diferite părţi, începe a lua confienţă şi a se întorce la căminurile ei ruinate, spre a împărtăşi sorta fraţilor lor cari nu părăsise Dacia ¹⁾.

¹⁾ Mai mulţi din istoricii streini s'au cercat a ne tagădui origina noastră latină. Dintre aceştia, Engel, comentându într'unu modu intenţionatu dişele lui Eutropiū de la Cap. VIII unde dice : „Desertându-se Dacia de bărbaţi cu îndelungatulū resbelū al lui Decebal, Traian, spre a umplea ţera, care juru-imprejuru are „dece sute de miluri, din tōtă lumea romană, nemărginită mulţime de ōmeni a dus acolo, ca sutele de oraşe sã le moşte- „nescã“, trage conclusia cã prin resbelulū Romano-Dacū s'au esterminati toţi locuitorii de sexū masculinū din Dacia şi ar fi rēmasū numai femeile. Apoi cã coloniū romani aduşi în Dacia s'au însoţitu cu muierile dace şi au dat naştere la unu nouou soiū de ōmeni, care am fi noi romani.

Unū din istoricii noştri, prin escesu de zelū pentru origina noastră cu desăvârşire latină, au căduţu în cea-laltă estremitate. Ei au susţinutu şi s'au cercatū sã demonstre cã popolulū Dacū, bărbaţi, femei şi copii, s'ar fi esterminatū cu totulū din Dacia şi cã în totū casulū nu a existatu nici o însoţire între Romani şi Daci.

Amândouă aceste opinii extreme sunt inadmisibile.

Maî intiiū ipoteza lui Engel este atātu de absurdă în cātu cade de sine : Prin natura lucrulū nu se pōte admite ca o naţiune fōrte populata şi fōrte puternică, o naţiune legata de solulū natalū prin suvenirī de naştere, prin tradiţiunile ei, prin mormintele părinţilor, prin avere etc., o naţiune bine organisata prin legi şi instituţii, sã se extermine cu desăvârşire printr'unu resbelū. Şi ceea ce este şi maî absurdū, sã se extermine numai bărbaţii, iar femeile se rēmae în viaţă. Al doilea, admitēndū o asemenea ipotesă, cum s'ar putea crede unū momentū macar ca bărbaţii din coloniile romane aduşi în Dacia s'ar fi căsătoritu numai de cātu cu femeile dace. Când este vorba de o colonie, cine nu ştie ca ea se compune în genere de fa-

Condițiunea poporului dacū rămasū și adunatū în Dacia, dupe stabilirea aci a coloniilor romane, a fostū neapăratū la începutū aceea a unui poporū invinsū cu desăvêrșire. Rămășițele numeroșe ale acestui poporū, de altū felū fôrte vitêzū, cu moravurī și datinī fôrte simple și curate; astū ele-

miliī, iar nu numai de celibatarī, precum rezultă din disele lui Engel.

Dar pe lêngă aceste argumente naturale care decurgū din rațiunea lucrurilor mai sunt și probe documentale care potū convinge pe celū mai recalcitrantū că multă lume dacă a rămas în Dacia și după cucerirea și transformarea ei în provincie romana.

Tôtă terminologia Daciei, a munților, a riurilor, a satelorū și orașelorū ei, după ce a devenit provincie romană este aceea ce a moștenit'o de la poporulū indigenū, adică de la Daci.

Apoi de la cine coloniile romane ar fi pututū să învețe această terminologie dacă, după ideea lui Engel, nu mai existau daci în Dacia?

Istoria ne mai arată că chiar unii din imperatori cătau să aducă din populația dacă înapoi pentru popularea ei. Astū-felū Dion Cassius ne spune că Sabinianus, legatulū împêratului Commodū (180--192), după ce a bătut pe Daci ce fugise prin munți, a adusū și a așezatū în Dacia 12,000 de familii de ale lorū.

O mulțime de inscripțiuni aflate în Dacia âncă constată rămânerea în Dacia a unei părți din poporulū dacū

Așa dar ipotesa lui Engel cade prin absurditatea ei.

Cea-l'altă opiniune a naționalistilorū noștri, ôre-cum exagerați, nu este mai puțin inadmisibilă. Combătênd pe Engel, am demonstrat că a fostū imposibilū ca prin rebelulū lui Traian cu Daci să se fi exterminat tot poporulū dacū. Neapărat că s'a perdutū multă lume dacă; însă acesta a fostū mai cu sêmă din clasa rebelnicilorū. Numeroșă populație a Daciei însă, care s'a aflat în imposibilitate ca să fugă, a rămasū pe locū îndurând legea învingătorilor. Aceia însă care au pututū scăpa de prima furie a romanilorū, precum și o parte din oștenī carī au scăpatū cu viață, după cum ne spunū mai toți istoricii, s'au refugiatū unii pe la vecini, alții prin munții și pădurile Daciei.

Este logicū și natural apoi a admite că după ce furia resbelu-

mentu vigurosu si dotatu cu tote virtutile militare, romanizandu-se cu incetul, a ajunsu sa-si schimbe cu timpul conditiunea lui sociala si sa dobendescă drepturile de care se bucurau si propriile coloni romane.

Perdendu-si cu desaversire limba, datinele, pana si chiar cultulu deilor, adoptandu pe acela al

lui s'a potolitu, dupa ce țera s'a populatu cu lume romana, dupe ce pacea a inceputu sa domnescă in Dacia, populatia daca refugiata a inceputu a lua incredere, a inceputu a se intorco in țera pe la vetrile ei, langa consangeniilor lor supuinu-se legiloru si autoritatiloru poporului concherantu. Cu timpul acesta populatie s'a contopitu cu desaversire in popolulu Romanu, perdendu-si cu totul nu numai limba si datinele sale, dar pana si cultulu ei religiosu, adoptandu limba, obiceiurile si cultulu Romaniloru.

Ceea ce insa poporul Dacu a adusu cu timpul, intr'unu modu naturalu si inevitabilu poporul romanu, este amesteculu sangelui seu celu vigurosu cu acela al Romaniloru, este infiltrarea suculu unei libertati vergine, a unor moravari necorumpte. Din acesta a rezultat altoirea temperamentulu, ore cum indolentu adusu dintr'o clima calda, cu temperamentulu unui poporu simplu dar energeticu, nascutu si traitu in libertate, invetat a indura cu nepasare tote asprimele unei clime rigurose si rebele, lucruri cari nu atingu intru nimic originea nostra latina si de care avem a ne fali.

Acesta ne esplica pentru ce soldatulu romanu reunește mai multu de catu ori-care altulu calitatile soldatulu meridionalu cu acelea ale soldatulu occidentalu. Cu o inteligenta distinsa. recunoscuta de tote natiunile civilisate, soldatulu romanu reunește in elu : vigorea, energia, si tenacitatea in lupta, curagiulu si nepasarea de morte, elanulu in inferbintela actiunei resbelulu, amorulu de patrie, sentimentulu disciplinei intr'unu gradu superlativuu, sobrietatea traiulu precum nu se pote suporta de soldatulu nici unei natiuni. In fine, fara sa fiu taxatu de parținitoru pentru soldatulu țerii mele, cutezu a afirma ca, cu o mai buna ingrijire, ostenulu romanu ar ajunge sa merite de a purta numele de soldatu rege.

domnitorilor lor, poporul dacu se romanisă cu desăvîrşire, se contopi cu totul în elementul latinu, devenind una cu densusul, şi contribui astufelul la formarea nuoului poporu românul de astăzi.

În limba rustică romană sau dialectele popoilor Italiani introduşi în Dacia şi care a fostul limba coloniilor romane şi s'a conservatù până astăzi în tota primitivitatea ei, abia daca se află unu numeru ore-care de vorbe cari nu sunt nici latine, nici grece moderne, nici slave, nici d'ale vre unuia din popoli vecini. Aceste vorbe erau relative la obiecte locali necunoscute în Italia, precum produse, vestimente, instrumente etc., pe cari Romanii adoptându-le pentru utilitatea lor le-a adoptatù cu numele date lor mai din 'nainte de Daci. Nişte asemenea vorbe nu potù fi de câtù resturi din limba Dacilor, despre care însă filologii Europei nu potù încă afirma-

CAP. III.

Coloniile romane din Dacia sub imperatori cari au urmatù dupe Traian.

Adrian, 117—118.

Dupe incetarea lui Traianul din viaş, starea prosperă a coloniilor romane din Dacia sub urmaşii lui, a începutul să decline. Fie din cauza neinteresării sau ineptiei acestor imperatori, fie

din cauza năvălirilor barbare, care făceau dificilă apărarea acestei provincii, coloniile romane fură până în fine abandonate cu desăvârșire la propria lor sortă. (274).

Încă de sub Adrian, verul și fiul adoptiv al lui Traian, care i urmă la tron, nefericitele colonii, abia aduse în Dacia, fură amenințate a cădea în voia întâmplării. Acest imperator, îndată ce veni pe tronul Romei, abandonă mai întâi trei provincii din Asia: Armenia, Mesopotamia și Asiria, rechemând din ele legiunile romane și puind la Eufrată fruntaria imperiului de către acea parte. Gelos apoi de gloria lui Traian, și nesimțindu-se în stare de a protege cu armele coloniile romane din Dacia, amenințate de invasiunile barbarilor, avu și nefericita idee de a voi să rumpă din còstele imperiului romanu fertila și delicioasa provincie „Dacia“, pentru care Traian vèrsase atâtea sudori, iar imperiul Romanu, făcuse să curgă atâtea torente de sânge ¹⁾.

Acastă faptă era nu numai foarte neumană pentru mulțimea cetățenilor romani stabiliți acolo de Traian, dar și foarte vătămătoare pentru imperiul Romanu. De aceea amicii lui Adrian se opuseră puternic la efectuarea astei nelegiuiri. Totuși Adrian, ca să știrbescă ceva din gloria lui Traian, dărimă podul de pètră de preste Dunăre, sub cuvèntu de a împedica trecerea bar-

1) Sineca dupe Eutropiu cartea 7 și Dion, in Trajanum!

barilorŭ peste acestŭ mare fluviŭ. Se mai Ńice cĂ Adrianŭ, de urĂ, ar fi ucis Ńi pe Apolodorŭ, famosulŭ arhitectŭ, care a construitŭ mĂreŭlŭ podŭ preste DunĂre.

DĂrimarea acestui ĩnsemnatŭ monumentŭ, izolĂ ĩre-cum coloniile romane de cĂtre imperiulŭ din care fĂceau parte. AcĂstĂ faptĂ neertatĂ, fĂcendŭ comunicaŭia fĂrte dificilĂ, peste DunĂre, aduse o ĩmpedicare desvoltĂrii Ńi prosperĂrii acestei provincii romane. Cu tĂte astea, Adrianŭ, ĩmpinsŭ de amicii sĂi cari ĩnŭlegeaŭ mai bine interesele cele mari ale imperiulŭ Ńi cari se ĩnduioŃirĂ Ńi de sĂrta consĂngenilorŭ lorŭ din Dacia, abandonĂ cu totulŭ nefericita idee ce concepuse la ĩnceputŭ pentru Dacia. Elŭ ĩncepu a se interesa mai de aprĂpe de sĂrta acestei provincii. Elŭ ĩl fĂcu atĂtea ĩmbunĂŭŭri ĩn cĂtŭ, dupe cum se vede dintr'o ĩnscricŭiune aflatĂ mai tĂrziŭ, meritĂ numele de *ĩntemeietorulŭ Daciei*.

La ĩnceputulŭ remnului sĂŭ, Dacia fu turburatĂ de nĂvĂlirea Iazygilorŭ metanaŃti uniŭi cu Roxolaniĭ. Adrianŭ, care ĩl mai bĂtuse pe cĂnd era guvernatorŭ al Panoniei ĩferiĂre (a. 108), vine asupra lorŭ. Elŭ mai ĩnŭiŭ ĩmpacĂ pe Roxolaniĭ, promiŭendu-le o sumĂ de bani pe fie-care anŭ. DupĂ aceea trimite pe Quintus Marcius Turbo, guvernatorulŭ Daciei Ńi al Panoniei, ĩn contra Iazygilorŭ, pe care ĩl bate cu desĂvĂrŃire Ńi-ĭ face sĂ ĩntre ĩn ŭera lorŭ.

Pentru a preserva ŭera pe viitorŭ de nĂvĂlirile

Iazygilorū, Adrianū ridică unū vallum sau șanțu cu întărirī, ale cărorū ruine se vedū și până astăzi, de la Dunăre și până în munții Daciei. Elū mai aduse și o legiune la Acumincum, unde se varsă Tisa în Dunăre. Tot Adrianū a datū Drobetai (Turnu-Severinū) dreptū de municipiū.

La începutulū împărăției lui Adrian, Marcius Turbo, guvernatorulū Panoniei era tot de o dată și al Daciei. Dar mai pe urmă Adrianū numi pentru Dacia unū guvernatore specialū, pe Cneius Papiru Aelian. În fine, Adrian muri de o mörte förte durerösă.

Antoninu Piu 138—161.

Sub nici unū împērätū romanū Dacia, câtū stete ca provincie romană, nu se bucură de o pace mai lungă și mai completă ca aceea ce gustă sub pacīniculū și înțeleptulū imperatore Antoninu Piu. Acéstă pace îi dete pasū ca să se desvolte și să prospere în tóte privințele.

Dacia nu fu turburată în liniștea ei de câtū la începutulū remnului lui Antoninu Piu. Locuitorii daci cari rămăsese în Dacia, unindu-se cu Daciī liberi cari locuiaū la fruntariile orientale ale Daciei, se resculară. Acéstă rescólă însă fu năbușită îndată și nu produse nici unū rău.

Antoninu, care pentru virtuțile lui meritase supranumele de Piu, se bucura de o reputație atâtū de mare în câtū barbarii alergău cu supunere

la dēnsulū spre a-lū ruga sǎ judece neînțelegerile dintre dēnșii. Numai cu fama numelui sēū, elū a ținutū în respectū popórele barbare, și Dacia s'a bucuratū de o pace completǎ.

Antoninu Piu, bolnāvindu-se în cele din urmă de niște friguri rele, a muritū în Etruria în etate de 75 de ani. Elū a fostū plānsū cu durere de toți, iar mai cu sēmǎ de coloniile romane din Dacia, pentru care avusese o îngrijire atātū de pǎrintésǎ.

Marcu Aureliu Filozofu, 161—180.

Marcu Aureliū, abia se sui pe tronulū Romei și avu a purta mai multe réstóie cu barbarii. Mai antǎiū elū trebui sǎ înfrāngǎ pe Parți cari nāvǎlise prin Armenia în provinciile orientale ale imperiului și făcuse acolo multe stricǎciuni. Cu cnducerea acestui resbelū se însărcinase Luciu Veru pe care Marcu Aureliū și-lū luase de colegū chiar de la suirea sa pe tronū. Dar acesta, omū afemeiatū și coruptū, însărcinǎ pe alții cu purtarea acestui resbelū; iar elū se întórse în brațele desfrānării.

Locotenenții lui Luciu Veru nu apucase sǎ termine cu desǎvērșire resbelulū ce purtau cu succesū în contra Parților, și étǎ cǎ se ridicǎ Marcomanii, Quadii și alte popóre sarmatice și germane. Ele nāvǎlescū ca unū torentū formidabilū, devastǎ și pradǎ provinciile romane de la

Dunăre. Acésta a datū naștere (anulū 166) aceluī mare resbelū numitū marcomanicū care a duratū 14 anī și care s'a condusū cu multă vitejie de însuși imperatorele Marcu Aureliū.

Pe lingă calamitățile ce aducea cu sine acestū teribilū resbelū, multe alte desastre mai căzură asupra imperiului : Cutremure de pământū care transformaū în ruine cetăți întregi, inundații, fomete, ciumă, tóte cădură de o dată asupra nefericitului imperiū, care se părea că a ajunsū la finele existenței sale. Dar vitejia și devotamentul imperatorului, scăpă țera de pe marginea peirei. Marcomanii și Quadii cariī înaintase până la Aquileia și o incongiurase, înspăimēnțați de energia lui Marcu Aureliū, se retraseră și cerură pacea, care le și fu acordată (a. 169).

Barbariī se potoliră pentru momentū, dar nu se lăsară de apucăturile lorū cele rele. Abia trecu câtū-va timpū, și iar se ridicară cu armele în contra Romanilorū. Guvernatoarele Panoniei nu lipsi de a informa îndată pe Marcu Aureliū despre mișcările cele amenințătóre ale barbarilorū. Acestū vitézū și devotatū imperatore, pentru a-și putea forma o armată cu care să pótă înfrange cu desăvērșire pe barbari, varsă chiar propria sa avere în tesaurulū publicū mai de totū sleitū, și pune totulū în mișcare.

In fruntea unei armate considerabile, elū vine la Dunăre spre a înfrunta tempesta ce amenința din noou și cu mai multă furie pacea imperiului.

Coloniile romane din Dacia, puse ca tot-d'auna în bătaia furtunilorū distrugătoare ce băntuiaū imperiulū, infruntară cu bărbăție și de astă dată toate pericolile ce aduceaū cu sine torentele de barbari ce năvăleaū în țera lorū cu sabia și foculū. Ele opusesse multū timpū pepturile lorū furiei barbarilorū și îi oprise de a-și vërsa veninulū în inima imperiulū. Atunci se înțelese mai bine înțelēpta prevedere ce determinase pe Marele Traian de a cucerii Dacia și a o transforma în provincie romană. Multū suferiră și slăbiră coloniile romane din cauza atătorū crāncene și sāngerōse lupte. Dar până în fine, vitēzulū imperatore Marcu Aureliū, ajunse a învinge cu desāvērșire pe barbari (a. 174), cari se vēdură nevoiți a-1 cere pacea. Elū accordă barbarilorū pacea cu diferite condiții :

Quașilorū și Marcomanilorū le impuse condițiunea ca să întōrcă pe toți captivii de resbelū și să locuiască la o distanță de 36 stadii departe de Dunăre.

Iazygilorū li se impuse o distanță indoitū de mare, și li se mai definise de a mai avea nave pe Dunăre, saū de a mai intra în vre-o insulă dunārēnă. Afară de acestea, li se mai ceru 800 cālări sub nume de socii și liberarea tuturilor captivilorū romanii ce se aflaū la dēnșii și cari erau în numărū considerabilū.

Puținū după aceea, Astingii, unū popolū germanū, vinū sub domniū lorū, Raos și Raptos, să.

céră pământü în Dacia ; dar cererea lorü este refuzată. Atunci ei incredințesă muierile și copii lorü lui Cornelius Clemente, guvernatorul Daciei, și mergü cu armele în contra Kistabocilorü pe care îi bate și le ia pământurile. Dar Dacrigii, vecinii Kistabocilorü, temându-se să nu li se întemple și lorü ceea ce pățise Kistabocii, iaü armele și batü pe Astingii. Aceștia, ne mai avënd nici o speranță, intră în serviciulü militarü al imperatorelui.

În urma tuturilor acestora, pe când Marcu Aureliü se afla în Asia ca să potoléscă o rěscólă, Quadii și Marcomanii luară iar armele. Marcu Aureliü, după ce reguléză iute lucrurile în Asia merge puținü la Roma și apoi se întörce îndată la Dunăre unde se rěsboiește trei ani cu Quadii, Marcomanii, Ermundurii și Sarmații. Elü îi bate înfricoșatü și i-ar fi stinsü cu desăvërșire, dacă mörtea l'ar fi lăsatü încă puținü ca să continue acestü resbelü. Dar acestü regretatü imperatore móre la 17 Martie 180 în etate de 59 ani. Elü lasă ca succesor pe fiulü său Aurelie Comodu.

Aurelie Comodu 180—192.

Îndată dupe mörtea tatălui său, Marcu Aurelie Comodu, se declară de imperatore chiar în tabăra de la Carnuntü în care se aflaü. Elü, în locü să continue și să termine resbelulü ce tată-sü purtase cu atăta succesü în contra barbarilorü,

se grăbește a face pace cu unii dintr'ensii. Astufel el încheie pace cu Quazis și cu Marcomanii. Se învoește cu Buri ca ei să i întorcă pe toți captivii de resbelu ce se afla la densii; să dea ostatici pentru a garanta că nu voru mai năvăli pe viitoru în Dacia și că se voru ține la o distanță de cinci miliarde departe de castrele ei.

Dar cu națiunile de dincolo de Dacia, cu Sarmatii mai cu sémă, el nu făcu nici o pace. Aceștia se ridicară în contra Romanilor. Atunci Comodu trimise în contra lor pe renumiții săi generali, Albinu și Nigeru cari făcură minuni de vitejie și care învinsera pe barbari. Comodu avu sfruntarea de a se împăuna cu victoriile generalilor săi: se proclamă imperatore pentru a V-ora și se numi Sarmaticulu.

Incongiurată de ómeni corupti și lingușitori, se aruncă într'o viață desfrănată care făcu dintr'ensulú omulú celú mai tiranú și celú mai degradatú. Abandonându cu totulú frênele guvernulú, elú își petrecea timpulú luptându-se în tétu cu gladiatorii și cu fiarele sêlbaticé. Dar când prin cruđimele sale se făcu prea de temutú chiar amicilorú și lingușitorilorú săi, aceștia, spre ași garanta propria lorú viață, îlú uciseră în bae, prin mâna unuí domesticú alú său anume Narcise.

Nici o dată discuțiune mai furtunósă nu se ridicase în senatulú romanú ca aceea la care dete naștere faptele cele degradate și cruđimele ce

lăsase dupe densusul Aurelie Comodu. Romanii nu ştiaū cum să stigmatiseze mai tare memoria acestui tiranū, cum să ştergă mai bine din memoria lorū suvenirea unui monstru care chinuse şi desonorase Roma atâta timpū : Unii propuneaū să-lū spândure aşă mortū cum era, alţii, să-lū arunce în Tibru. Dar în fine toţi cădură de acordū ca să i-se ştergă numele de pretutindenī, şi să i-se dărime statuele ¹⁾.

Septimiu Severu, 192 – 211

Indată după mórtea lui Aurelie Comodu, cu care se stinsese familia Antoninilorū, imperiulū cade în prada anarhieī; despotismulū militarū începe a dispune de sórta imperiulū, căci oferea tronulū la cine da mai multū.

În deşertū Elviū Pertinace, hărbatū distinsū în arta militară, se încercă, prin o fermă severitate, să pue frēū anarhieī ce sguduia totū imperiulū, căci este ucisū de către pretoriani, mai nainte de a fi statū trei luni deplinū pe tronulū Romei.

Didiu Iulian care oferea mai multū, este proclamatū de pretoriani în loculū lui Pertinace. Iulianū nu împărăţi mai multū de 66 zile, căci senatulū, din cauza desfrēnarilorū sale, îlū osân-deşte la mórte şi îlū şi esecută. Atunci anarhia

1). Şincăi, dupe Baronius, pag. 14 vol. X.

nu mai cunóște limite. Oștile din mai multe provinciile își proclamă de imperatore pe ducele lor. Legiunile din Panonia, din Dacia și din Moesia, proclamă pe Septimiu Severu. Acesta, ajungendū la Roma înaintea rivalilorū săi, este recunoscutū de imperatore de către Senatū.

Dupe cum se vede din diferite inscripțiuni aflate în Dacia, Septimiu Severu a avutū multă solitudine pentru Dacia și a făcutū multe îmbunătățiri în organizația ei interioară, în câtū a meritatū de a se numi *Reîntemeiătorulū Daciei*.

Pentru a mai spori puterea armată în Dacia, elū strămută din Moesia inferioară legiunea a V Macedonică și o așeză în Turda. Elū mai aduse o nouă colonie la Drobeta și zidi acolo unū castelū ale cărui ruine dăinuescū până astăzi. De la acestū castelū se dete și numele de, Turnulū Severinului, ce pórta astăzi capitala districțului Mehedinții. În fine, aflându-se pe patulū morții, elū a chiamatū la sine pe cei duoī fi ai săi, Caracala și Geta, și i-a îndemnatū să trăiască împreună uniți ca niște frați; dar consiliile lui cele bune n'aū prinsū rădăcină în inima cea coruptă a lui Caracala, precum vomū vedea îndată.

Caracala, 211—217.

Caracala, dupe ce a împărățitū cu frate-sēu Geta peste dece luni de zile, în urma morții ta-

tăluī lorū, l'au omoritū chiarū în brațele mamei sale, și a rămasū singurū împēratū. Ca omū fōrte crudū și fōrte tiranū, nu se opri numai aci; elū puse de ucise ca la 20,000 individe, bărbați, femeī și copii, din casnicii și ostașiī cari țineau cu Geta.

Ca să 'și procure banī cu care să sature lăcomia oștilorū sale și să 'și îndestuleze capriciile sale cele corupte, Caracala condamnă la mōrte pe cei mai avuți și le confiscă averile. Informându-se că Goțiī au năvălitū în Dacia, elū plăcă cu armata asupra lorū îi bate în mai multe locuri și 'i aruncă peste hotare. Intorcându-se însă dintr'o incursiune devastătoare ce făcuse în regatulū Parțilorū, Caracala este ucisū de către Macrinū Prefectulū Pretoreluī, care îi și urmēsă la tronū.

Macrinū, 217—219.

Indată ce Macrinū fu recunoscutū de imperatore, închee pace cu Parțiiī cari se sculase să răsbune invasiunea ce Caracala făcuse în țēra lorū. Macrinū se servi în administrația statului cu ómenii cei mai insignifienți: Elū revocă pe Sabinū guvernatorulū Panoniei și pe Crispinū guvernatorulū Daciei ca să 'i înlocuēscă cu niște ómenī de rândū și fără nici o instrucțiune.

O parte din óstea luī Macrinū revoltându-se, proclamă de imperatore pe Eliogabalū, preotulū.

sórelui care, prin intrigile buneii sale, făcu a se crede că este fiu al lui Caracala.

Eliogabalū, 219—223.

Indată ce Eliogabalū fu proclamatū de impé-
ratoré, se duse cu armele in contra lui Macrinū.
Intr'o bătălie sângerósă, Macrin fu ucisū împreună
cu fiulū seū. După ce Eliogabalū ucise pre ri-
valulū seū, duse la Roma pe Zeulū seū, statua
sórelui, de la care elū își trăgea numele și 'i
sacrifică ómenii. Elū își luă de soțū pe vèrulū
seū Alexianū, îi dete numele de Alexandru și
'lū numi cesarū.

Eliogabal vânésă mai in urmă viața lui Alexan-
dru de care începuse a se teme, dar este ucisū
elū însuși într'o răscólă, dupe ce împărățește aprópe
patru ani. Din cauza nelegiuirilorū sale, cada-
vrulū lui Eliogabal este aruncatū in Tribru și
statua sa scósă afară din Roma.

Alexandru Severu, 222—235.

Alexandru Severu este recunoscutū de impe-
ratoré indată dupe mórtea lui Eliogabal. Elū a
fostū unū împaratū bunū, dreptū, caritabilū ; dar
totū de o dată era fórte aspru cu ómenii cei
fără de lege și cu tálharii ; elū onora stiința și pe
cei învățați.

Alexandru Severu a avutū resbelū cu Persii.

carī tindeaŭ a cuceri din imperiulŭ Romanŭ țerele ce fusese altă dată ale lorŭ. Elŭ îi învinse și ținu unŭ mare triumfŭ despre Persi. Asemenea, elŭ avu resbelŭ cu Germaniī carī se mișcaŭ în contra Romanilorŭ. Elŭ apără Dacia de năvălirile barbarilorŭ și fondă o cetate care s'a numitŭ dupe numele seŭ Severinopole. Acéstă cetate a fostŭ situată în districtulŭ Mehedinți de ađi, pe malulŭ Dunării pe o înălțime în fața cataractelorŭ. Și până astăđi se vedŭ ruinele acestei cetăți. Dupe numele acestei cetăți cele cinci județe de peste Oltŭ s'aŭ numitŭ comitatulŭ Severinului.

Alexandru Severu a fostŭ unŭ bunŭ și dreptŭ imperatore; dar unŭ generalŭ al seŭ, Maximina Traculŭ, pe care din omŭ de rândŭ îlŭ ridicase atătŭ de susŭ, aflându-se cu împăratulŭ la Mogunția, făcu o revoltă între oștași și îlŭ ucise.

Maximina Traculŭ, 235—238.

Dupe mórtea lui Alexandru Severu, tronulŭ Romei fu ocupatŭ de Maximina Traculŭ, care în scurtŭ timpŭ dupe aceea a făcutŭ și pe fiulŭ seŭ Maximŭ I Cesarŭ.

Maximina a împăciuitŭ mai întâiŭ Germania apoi a venitŭ la Sirmiu pentru iernatecŭ. În primăvară, Maximina s'a dus asupra Sarmațilorŭ și a Goțilorŭ carī năvălise în Moesia, în Dacia și în Panonia. Elŭ i-a bătutŭ atătŭ de tare în câtŭ barbariī inspăimētați, aŭ venit de i-aŭ solicitatŭ

pacea. Mai târziu dupe aceea, pe când bătea cetatea Acuillea în Stiria, elū fu ucisū de către soldații săi.

Gordian al Treilea, 238—244.

În urma morții lui Maximina Traculū, Pupien și Balbin, împărățiră numai 29 de zile, căci fură tăiați în Roma.

Dupe mórtea lui Pupien și Balbin, s'a proclamată imperatore M. Antonie Gordian al treilea. Elū abia se sui pe tronulū Romei și trebui să pornescă cu armele în contra lui Sapor I, regele Perșilorū, care făcea multă stricăciune Romanilorū. Sub Gordian Dacia a fostū în pace și prosperă, după cum spunū mai multe inscripțiuni.

Gordian era unū împăratū veselū, instruitū, și iubitū de toți pentru virtuțile sale. Dar Marcu Iuliu Filippū, insinuându-se pe lângă densusulū a isbutitū a-lū face să-lū ia de colegū la împărăție. Odată ajunsū acilea, Filippū puse de omori pe Gordian.

Filippū Arabulū, 244—249.

Dupe mórtea lui Gordian, senatulū numește imperatore pe Marcu și pe Ostilian; dar aceștia perū de mórte crudă, mai 'nainte de a lua sceptrulū în mână. Atunci senatulū este silitū să întărescă de imperatore pe Filippū Arabulū, pe care ilū proclamase oștile.

Filippŭ se duse cu armele în contra Carpilorŭ, unŭ poporŭ sarmaticŭ, care incursese și făceau mari stricăciuni în Dacia. Dupe ce îi învinse și îi alungă de acolo, se duse la Roma. Aci elŭ celebră cu mare pompă mileniulŭ acestei strălucite capitale, o dată dŏmna lumei, și făcu August pe fiulŭ seŭ Filippŭ II, care era deja Cesarŭ încă mai din 'nainte.

Filippŭ era unŭ imperatore bunŭ, înțeleptŭ și valorosŭ; sub dŏnsulŭ Dacia se părea asigurată și liniștită și începu a bate și monedă. Dar în anulŭ următorŭ (248) și celŭ d'antăiŭ din a doamie de la zidirea Romei, iar s'aŭ sculat Karpilŭ saŭ Goșil¹⁾. de aŭ năvălitŭ și aŭ prădatŭ Dacia. Filippŭ a alergatŭ îndată cu armele în contra lorŭ și barbariilŭ neputŏnd rezista nici măcarŭ la prima lovire, s'aŭ retrasŭ într'o cetate. Oștile romane i-aŭ strămtoratŭ aci, atâtŭ de tare, în câtŭ ei s'aŭ vedŭtŭ nevoișilŭ a face pace. După încheerea păcii, barbariilŭ s'aŭ întorsŭ pe la locurile lorŭ; iar Filippŭ s'a dusŭ la Roma.

În anulŭ următorŭ (249), mai multe soiuri de barbari: Goșilŭ, Boraniilŭ, Burgundiilŭ și Karpilŭ iarășilŭ năvăliră nu numai în Dacia, dar trecură chiar peste Dunăre în Moesia. Atunci împŏratulŭ trimise în contra dușmanilorŭ pe Deciŭ. Acestŭ vitézŭ generalŭ, dupe ce învinse și împrăștie pe barbari, fu proclamatŭ ca imperatore de către oș-

1). Dupe Paul Diaconulŭ și Eutropiŭ.

tile ce comanda și constrinsă a-î conduce în Italia. Împăratul Filippă aflându despre acesta, plăcă cu armată în contra lui Deciū. Sórta însă nu fu în favórea lui, caçi ajungend le Verona, elū fu ucisū. Tot atunci fiulū seū era ucisū la Roma, dupe cum spune Kalvisie.

Deciū., 249—251.

Deciū fu unū imperatore valorosū și demnū de a governa imperiulū Romanū. Indată ce se sui pe tronū, elū restitui senatului tóte titlurile republicane care le usurpase cesariī de mai înainte. La începutulū împărăției sale, Dacia nu numai că nu avu nici o supărare din partea barbarilor; dar ea priimi din partea lui Deciū atâtea îmbunătățiri în câtū coloniile romane il onorară cu titlu de *reîntemeietorulū Daciei*. Dacia însăși se numește pe monetele sale *Dacia fericită*.

Dar nu după multū timpū, Goșii și Carpii, sub comanda căpeteniei Gcșilorū Cniva, năvălescū în Moesia și pradă Tracia și Macedonia. Deciū isbutește a-î învinge și a-î arunca preste Dunăre. Sculandu-se în góna lorū și ne puindū destulă atențiune, se nomolește într'o baltă mocirlósă și pierē acolo împreună cu fiulū seū.

Trebonianū Gallu și Aemilian, 251—253.

Gallu Trebonian indată ce s'a făcutū împăratū a încheatū o pace fórte desonorátore și păgubósă

pentru Romanī. Elŭ face August pe fiulŭ sŕu Volusian ŝi apoi ducŭ amŕndoi o viaŭă indiferentă de interesele statului.

Gallu Trebonianŭ, ne îndeplinindu-ŝi promisiunile cele onerŕse cu care cumpŕrase pacea de la Goŭi, aceŝtia, în unire cu Carpii ŝi cu alŝi barbari iar se scŕlă în contra Romanilorŭ. Ei năvălescŭ ŝi pradă cu multă furie provinciile imperiului iar mai cu sŕmă Dacia care era mai expusă de cŕtŭ tŕte.

Emilian, ducele legiŕnelorŭ din Moesia, vŕdŕndŭ cutezanŭa cu care Goŭii devastaŭ mai cu sŕmă Dacia, se decise a merge cu armele în contra lorŭ. Spre a-ŝi asigura mai bine victoria, elŭ promise ostaŝilorŭ sŕi cŕ tŕte cŕte se promisese Goŭilorŭ li se vorŭ da lorŭ. Soldaŝii, animaŝi de promisiunile ce li se făcuse, se batŭ cu inimă ŝi învingŭ cu desăvŕŝire pe Goŭi. În urma acestei victorii, legiŕnele lui Emilian îlŭ proclamă de împŕratŭ.

Gallu Trebonian, aflŕnd despre cele ce se petreceau la Dunăre, plŕcă din Roma împreună cu fiulŭ sŕu Volusian în contra lui Emilian; dar amŕnduoi își perdŭ viaŭa într'o luptă ce a avutŭ locŭ la Interamna.

În urma morŝii lui Trebonian ŝi a fiului sŕu Volusian, imperatorele Emilian încă nu avu o sŕrtă mai fericită. Publie Corneliu Valerian prefectulŭ legiunelorŭ din Galia, dorind a deveni imperatore, s'a sculatŭ în contra lui Emilian. Sol-

dații lui Emilian, în loc să-l apere în contra dușmanului său, îl uciseră la Spoletu, dupe o împărăție aprópe de trei luni.

Valerian și Galienu, 253—268.

Publie Corneliu Valerian, dupe ce fu proclamatu imperatore, numește Cesare pe fiulú său Gallien, apoi curénd dupe aceea îl face Augustu.

Pe timpulú domniei lui Valerian, barbarii începurá a se revérse ca torente în imperiulú Romanu. Valorosulú Aurelian, prefectulú Iliriei și al Traciei, bate pe Goți și pe Carpí, îi scóte din aceste provincii și se întórece încárcatú de trofee (257) Generalulú Probu, favorisatú asemenea de sórtá, respinge și alungá afará din imperiú pe Sarmati și pe Quadi. Insa nefericitulú Valerian, aflándu-se în resbelú cu Perșii, cade prin trădare în mânele lui Saporú (260). Dupe o captivitate fórté durerósá și umilitóre de deuce ani, elú móre de torturele cele mai crude.

Dupe ce molateculú și desfrénatulú Gallienu rămase singurú imperatore, imperiulú Romanu avu să trecá printr'o crisá fórté amenințátóre pentru existența lui proprie :

Din afará, Germanii trecénd munții și prádándú Reția și Italia, vinú până la Ravena. Alemanií alergándú prin Galia, năvălescú asemenea în Italia. Goții devastésá Móesia, Pontulú, Macedonia și Grecia ; Quadii și Sarmatii pradá Panonia. Iar

nefericita Dacia, copleșită mai din nainte cu totul de barbari, putem să dice că era deja perdută pentru imperiul Romanu.

În lăuntru, 30 din generalii lui Gallienu, cunoscuți în istorie sub numele da 30 de tirani, iaă purpura și începă a-și disputa tronulă Romei. Acești tirani însă periră mai toți saă uciși de către ostași loră, saă distrugându-se unulă pe altulă.

În fine Galienu cade ucisă de cușitulă asasiniloră, pe când împresura Milanulă, unde se refugiase Aureolă, unulă dintre cei 30 de tirani. (268). Mai înainte de a-și da sufletulă, Gallienu numește imperatore pe Glaudiu II, care se întărește dupe aceea și de Senatulă și de oștire.

Glaudiu, 268—270.

Glaudiu, ca imperatore, continuă resbelulă înaintea Milanulă. Elă reușește a lua acéstă cetate și ucide pe Aureolă.

Glaudiu era menită să vindice tôte ranele imperiulă făcute de Galienu și să-lă restaureze, dacă mórtea nu l'ar fi răpită prea curându dupe tronulă Romei. În scurta durată a domniei sale, elă bate și alungă pe Alemanii afară din Italia. În urma mai multoră, victorii repurtate cu atâta succesă asupra Goșiloră și altoră soiuri de barbari cari se unise cu dênșii și devastaă provinciile romane din drépta Dunării, elă isbutește,

dupe cum ne spune Zosimū și Trebeliū Pollione, a le sfărâma pe uscatū o armată puternică de 320 de mii ómenī; iar pe mare, o flotă de 2000 corăbii.

Cu tóte aceste victorii strălucite, nefericita Dacia nu mai putu fi smulsă din mânele Goților sub care căduse de mai multū de 15 ani, dupe cum ne spune Paulū Orosiū în cartea 7, capū 23. Deja de vre o 15 ani, teatrulū resbelelorū cu barbariī se strămutase de laturea dréptă a Dunării. Aci se luptau Romaniī ca să-i opréscă de-a-și duce mai departe în lăuntrulū imperiulū devastările lorū; aci Glaudiū înfrânse și nimici óstea cea grea a Goților. Este fórte probabilū că dacā Glaudiū sta mai multū timpū pe tronulū Romei, Dacia ar fi scăpatū de sub ghiara Goților și s'ar fi alipitū iară la imperiulū din care făcea parte. Dar nefericirea a vrutū ca ea să rămăe pentru totū d'auna ruptă de la cósta mamei sale.

Steaoa de speranță ce-i apăruse unū momentū la orizontū, vítézulū și energiculū imperatore Glaudiū, se stinse de o suflare ucigătoare: Pesta care se încinsese din cauza mulțimei morțilorū ce căduse în bătălie, l'a atinsū și pe dēnsulū și l'a rēpitū dintre cei vii.

Glaudiū, mai înainte de a muri, recomandă ca succesorē la tronulū Romei pe valorosulū generalū Aurelian, care este recunoscutū atât de oștire câtū și de Senatū.

Aurelian, 270—275.

La suirea sa pe tronŭ, Aurelian află imperiulŭ divizatŭ între Tetricŭ care domnea la Apusŭ și între Zenobia care domnea la Răsăritŭ. În urma victoriilorŭ repurtate atâtŭ în contra Zenobiei, câtŭ și în contra lui Tetricŭ în Gallia, Aurelian restabilește unitatea Statuluiŭ Romanŭ și merită titlu de Restauratorŭ al Imperiuluiŭ.

În acestŭ timpŭ, Moesia, Tracia și Dacia erau ocupate de Goți și de Carpi. Aurelianŭ bate mai antiŭ pe Goți și pe Carpi în Moesia și Tracia și liberăză aceste provincii de sub jugulŭ acestorŭ barbari. Îndată dupe aceea, Aurelian trece cu armele în Dacia; elŭ bate și alungă și de aci pe Goți. Coloniile romane din Dacia vedŭ în Aurelian unŭ nouŭ liberatore care le umple sufletulŭ de speranță. Suvenirea numeluiŭ acestui strălucitŭ și vitézŭ împăratŭ, născutŭ în Dacia, și comparatŭ de Eutropiŭ cu marele Alexandru și cu Iuliŭ Cesare, a fostŭ atâtŭ de adencŭ săpată în inima Rŭmanilorŭ din Dacia în câtŭ și până astăziŭ poporulŭ, mai cu sémă celŭ din Transilvania, îi cântă numele cu dorŭ în colindele lorŭ la Crăciunŭ, numindu-lŭ *Leru și Oilerŭ unŭ Domnŭ*.

Dupe restabilirea imperiuluiŭ, Aurelian, voi să mérgă din nouŭ spre răsăritŭ în contra Perșilorŭ. Însă, vedëndŭ că roiurile barbarilorŭ de la marea Négră năvălescŭ continuŭ în Dacia; vē-

đendŭ cĂ Moesia ŝi Iliria, din cauza deselorŭ deprĂdĂri ŝi resbele, erau aprŭpe pustiite; inŝelese cĂ conservarea Daciei devenise imposibilĂ. De aceea elŭ decide a abandona asĂstĂ provincie la propria ei sŭrtĂ.

In anulŭ 274, Aurelianŭ, retrage din Dacia rĂmĂŝiŝele legiunelorŭ romane ce se mai aflaŭ acolo, presum ŝi provincialii, adicĂ diferiŝii funcŝionari cu cari se guvernase ŝi se administrase provincia pĂnĂ aci. Elŭ aŝĂdĂ acĂstĂ lume romanĂ d'a drĂpta DunĂrii, in o parte a Moesiilorŭ de josŭ ŝi de susŭ ŝi in o parte a Dardaniei. De o datĂ cu legiŭnele ŝi provincialii, trecurĂ peste DunĂre ŝi o mare parte din locuitorŭ, mai cu sĂmĂ aceia cari se aflaŭ in apropiere de DunĂre ŝi din aceia cari aveau mai puŝine legĂturi cu pĂmĂntulŭ Daciei ¹⁾.

¹⁾ Evenimentulŭ abandonarii Daciei de cĂtre Aurelian ŝi trecerea preste DunĂre in Moesia a unei pĂrŝi din locuitorŭi romani din Dacia, aŭ datŭ naŝtere la o cestiune fŭrte importantĂ pentru RomĂni.

Sasulŭ Fr. Ios. Sulzer ŝi I. Chr. Engel, interpretŭi ai sentimentelorŭ duŝmanilorŭ nĂmulŭi romĂnŭ aŭ emisŭ in secolulŭ trecutŭ in doita idee :

1. CĂ in anulŭ 274, de o datĂ cu trecerea legiunilorŭ romane ŝi a provincialilorŭ din Dacia preste DunĂre, aŭ trecutŭ ŝi toŝi locuitorŭi ei, adicĂ ŝi tŭte coloniile romane aduse aci de impĂratulŭ Traian ŝi de alŝi impĂraŝi ŝi inulŝite in cursŭ de 168 de ani, aŝa in cĂtŭ Dacia TraianĂ a rĂmasŭ cu totulŭ deŝartĂ de locuitorŭi romani.

2. CĂ Romanŝi cari locuiescŭ astĂđi in Dacia TraianĂ sunt veniŝi acilea de peste DunĂre din Moesia ŝi din Balcani multŭ mai tĂrđiŭ, dupĂ venirea ŝi stabilirea Maghiarilorŭ in Ungaria de astĂđi.

In urma acestuī mare evenimentū, Moesia luă numele de Dacia nouă sau Dacia Aureliană. Ea

Acēstă idee emisă și uitată aprōpe de unū secolū, fu deșteptată și emisă ca o idee nouă și ca a sa proprie de către sasulū Robert Rösler in anulū 1871

Inemiciī secolari ai Romānilorū, apāsătorii lorū cei barbari și neomenoși, Maghiarii și Sașiī, au luptatū necontentitū, de la venirea lorū in Transilvania, ca să despoie pe Romāni de tōte drepturile ce le aveau de la descălicătore in țera lorū, reducēndu-i prin forța brutală, la o stare mai tristă de cātū a sclavilorū.

Romāniī nu numai că au protestatū necontentitū in contra sēl-baticilorū asupritori, dar s'au sculatū de mai multe ori chiar cu armele și prin lupte sāngerōse au cātatū să facă să li se respecte drepturile secolariī. Inemiciī lorū însă, cualisați, au inābușitū tot d'auna cu forța dreptele lorū cereri.

Cu tōte acestea, daca forța decide mai adesea de sōrta drepturilorū popōrelorū, dreptulū nu rēmāne mai puținū unū elementū puternicū in balanța justiției umane. Acēsta este atātū de adevēratū, că și chiar aceia cariī sugrumă dreptulū cu forța, simtū necesitatea de a-și justifica fapta lorū brutală, basāndu-se pe vre-unū dreptū fictivū, imaginarū, la care sunt siliți să recurgă pentru a satisface ore-cum conștiința publică

Forța este unū faptū brutalū reprobatū de tōtă lumea; dreptulū este una din acele idei morale care se impune chiar conștiinței celorū mai culpabili. Ca ori-ce lege morală, dreptulū este inviolabilū și imprescriptibilū. Elū pōte să fie sugrumatū pentru unū timpū ore-care prin forța brutală; dar se ridică și-și ia loculū ce i se cuvine la cea d'intăiū ocazie favorabilă. Acēsta ne-o dovedește istoria prin nenumerate fapte ce aflāmū in analele omenirii.

Daca dar Romāniī din Transilvania fură tot d'auna invinși prin forța brutală, ei nu uitără nici o dată că au pentru dēnsiī dreptulū istoricū. Ei nu negleseră nici o ocasiune pentru a protesta in contra usurpatorilorū. Maghiarii nu vorū uita nici o dată sāngerōsele lupte din anulū 1848.

Cu tōte acestea, dușmaniī neamulū romānū in fața energiei și tenacității Romānilorū, și-au indoit rigōrea. In timpū trecuți ei s'au luptat ca să despoie pe romāni de dreptulū de existență in țera lorū proprie. Astăzi ei se luptă din tōte puterile ca să le rāpescă chiar naționalitatea, prin maghiarisare.

fu împărțită în două părți : Dacia Rîpénă, căci se întindea pe lingă rîpa dreptă a Dunării, de la

Pentru a justifica acestu scopu, sasulü Robert Rösler, a deșteptatü și a pusü din nuou în cestiune, printr'o scriere a sa din anulü 1871, obirșia Romänilorü, dreptulü lorü istoricü asupra țerii in care locuesc. Elü voește a stabili in teorie că in anulü 274 Romanii aü deșertatü țera cu desävêrsire și că nu s'au întorsü aci de cătü pe la jumetatea secolulü al XIII, dupe ce Ungurii se stabilise aci cu multü mai înainte. Prin urmare Romänii n'au nici unü dreptü asupra solulü ce ocupă, ei sunt numai niște venetici tolerați și prin consecință datorü a se supune legii impusă lorü de către dênșii, adevêrații domni ai pămentulü

Deja nemuritorulü Petru Maior 1) a combätut cu multa erudițiune istorică acêstä idee perfida, emisă intiași dată in secolulü trecutü de Sulzer și Engel. Deja D-nu A. D. Xenopolu 2) a nimicitü infama teorie a lui Rösler. Astăzi pretinsa deșertare a Daciei Traiane de tötă lumea romană in timpulü lui Aurelian și reemigrarea Romänilorü in secolulü al XIII, a rëmas o simplă fabulă. Astăzi adevêrulü științificü este cu desävêrsire restabilitü și recunoscutü de tötă lumea savantă; intențiunea perfidă a Maghiarilorü și a Sasilorü este demascată și stigmatizată de tötă lumea; dreptulü istoricü al Romänilorü este recunoscutü pe deplinü. Acestü dreptü inviolabilü și imprescriptibilü nu astêptă de cătü momentulü favorabilü spre a-și lua loculü ce i se cuvine și a scöte pe Romänii apăsați triumfatori din lupta crâncenă ce sustinü de secolü in contra barbarilorü asupritori.

1) Istoria pentru inceputulu Romänilor in Dacia. Edițiunea a treia.

2) D-nu A. D. Xenopolu, in scrierea sa „Teoria lui Rösler”, și-a propusü a combate ideea perfidă a sasulü Robert Rösler. D-lui a și reușit pe deplinü in scopulü ce și-a ropusü. Cu multa erudițiune și putere de argumentare, D-lui a nimicitü teza falsă a dușmanulü nêmulü romänescü.

Din nefericire însă, D-nu Xenopolu a alunecat pe o altă pantă totü atâtü de pericolösă ca și aceea a sasulü Rösler. Astü-felu lumina ce a voitü să aducă in privința obirșiei Romänilorü, se perde și se nimiceste in abisulü slavismulü in care D-nu Xenopolu ne aruncă, pöte fără voia sa.

Dacă cetimü cu atențiune scrierea D-lui Xenopolu, inclinämü

riulū Margu până la Escamŭ, cu capitala Ratiaria; și Dacia Mediterană, adică de mijlocŭ, ce se întindea din Dacia Riposă până în munții Traciei și ai Macedoniei, cu capitala Sardica.

III. ~~ACȚIUNI~~

a crede: Că d-lui și-ar fi propusŭ nu atât de a combate teoria lui Rösler, câtŭ de a stabili mai cu seamă că neamul românescŭ de astăzi este unŭ amestecŭ de Daci, Sarmati, Slavoni, Bulgari și Unguri romanizați. Că imperiulŭ Bulgaro-Românŭ din dreapta Dunării s'a întinsŭ și peste totă Dacia Traiană. Că acestŭ imperiŭ și-a esercitat asupra ei puternica sa influență, în decursulŭ mai multorŭ secolŭ, că acestă înriurire a Slavonilorŭ ne-a scosŭ din decadenta cumplită în care căduserămŭ; că ei ne-au datŭ toate elementele civilizătore. În fine, că ei ne-au făcutŭ aceea ce suntemŭ astăzi, unŭ poporŭ nouŭ.

Lăsămŭ la o parte aberațiunile științifice în care se rătăcește D-nu Xenopolu și pe care deja unŭ criticŭ luminatŭ le-a combătutŭ cu argumente științifice foarte întemeiate. Constatămŭ însă cu durere că unŭ slavo-filŭ nu putea să dică mai multŭ în contra naționalității române!..

Și când cugetămŭ că D-nu Xenopolu este profesorŭ de istoria Patriei la Universitatea din Iași!.. Când ne amintimŭ că D-lui este chematŭ a cultiva simțimentulŭ naționalŭ al junimeii române!..

PERIÒDA III

Starea coloniilor romane în Dacia pe timpul iavadiunilor barbarilor,
până la venirea Ungurilor 274—889.

CAP. I.

Dacia Traiană sub Goți.

Dupe ce Aureliană a abandonatü Dacia la propria ei sórtă, o nuoă eră se deschide pentru numeroșele colonii romane rëmase într'ënșă, eră tristă și durerósă care a duratü mai mulți secolii. Nefericiții fi ai Romei avură a suporta tóte calamitățile ce aducea cu sine năvălirea mai multorü soiuri de barbari cari, ca niște torente formidabile se rëvërsaü asupra nefericitei Dacii : Goții, Hunii, Gepidi, Avarii, Slavii, Maghiarii, Pecinaghii, Cumanii, toți lăsară în Dacia urme neșterse despre șederea lorü.

În acestü lungü spațiu de timpü, istoria coloniilor romane din Dacia Traiană este fórte ob-

scură, căci strămoșii noștri, siliți a-și afla azilul prin munții și speluncele Daciei, inaccesibili la năvălirile barbarilor, duceau o viață cu totul retrasă și izolată, care îi despărțea de orice contact cu lumea civilisată. Acestă lungă intervală de timp este plină mai cu seamă de istoria, obscură și densă, a acestor barbari, și numai într'un mod accesoriu de istoria coloniilor romane.

Vomă tracta dară într'un mod repede despre fie-care soi de barbari cari au ocupat Dacia Traiană și vomă vorbi, pe câtă ne voră permite noțiunile istorice, și despre starea coloniilor romane în obscurele lor retrageri și în raport cu aceste nămură, pe timpul ocupației lor.

Prima invasiune barbară care a inundat teritoriul Daciei, a fostă aceea a Goților. Goții au fostă de origină germană; ei au locuită mai întâi său în Boemia, pe care se ăice că au împărțit'ă cu Marcomanii, său la sorgintele Vistulei. Mai târăi ei cuceriră Scandinavia (Suedia și Norvegia) meridională și centrală, precum și nordul peninsulei Cimbrice (Iutlanda), apoi reveniră la sudul Balticei, unde unulă din triburile lor se așeză sub numele de Gotoi (în Prusia actuală). De aci ei subjugară pe Venedi, pe Burgundi, pe Roxolani, pe Iazighi și pe Finezi, și se întinseră cu incetulă de la Vistula și de la Tissa până la Rha său Volga.

Goții se divisară în trei mari mase, formând

insă unū singurū statū : Gepidii, la nordulū Alpilorū Bastarnici¹⁾. Visgoții, adică Goții de Vestū, de la Tissa până la Boristene saū Dnpru. Ostrogoții saū Goții de Estū de la Boristene până la Rha saū Volga. Ei trecură în mai multe rânduri când Dunărea, când Pontulū-Euxinū ca să prade imperiulū (sub Maximin, Gordianū și Decius). Ei supuseră la o plată Marcianopolis, Iuară Filipopoli, obligară pe Galien a le plăti tributū, dar fură respinși de Claudū II (269).

Goții ocupară tótă Dacia Traiană, îndată ce fu abandonată de către Aurelian²⁾. (274). Ei se

1). Se numiau Alpi Bastarnici jumătatea orientala a munților Carpați, cari străbatū țera vechilor Bastarni. Bastarnii erau unu popolū Europeanū barbaru la cei vechi care ocupa Podolia și o parte a Moldovei.

2). Domnulu Hășdeu (Istoria critică a României, ediția II, pag 298) susține într'unū modū cu totul accidentalū și superficialū, pentru o cestiune atătū de importantă, că Goții n'au ocupatū nici o data tótă Dacia Traiana. După D-lui dominațiunea Goților s'a concentratū exclusivamente între Prutū și Nistru, adică în Bassarabia actuala. Goții, adăoga D-nu Hășdeu, nu făcea de cătū din când în când câte o aparițiune pe terenulū apuseanu alū Prutulu, celū multu până la câmpia ostică a Munteniei

Acésta opiniune ni-se pare eronată :

Inspectându cine-va cea d'întăiu carta Geografică care reprezintă Europa în secolulu alu III și alu IV, vede inserisū în litere mari de la Tisa până d'incolo de Nistru regatulū Visigoților, apoi de aci către răsăritū până la Volga regatulū Ostrogoților. Prin urmare ne întrebămu: Invețații geografi ai tutulorū națiunilorū cari au determinatū totū-d'auna în modulu acesta pe tôte cartele geografice fără osebite, domnia Goților în secolii al III și al IV până la venirea Hunilorū, au fostū și suntū ei atătū de ignoranți în cătū să nu știe în care a nume parte a Europei s'au stabilitū și au trăitū ei până la risipirea

aruncară asupra regatului Bosforului pe care îl sfărîmară, și jefuiră Asia-Mică. Către anul 350 imperiul Goților se întindea de la Don până la Tissa și de la Marea-Négră până la Baltica. Sub regele lor Hermanarik, Goții atinseseră cel mai înalt grad de putere (secol. IV). Dar de aci înainte puterea lor începe să decline: Visigații numai voescă să recunoscă de rege pe Hermanarik; ei își alegă ca Domnă ală lor pe Atanarick și se despartă de Ostrogoți.

Atanarick pörtă resbelă în contra Romanilor în cursă de trei ani (367 - 369). Până în fine însă barbarii sunt învinși de armele romanilor și Atanarick este nevoit să încheie o pace desavantajosă pentru densusă.

lor? Datorim ore D-lui Häsdeu o descoperire, o inovațiune atât de fericită care preface cartă geografică a Europei din secolul al III și al IV în privința locuinței Goților, care dă o desmintire atât de radicală tuturilor geografilor de până acum?! În totu casulu o asemenea descoperire, o asemenea inovațiune care tinde să schimbe o stare de lucruri admisă în genere în literatura geografică, este foarte puțină dezvoltată și demonstrată din partea D-lui Häsdeu.

Ună al doilea argumentu care se opune la admiterea opiniei D-lui Häsdeu este și următorulu.

Toți autorii vechi sunt de accord să spună că Dacia Traiană era deja mai cu totul ocupată de către Goți și perdită pentru imperiul romană încă de pe timpul lui Galien; că încă de pe atunci cea mai mare parte din oștile romane și provincialii fuseră scoși din Dacia; că Aurelian ar fi luat Dacia din mânele Goților și că ar fi reincorporat-o la imperiu, nicăiri nu se spune. Este adovăratu că Aurelian a bătutu pe Goți, că le-a omorită pe Canaba conducătorulu lor împreună cu alți 5000 de ai săi; dar el nu a făcut această luptă în contra Goților cu scopu de a le lua Dacia din mână. După cum spune Vopiscu,

Pe la anul 374, Hunii, un ă altă popor ă și mai barbar ă venit ă din Asia, sub conducerea lui Balamir, năvălesc ă cu putere asupra regatului Ostrogoților asupra căruia domnea Hermanarik. După ce supun ă regatul ă Ostrogoților, dupe ce regele lor ă Hermanarik cade în luptă (376), Hunii dau năvală în regatul ă Visigoților. Atanarik opune o rezistență crâncenă; dar dupe mai multe lupte sângerose, este învins ă cu desăvârșire. Oastea lui Atanarik, pe de o parte înspăimântată, de sêlbătecia hordelor ă hunice, iar pe de alta lipsită de provisi ă, părăsește pe regele lor ă. Atanarik căută atunci un ă alt ă mijloc ă de scăpare. El ă se decide să trecă pe malul ă drept ă al Dunării și să cêră de la împêratul ă Valente, cu ar-

Aurelian mergând asupra Zenobiei și întâlnind pe Goți în trecerea sa, i-a și bătut ă.

Dupe ce Aurelian a curățat ă de barbari țerile din dreapta Dunării, perdând ori-ce speranță de a mai scôte pe Goți din Dacia Traiană, a mai retras ă de acolo și ăltimel ă resturi de oștire și a abandonat ă acea țeră în puterea Goților.

La aceste argumente mai adăogăm ă și următorul ă :

Daca Goții nu s'ău întins ă nici o dată preste totă Dacia Traiană și nu ău ocupat ă-o, pentru care cuvânt ă Aurelian ar fi deslipit ă-o de la imperi ă și ar fi abandonot ă-o?

În fine istoria ne spune că Constantin ă cel ă Mare la 323 a bătut ă pe Goți și a reincorporat ă Dacia la imperi ă, fiind ă-o ast ăfel ă în tot ă cursul ă remnului sêu. Apoi daca Goții nu se aflau în Dacia, cum s'ar fi bătut ă cu dênșii Constantin ă cel ă Mare pentru ca să scôtă Dacia de sub dominația lor ă?

Tôte aceste argumente, și altele cari se mai pot ă trage din istorie, dovedesc ă că nefericită și nefondată este opiniunea D-lui Hăsde ă în privința punctului geografic ă ocupat ă de Goți în secolii al III și al IV.

mele în mână, pământuri de hrană. În capul unei populații ca de 900,000 ómeni, bărbați, femei și copii (dintre cari ca la 200,000 în stare de a se lupta), trecu Dunărea cu sclavii, cu vitele, și cu totu ce avea și inundă Moesia, Tracia, Macedonia și Tesalia. Ei ard și pradă tóte orașele și satele ce întempină și trecu prin sabie, tótă populația romană.

Áncă de la cea d'ântaiú ocupare a Daciei de către Goți, coloniile romane se veduse nevoite a-și afla unú refugiú prin munții patriei lorú, prin părțile cele mai puținú accesibile pentru barbari. Ne mai putendú fi vorba acum de unitatea națională și politică a acestei provincii romane, este logicú și naturalú a crede că coloniștii romani se retrásese la munți grupuri, grupuri, astú-felú precum fusese aduși și stabiliți, ca colonii, în diferitele părți ale Daciei. În retragearea lorú, fie-care colonie, ai căria membri erau naturalmente mai legați prin rudenie și prin o mai de aprópe cunoștință, forma o grupă care a trebuitú să aibă o căpetenie alésă din membrii ei. Acéstă căpetenie a trebuitú să guverneze mica populațiune, în fruntea căreia era pusă, dupe legile și instituțiunile de cari se guvernase până aci ca membrii ai provinciei romane, Dacia.

Numai astú-felú se póte explica pentru ce, mai târdiú, dupá deșertarea cu desávêrșire a Daciei Traiane de către tot soiulú de barbari, coloniile romane se aflare pe întinsulú pământú al patriei,

formând diferite ducate sau domniate, având fiecare pe Domnulŭ, pe ducele ei alesŭ de obște, locuitorilorŭ din care se compunea. Numai astŭfelŭ se pŭte înțelege cum coloniile romane, în cursulŭ atâtorŭ secolŭ, își conservase intacte : limba, religiunea, instituțiunile politice și sociale, moravurile și datinile lorŭ romane.

Raportulŭ coloniilorŭ romane cu Goții la începutŭ au fostŭ fŭrte rezervate. Dar mai cu timpulŭ, când barbarii se mai domesticiră, când înțeleseră de câtă mare utilitate era pentru dênșii existența coloniilorŭ romane, care le procura tŭte alimentele de hrană și tŭte obiectele pentru îmbrăcăminte, relațiile lorŭ deveniră mai dese și mai amicale. Unŭ felŭ de raporturi comerciale se stabiliră între coloniile romane cu Goții. Barbarii, cari se ocupaŭ numai cu prădările, dedeaŭ străbunilorŭ noștri prădile lorŭ cele prețioase în schimbulŭ alimentelorŭ de hrană și al obiectelorŭ de îmbrăcăminte ce primea de la dênșii.

Goții nu numai că lăsară în pace pe coloniștii romani ca să lucreze pământulŭ și să facă industrie pentru dênșii; dar ei îi și apăraŭ cu armele în contra năvălirilorŭ altorŭ barbari cari se cercaŭ câte o dată să le turbure pacea. În astŭfelŭ de stare a lucrurilorŭ, coloniile romane din Dacia trăiră nesupărați din partea Goților, în cursŭ mai multŭ de unŭ secolŭ până cândŭ, Goții, loviți cu putere de torentulŭ formidabilŭ al Hunilorŭ, se vędură nevoiți a le ceda țera ce ocupaŭ.

CAP. II.

Dacia Traiană sub Huni.

Vastulū platoū care se întinde de la marea Caspiei la estremitatea peninsulei Coreea de o parte; de la fruntariile Tibetului și ale imperiului Chinei, la punctul celū mai depărtatū al emisferului Borealū de alta, s'a numitū în vechime Scyția asiatică. Aceste stepuri imense, aceste vaste solitudinī formésă astăđi Siberia cea mare, Turkestanulū și o parte din imperiulū chinezū. Partea nordică a acestei vaste regiunī este acoperită perpetuū cu zăpadă, pe când câmpiile ei sunt numai o mare de nisipū, unde domnește o căldură tropicală.

Cu tóte astea natura populase aceste imense deserturi. Din timpī imemoriali, furnicaū prin aceste pustietăđi miriade de triburi nomade. În părțile nordice ale marelui desertū Cobi trăiaū selbateciī Huni, popolū barbarū de origine asiatică și de rasă mongolă. Dacă pământurile în care locuiaū acești numeroși nomadī eraū sterpe și ingrate, spre compensație, ei se aflaū în fața fertilului imperiū al Chinei. Când nomadulū privea din aste stepuri nisipóse la mănósele câmpii ale Chinei, la verđile ei pășuni și lanumerósele ei turme de animale, elū striga cu securanță că nu se teme de fóme. Elū avea credință în spada sa, în industria sa, care era jafulū și prădarea.

La acea epocă imperiul chineză se guverna de mai mulți mici regi confederați. Acești regi se adunau la fie-care trei sau cinci ani pentru ca să aleagă dintr'ênșii pe unul care trebuia să fie capul puterii esecutive. Una din aceste căpetenii, Tchi, al unei mici provincii anume Tchin, puse mâna pe puterea esecutivă. Dupe ce învinse sau nimici pe cei l'alți regi frații săi, el făcu un singur imperiu din toate statele, se proclamă autocratul lui și luă majestosul titlu de Hoangti care însemnă Augustă, numindu-se Tchin-Tchi-Hoangti, (anul 240 a. cr.).

Până aci popóarele nomade nu făcuse în imperiul Chinei de câtă niște incursiuni fără importanță; dar acum relațiunile se schimbă: Puternicul și victoriosul Tchin-Tchi-Hoangti, ca să garanteze mai bine liniștea imperiului său, rădică faimosul zid al Chinei; el îl întări cu forturi, în care puse trupe regulate. Popóarele nomade se aflară astă-fel într'o poziție foarte strimtorată. Ele, sau trebuia să renunțe la modul lor de existență, jaful și prădarea; sau căta să cugete la meștile prin care ar putea să paralizeze măsurile luate de autocratul Chinei.

Numerósele popóare nomade aveau acum necesitate de o căpetenie curagiosă și întreprindătoare care să cunoscă arta de a le comanda și a le conduce în niște expedițiuni periculoase. Ele aflară un asemenea conducător în căpetenia Hunilor pe care istoricii chinezi îl numesc Teou-Man.

Acesta fu principalul său mai bine unicul meci prin care Hunii putură, în puțin timp, să reunească toate acele elemente eterogene și să crească într'un mod prodigios puternicul imperiu hunic, alături și în fața imperiului chinez, (an. 230 a. cr.).

Inceputul puternicului imperiu hunic dată mai de la aceeași epocă ca și construcțiunea famosului zid al Chinei: două mari evenimente din care unul a dat naștere celui-l'alt. Cea d'ântiă căpetenie care s'a măsurat cu chinezii pe câmpul de bătăe a fost Teou-Man-Kha-Khan; dar fiul acestuia, Mete, a reunit pe toți acești nomazi într'un singur grup și a proclamat unitatea imperiului hunic.

Dupe ce și-a întărit autoritatea, Mete, a împărțit imperiul său în două părți: regiunea de Nord și regiunea de Sud. El a dete fie-căria din aceste două regiuni câte un vice-rege, ca s'o guverne.

Puterea Hunilor a ajuns la apogeul ei în anul 99 a. cr. La această epocă armata hună a zdrobit două armate chineze reunite pe țărmurile riului Hoam, aproape de Tihon. Acum Hunul domnea în imperiul chinez; a lipsit prea puțin ca un hun să se așeze pe tronul Chinei. Dar pe la anul 49 a. cr. puternicul general al Hunilor, Pou-nou-Kha-Khan, încetându din viață, discordia luă naștere între fiii săi, cari își disputa succesiunea la tron.

Chinezii, profitându de ocazie, frământară prin

intrigă resbelul civil. Fiindcă Hunii aveau doi Kha-Khans, unul la Nord și altul la Sud, ei tentară a nimici pe unul prin celălalt. Kha-Khanul de la Miadă-đi, luându de soție o principesă chineză, guvernul Chinei îl ajută cu arme și cu bani pentru a nimici pe rivalul său de la Nord. Acesta, ne mai putându rezista puterilor unite ale adversarului său, se retrase cu partizanii săi către Nord, la sorgintele râurilor Jaick și Volga.

Parte din Hunii de la Nord cari preferiseră a rămânea în țera lor natală de câtă a emigra, dupe un timp de repaus, își reîncepură incursiunile lor în imperiul chinez. Chinezii se deciseră atunci a termina o dată pentru tot-d'una cu acești vecini importuni și vătămători. În două mari și sângeroase bătălii cari avură loc, una la anul 78 și alta la anul 93 p. Cr. Hunii fură zdrobiți și nimiciți cu desăvârșire.

Astfel puternicul imperiu al Hunilor care a durat 323 de ani se stinge cu desăvârșire.

După nimicirea cu totul a imperiului hunic în anul 93 p. cr., acei din Hunii cari aș scăpată cu viață din bătălia decisivă, temându-se ca să nu-și pără libertatea și independența, preferară să se espatriese. Abandonându-și patria, ei se diviđeră în două mari corpuri : Unul se îndreptă către Miadă-đi și se opri împrejurul Kazsgarului și Akson d'a lungul fluviilor Gihon și Oxus, unde mai târziu se uni cu descendenții Partilor,

rude cu densiți. Pe aceștia istoricii bizantini îi numesc Nephthalites, adică Huni albi. Celu d'alu doilea apucă către Nordu și Nordu-Vestu, și ocupă mai înteu câmpiile cari se întind între riurile Uralu și Volga, de unde apoi coboră până la Caucasu. Aceștia sunt cunoscuți mai cu sēmă sub numele de Huni. Ei trăiră multu timp necunoscuți, liberi și independenți. Grecii și Romanii îi cunoscără tocmai pe la finele secolulu al IV. Cu tôte astea ei nu-și schimbară caracterul: ocupația loră favorită era vînătorea, creșterea animalelor, hoția și jatulă.

Intre acestea imperiul Cesarilor, Roma și Constantinopole, cădeau în ruină. Roiul de barbari, în luptă cu imperiul chineză de mi de ani, schimbându-și direcțiunea, se aruncă asupra națiunilor din Occidentu, pe care le face să tremure de terore. Ca ună torentă ce tîraște cu sine totu ce întelnește și îi resistă, astă masă compactă rēstornă totul în calea ei repede și furiôsă. Hunii, deschidendă calea înaintea loră, se întindă d'a lungulă țermurilor mării de Azof, unde estermină tôte poporele ce locuia aci.

Către anulă 376, Hunii străbată Palus Neotide sub conducerea regelui loră Balamir, subjugă pe Alanii, apoi pe Goții al căroră vastă imperiū il sfărămă și se stabilescă pe ruinele lui. Astă-felă nefericitele coloni romane din Dacia Traiană, de sub dominația Goților cu cari se obicînuise și cu cari duceau o viață quasi pacinică și liniștită,

trecū sub aspra și selbateca dominație a Hunilorū, popolulū celū mai selbatecū care a existatū pe fața pământului.

Hunii, in vecinătate cu imperiulū de Orientū, amenințară Constantinopole și forțară pe imperatorī să le plătescă tributū. Teodosiū II voindū să scuture acestū jugū umilitorū, Hunii trecū Dunărea, devastă Tracia, Iliria și coprindū tot terenulū din drépta Dunării. Puterea Hunilorū fu ridicată la celū mai înaltū gradū de către Atila ale cărui state se întindeaū de la marea Caspiei până la Rinū. Elū ținea sub dominația sa pe Alanī, pe Goți, pe Gepiđi, pe Suevi, pe Vandali, pe Heruli și pe Marcomari.

Acestū concherantū năvali mai antiū in imperiulū de Orientū; dar fu respinsū de către Marcien. Se îndreptă apoi către Occidentū. După ce supuse și pustii totū in drumulū său, Atila fu bătutū in Galia aprópe de Șalon-pe-Marne, in anulū 451, de către generalulū Aetiū, cu ajutorulū Francilorū, al Visigoțilorū și al Burgunđilorū.

Respinse din Galia, hordele Hunilorū, se întorcū către Italia, distrugū Aquilea, devastă Veneția, amenință Roma. Dar opritū de suplicațiunile papei Leon și mai cu sémă de prețioșele daruri ale imperatorelui Valentinian al III, Atila consimte a abandona Italia (anul 452). Puținū însă după aceea Atila móre; perderea sa atrase după sine căderea puternicului său imperiū.

Dupe mórtea lui Atila, diferitele popóre supuse

de dănsul, profitându de discordia ivită între fiii săi pentru succesiunea la tron, scuturată jugul și cele mai multe formară imperiuri noi, precum Gepidi, Avari etc. O parte din națiunea hună se retrase în Asia sub Irnak, unul din fiii lui Atila. Mai multe triburi d'ale lor se aședară pe țărmurile Mării-Negre, de la Dunăre până la Don și lângă Caucaz unde sunt cunoscute sub numele de : Hunoguri sau Hunigari, Akatziri sau Kazari, Cidariți, Kutriguri. Uturguri etc.

Hunii duceau o viață nomadă : ei erau sălbateci perfidi și de o uriciune care îi făcea hidoși ; ei aveau nasul turtit, ochii mici și afundați ca niște găuri în cap ; ei trăiau mai multă călare, suporta foarte multă fômea și setea ; mâncarea lor era laptele, sângele și carnea de animale, câte o dată și de cal.

Atila își avea reședința principală în vechiul ținut al Iazighilor, între Dunăre și Tissa ; el locuia într'o mare colibă de lemn. Dintre regii Hunilor se cunosc Balamir (376—400) ; Uldin (400—412) ; Caraton (412—424) ; Boïsalas către 425 ; Rua și Atila, cari domniră câtă-va timp împreună (417—433) și Atila singur (433—453).

Êtă ce ne spune despre Hunii lui Atila istoricul romanu Ammien Marcellin : „Hunii, dice el, întrec în ferocitate și în barbarie totu ce-și pôte cine-va imagina. Ei brăzdeză adincă cu ferul obrajii copiilor lor de curând născuți, pentru ca părul barbei să fie năbușit sub cicatrice ;

de aceea ei și au până la batrînețe bărbia luncosă și lipsită de păr ca eunucii. Corpul lor gros și scurt, cu membrii superiori enormi și cu un cap peste măsură de gros, le dă o aparențe monstruoasă : ar dice cine-va niște bestii cu două picioare, sau vre una din acele figuri de lemn rău cioplite cu care se adornă parapeturile podurilor“.

Cam tot astfel se exprimă despre Hunii lui Atila și Istoricul Goth Iornandes : „Hunii sunt mici, scurți și groși, cu o figură hidosă. ochii infundați în cap, maniere sălbatice, grăfăind în loc să vorbească“.

Astfel este al doilea popor barbar care în cursul aproape de un secol (376—453) a ocupat Dacia Traiană. Relațiunile străbunilor noștri cu acești barbari au fost foarte rezervate.

Încă de la aparițiunea Hunilor la Marea-Negră și năvălirea lor în Dacia Traiană sub Balomir, coloniile romane se vedură nevoite a se retrage în munții patriei până să trecă prima furie a tempestei. Hunii, ca popor nomad nu aveau obiceiul a se stabili în țările cucerite pentru a și le apropia prin nimicirea sau desnaționalizarea aborigenilor. Plata unui tribut anual, consistând mai cu seamă în cereale și alte obiecte de hrană, precum și orice-are ajutoare de oște la casă de trebuință, erau suficiente popoarelor învinse pentru ca să și conserve orice-cum libertatea lor

națională, politică și socială, pentru ca să potă trăi în țera loră după datinile și obiceiurile loră.

Prin urmare coloniile romane din Dacia Traiană îndata ce furia Hunilor se mai calmă, începură a eși la ivelă, luară coragiulă a descinde mai către câmpie și a începe să cultive pământulă, să desvolte industria loră. Hunii, începându a înțelege și a prețui bine-facerile civilizațiunei romane, respectară liniștea și travaliulă coloniilor romane de la care trăgeau mari folose pentru existența loră proprie.

Astă-felă, și sub dominația sêlbateciloră Huni, străbunii noștri aflară mișlocă de a trăi ôre-cum pacinică în țera loră natală, de a-și continua desvoltarea loră materială și morală. Hunii încă le era de folosă, căci îi garanta despre orice altă invasiune barbară.

CAP. III.

Dacia Traiană sub Gepizi 454—567.

Am arêtată la capitolulă I. că, la venirea loră, Goșii erau împărțiți în trei mari părți. Am spusă că doă din aceste mari corpuri, Visigoșii și Ostrogoșii, s'aă aședată în regiunea nordică a Dunării a Mării-Negre și a mării de Azof, de la Tissa până la Rha sau Volga. Celă d'ală treilea corpă al Goșiloră, numită Gepizi, s'a aședată la nordulă Alpiloră Bastarnici, adică în Galiția la sorgintele

Vistulei. La 453, dupe mórtea lui Atila, Gepidii cari fusese subjugați de către Huni, scuturară acestu jugu sub comanda unui gepid, Ardarik, și se stabilescu între Tisa, Dunăre și Carpați, unde formésă unu imperiu puternicu.

Către anul 548. puterea totu crescēdă a Longobarđiloru, cari devenise vecini cu Gepidii, aprinse între aceste doă popóre unu resbelu sangerosu, care aduse la ruină și la distrugere puterea Gepidiloru : Avarii sunt chemați de Longobarđi ca să le dea ajutoru în contra Gepidiloru. Ei puseră Longobarđiloru condiție ca să le dea jumătate din prăđi și întrégă țera Gepidiloru ; Longobarđii priimiră condițiile Avariloru. Atunci Longobarđii uniți cu Avarii bată și nimicescu într'atata oștile Gepidiloru în câtu nu rămase nici unu oștēnu care să ducă la ai lorū vestea desastrului (567). Astu-felū imperiulū Gepidiloru este distrusū cu desăvērșire și rămășițele lorū risipite cu totulū. Dacia Traiană deșertă de acestu soiū de barbari, se prepară a priimi într'ēnsa alți barbari, pōte și mai rēi de câtu densii.

Și în cursulū ocupațiunei Gepidiloru, coloniile romane avură a îndura multe neajunsuri și fură nevoite a duce o viață fōrte retrasă în munții Patriei. Relațiunile lorū cu Gepidii aū fost fōrte rezervate. Ei aū pututū cu tōte astea și în acestu lungū spațiu de timpū să-și conserve naționalitatea, limba, religia și obiceiurile.

CAP. IV.

Dacia Traiană sub Avari, 567—568.

Avariî au fostu unu popolu barbaru de origină asiatică, de același rēmū ca și Huniî. Către anul 557 ei se aflaū spre occidentu de Donu, de unde veniră în curēndu să se stabilēscă pe țermiî Dunării. Alboin regele Longobarđiloru, aflāndu-se în resbelu cu Gepiđiî, i-a chematū în ajutorulū sēu. Avariî, precum vēđurāmū mai susu, venindū în ajutorulū Longobarđiloru, imperiulū Gepiđiloru fu distrusū cu desăvēșire; iar ei se așēdară pe rui-nele lorū.

Avariî d'abia se stabiliră în Dacia Traiană și unū evenimentū neașteptatū pentru dēnșii îi determină a abandona cu totulū acēstă țēră : Peste unū anū după distrugerea imperiulū Gepiđiloru, Alboin regele Longobarđiloru trece în Italia de susu și o cucerește; iar Panonia, țēra ce ei ocupase până atunci în decursū de vre 42 de ani, o abandună și o lasă amicilorū și aliașilorū lorū, Avariî. Atunci Avariî esū cu totul din Dacia Traiană și se așēdă în Panonia și în câmpiile dintre Tissa și Dunăre (568).

Cu modulū acesta coloniile romane din Dacia Traiană nu avură nimicū a suferi din partea Avarilorū. După strămutarea lorū în Panonia, Dacia rēmase multū timpū liberă și ne supărată despre ori-ce invasiune barbară.

Avarii erau înalți de talie belicoși, dar perfidi. Ei câmpau sub tende mobile și n'auură vre o dată alte orașe de câtu lagărilor lorū imense cari, dispuse în formă de cercuri concentrice, luaū numele de inele. Căpetenia lorū se numia Kan sau Kagan. Limitele imperiului Avarilorū au variatū fôrte multū. În timpulū estensiunei sale celii mai mari, (690—630), elū coprindea imensele deșerturi de la nordulū Dunării inferiôre, de la Lusacia până dincolo de Don. După destrucțiunea Avarilorū de către Pepin II, în anulū 795, Carolū-celă-Mare nu conservă dintr'ensulū de câtu partea occidentală, situată între Tissa și Inn. Din această parte Carolū-celū-Mare făcu o margine (une marche) a imperiului Francilorū, numită Avaria.

Dupe ce Avarii abandonară Dacia cu desăvêșire, o eră nouă se deschide pentru nefericiții noștri străbuni din Dacia Traiană. Rămași cu totul liberi în țera lorū natală despre orī-ce ocupațiune barbară, ei părăsescū locurile cele strimte și umbrôse ale munțilorū și se lățescū fără nici o témă preste întinsele și mănôsele câmpii ale Patriei.

De la venirea numerôselorū coloniū romane în Dacia ca s'o împopulese, trecuse destulū timpū pentru ca din această lume romană să se nască unū popolū nouū, națiunea romană de astăzi. Acestū nouū popolū, aședându-se în grupe nu-

meróse, astü-felü precum trăise atâtea secolü in retragerile lorü, formésă in diferite părți ale Daciei mai multe ducate saü domniate, despre cari vomü vorbi mai departe la loculü lorü.

CAP. V.

Slavii.

Este in genere astăđi admisü că Slavii aparținü rasei indo-europene și că s'aü stabilitü in Europa ca Celții, Germanii și Pelasgi, pe timpulü migrațiunilorü celorü mari. Epoca venirii lorü in Europa este unulü din acele fapte primordiale care scapă istoriei. Cu tóte astea, uniü istoricü punü stabilirea Slavilorü la Vestulü riului Volga celü puținü cu 15 secolü înainte de Hristosü.

Limitați la Nordulü și spre Orientulü Europei, in basinulü dintre Vistula, Dnipru și culmea cea mai nordică a Carpațilorü, pacinica rasă slavă, fracționată in o mulțime de triburi diverse, n'a formatü nici o dată unü corpü amenințătorü care să inspire temere imperiului Romanü. Ei trăiaü alături cu popórele germane. Când aceste popóre începură a se mișca și se revărsară asupra imperiului Romanü, preste Rinü și Dunăre, Slavii ocupară locurile abandonate de dênsele.

Astü-felü, in secolulü al II-lea al erii nóstre, Germanii părăsindü Prusia de astăđi și inaintändü către fruntariile imperinlui Romanü, Slavii le iaü

loculŭ, și staŭ aci până la ivasiunea Hunilor. Indată după desființarea imperiului Hunilorŭ (453), Slavii ocupară țerile de la Nordulŭ Carpațilorŭ, și peste vre-o 50. de ani ei se întinseră și asupra țerilorŭ de la Nordulŭ Dunării, asupra Moldovei și a câmpiilorŭ Țerii-Românești, de unde făceau incursiuni dese și deasaströse in Moesia, Tracia și Macedonia.

Regiunea până unde s'aŭ intinsŭ Slavii în Dacia-Traiană, între secolii V—VIII, ȳice D-nu Hāsdeŭ, în istoria critică a României pag. 269, se pöte delimita aproximativŭ trăgându o linie de la Brăila prin Buzeu și Ploesti până în Tirgovește, apoi de la Tirgovește prin București până la Oltenița sau Călărași și în fine de aci pe Dunăre iarăși până la Brăila. Iar centrulŭ populației slave din acestŭ spațiu era la gura Ialomiței.

Slavii pătrunsese în Dacia-Traiană și se stabilise anume în partea mlăștinosă și pustie, despre Răsăritŭ și Miadă-ȳi a Țerii-Românești, precumŭ arătarămŭ mai susŭ, încă din secolulŭ al V-lea și botezară aci o mulțime de riuri și localități. Ei însă nu veniră în atingere cu Români de câtŭ förte târȳiu, în secunda jumătate a secolului VII. Străbunii noștri, ȳice D-nu Hāsdeŭ în istoria critică a României pag. 269, descinȳându din munții Olteniei și ai Mușcelului, aŭ înaintatŭ gradatŭ către Răsăritŭ, unde deteră peste niște numiri locale slavice deja înrădăcinate, pe care le-a și adoptatŭ în cea mai mare

parte. Mișcarea Românilor spre Ialomiță, adăogă D-nu Hăsdeu, se poate fixa cu destulă precisiune în intervalul secunde jumătăți a secolului al VII.

Raporturile Slavilor cu Români a fostu mai de totu nule. Numai prin cirilismu Slavi a exercitată o mare influență asupra Românilor; dar acastă influență prin limbă a fostu cu totul culturală, fără să fi avutu nevoie de vre-o intervenire etnică.

Acțiunea Slavilor asupra limbei române, dice D-nu Hăsdeu în istoria critică a României, a fostu eminamente culturală, introducându-se prin cirilismu dupe secolul al IX, apoi respîndindu-se și întărindu-se în graiul poporului și în terminologia topografică, prin usul oficial, prin liturgie. Astă influență a durat șapte secol, până la anul 1700.

În imperiul Romanu se află chiar din secolul al V vre-o șapte națiuni slave. Grecii avură a susține multe lupte în contra Slavilor în secolul al VI. Slavi se aliară cu Avarii și pătrunseră cu ei până împrejurul Constantinoplei; apoi curându dupe aceea îi vedem sub murea Tesalonicului. În secolul al VI Slavi avea pământuri la Sudul Dunării. Relațiunile lor cu Grecii nu a fostu totu-d'a-una ostile. Unu mare număr din ei luară chiar și servițiu la curtea Bizanțului. Ei a trebuit negreșit să fi îmbrățișat religiunea creștină, căci altu-fel Grecii nu

i-ar fi primit mai cu sémă în servițiulŭ armatei.

Mai târziu, dupe venirea Bulgarilorŭ în peninsula Balcanică, Slavii, fórte preponderenți deja în nordulŭ peninsulei elenice, esercitară o mare influență asupra Bulgarilorŭ, popolŭ turanicŭ. Asparuk, unulŭ din căpeteniile Bulgarilorŭ, străbate Dunărea la anulŭ 679 și ia cele doă Moesii de la Constantinŭ Pogonatŭ. Slavii cari locuiaŭ acolo, cu tóte că au priimit numele și jugulŭ învingătorilorŭ, le impuse însă limba lorŭ și mai târziu și credința lorŭ religiósă.

Cu patru-deci de ani mai înainte, Serbiŭ și Croațiŭ se stabilise în vechea Ilirie și pe cós-tele mării Adriatice. Heraclius, chemându'í în ajutorŭ, din Croația cea Mare situată la pólele de totŭ nordice ale Carpațilorŭ, în contra Avarilorŭ, le abandonă țera care se întinde de la Sava până la Narenta. Indată ei se divisară și formară doă popóre destulŭ de distincte între ele, Serbiŭ și Croațiŭ. Supuși când Grecilorŭ, când Francilorŭ, Croațiŭ își redobândiră mai târziu unŭ momentŭ independința; coróna Croației trecu în secolulŭ al XI pe capulŭ regelui Ungariei.

Diferitele state slavone din Europa s'au formatŭ de la secolulŭ al VII—X. Rasa slavă forméză astăzi patru mari grupe: Rusă, Polonă. Boemă și Jugo-Slavă.

Grupele slave din Orientŭ precum Serbia, Bosnia și Herțegovina, Montenegro, Serbiŭ-Croațiŭ și Dalmațiŭ ai Austriei, Bulgaria de dincóce și de

dincolo de Balcani, facu parte din grupa Jugo-Slavă și formeză cu toții o populațiune slavă de peste 11 milióne.

CAP. VI

Bulgarii.

Am vëdută la capitolul precedentu că rasa slavă se presintă sub patru mari grupe : Rusă, Polonă, Boemă și Jugo-Slavă. Am mai vëdută că Bulgarii, de origină turanică, facu parte din grupa Jugo-Slavă.

Acéstă națiune slavă, pe timpul împăratului Heraclius, cam pe la anul 634 p. cr., forma o domnie însemnată la Don, sub o căpetenie a sa Cubrat. Acestu domnitoru al Bulgarilor încetă din viață la anul 666, lăsându dupe sine cinci fii : pe Butaia, Contaragă, Asparucă, Rean și Alzecă. Mai înainte de a'și da sufletul, bătrînul și experimentatul monarcă chiamă înaintea sa pe câte cinci fii săi și le recomandă ca să stea uniți în țera loră, daca voesă să rămăe nesupărați și neînvinși din partea dușmanilor.

Dar Cubrat abia murise și fii săi, luându'și fie-care partea ce i se cuvenea din ostași și din popor, apucară în diferite direcțiuni : Butaia singur rămasă în locul unde domnise și murise gloriosul său părinte. Contaragă trece Donul și se îndrepteză către Asia. Rean se duce în Pannonia, unde este silitu a se supune Avarilor.

Alzecŭ înaintésă până în Italia, unde se supune Longobarđilorŭ. Iar Asparucŭ, celŭ d'alŭ treilea fiŭ al lui Cubrat, străbătëndŭ Dnistru și Nipru, vine la gurile Dunării și aci se aședă în spațiulŭ dintre Prutŭ, Dunăre, Marea-Négră și Nistru, care se chémă Onglu saŭ Honglon.

Bulgarii nu rēmănu aci de câtŭ vre-o 14 ani. Din loculŭ în care se aședase, Asparucŭ face dese incursiuni în imperiulŭ bizantinŭ. Imperatoarele Constantinŭ al IV Pogonat, aflândŭ despre venirea la Dunăre a unui asemenea némŭ barbarŭ care făcea atâtea stricăciuni în imperiulŭ sēŭ, se îngriji fôrte tare și luă măsuri pentru a stîrpi rēulŭ.

Pogonat se prepară de ôste și pornește asupra Bulgarilorŭ atâtŭ pe uscatŭ, pe la gurile Dunării, câtŭ și cu o flotă pe Marea-Neagră. Bulgarii, ca să nu fie apucați din doă părți, se retraseră în Honglon unde se întăriră. Aci viindŭ și Pogonat cu ôstea, stete mai multe ȝile fără să întreprindă ce-va. Dușmanii se află unii în fața altora ne cutezândŭ nici unii nici alții să ia inițiativa.

Dar Pogonat aflândŭ se bolnavŭ, se vedŭ silitŭ a lăsa ôstea și a se duce la băi în Mesembria. Elŭ lăsă în locu'i pe generalii sēi cu ordinŭ ca să ție pe Bulgarii asediați cu întăririi. Dar ôstea bizantină înțelegëndŭ despre plecarea imperatoreluŭ, se intimidésă și se risipește, fără să fie atacată și gonită de nimeni.

Bulgarii, incuragiați de slăbiciunea 6stei bizantine, părăsesc îndată cu totul locurile ce ocupaseră până aci la gurile Dunării și, 6ste și popol6, trec6 cu toții in Moesia (679). Asparuc6 se ia in g6na 6stei lui Constantin, om6ră și prinde multă dintr'6nsa, ajung6nd6 ast6-fel6 până la cetatea Varna și la strimtorile Emului.

Incuragiați de aceste succese, Bulgarii se îmbărbătesă, pășesc6 înainte și încep6 a prăda și a arde cetățile și orașele de dincolo de Balcani. Imp6ratul6, pentru a pune capăt6 acestui desastru, se vede silit6 a încheea o pace umilit6re cu Bulgarii, plătindu-le pe fie-care an6 o sumă de bani.

In urma unor rezultate atât de considerabile și dupe ce învins6ră și supuseră și pe cele șapte n6muri slave cari se stabiliseră încă din secolul6 al V-lea între Balcani și Dunăre, Bulgarii, înființară in dr6pta Dunării un6 regat6 bulgar6 (680), care deveni in curind6 puternicul6 regat6 Bulgaro-Român6.

In Moesia de mijloc6 se strămutase încă de pe timpul6 lui Aurelian, din Dacia-Traiană, o numerosă populațiune română care mai crescuse și se mai adăogase cu timpul6. Ea se stabilise și trăia aci in niște locuri munt6se și inaccesibile la ori-ce fel6 de năvăliri. Ac6stă populațiune română, vechi descendinți din coloniile romane, aveau o situațiune excepțională in raport6 cu imperiul6 bizantin6. Forți prin pozițiunile lor6 naturale, Români6 de aci se bucurau de o quați

independință, avându moșiile lor, cetățile și orașele lor, dându grecilor numai niște impozite ușore, la care se supunea de bună voe.

Bulgarii, ne putându supune loruși și această populațiune, precum făcuse cu toate cele-l'altene mări câte locuia în peninsula Balcanică, se vedură nevoiți, pentru întărirea puterii lor proprii, să le cêră alianța. Astu-fel prin bună înțelegere poporul bulgar, unit cu Românii din Moesia, formară puternicul regat Bulgaro-Român. Acest regat s'a sfârșit la 1018 de armele victorioase ale imperatorului bizantin Basilii al II, care din această cauză s'a supra-numit bulgaroctonul.

În curs de doi secol de la venirea lor, Bulgarii, în contact atât cu Românii, cari erau deja creștini de mai mulți secol și aveau un grad pronunțat de civilizație adusă cu dênșii din Italia; cât și cu Slavii cari erau mai numeroși de cât dênșii și cari, prin contactul lor cu Bizantinii dobândise un grad de cultură și mulți dintr'ênșii se creștinase, Bulgarii, dicu, priimiră o influență așa de mare din partea acestor două nêmur, în cât ei își perdură limba și obiceiurile lor cele barbare, se creștinară pe la anul 864 și deveniră un popol slavon cu totul nou.

Dupe desființarea regatului Bulgaro-Român, Bulgarii cădură cu desăvêșire sub jugul bizantinilor. Românii însă din Balcani nu ayură totu

aceiași s0rtă. Protejiați de pozițiunile lor0 cele munt0se, ei își conservară ca și mai înainte de a se uni cu Bulgarii o semi-independința, supuindu-se numai la 0re-care dări uş0re căt-re Bi-zantină. Acéstă stare de lucruri a durat0 numai până la anul0 1186 când0, in urma resc0lei ri-dicată și condusă de frații Asan, Petru și I0n0 în contra lui Isaachie Angel0, a0 înființat0 al doilea regat0 Romāno-Bulgar0 care a durat0 până la 1393, când0 s'a sfărīmat0 de armele musulmane.

CAP. VII

Ungurii sau Magharii.

Emigrațiunea lor0 în Europa. Stabilirea lor0 în Un-garia de astăzi.

Ungurii, popor0 barbar0 de origină Uralo-fi-nesă, locuia0 în timpii preistorici pe pantele septentrionale ale munților Urali și se întin-dea0 până pe c0stele Oceanului Glacial. Acesta a fost0 punctul0 lor0 de plecare.

Dupe grecul0 Teofilact0 și latinul0 Iornandes, Ungurii locuia0 în secolul0 al VI și al VII între Volga și sorgintele riului Ural sau Jaik. Ei avea0 ca vecini mai multe pop0re finese: pe Kazari spre miadă-di la nordul0 mării Caspice, pe Bul-gari, pe Baschiri, pe Pecinaghī, etc.

Din cauza mișcărilor0 sau năvălirilor0 Kaza-rilor0 și a Pecinaghilor0, Maghiarii fură nevoiți

să-și abandone de două ori locașul lor. Ei se strămutară mai întâiu în Lebedia ¹⁾, apoi mai târziu în Atel-Cuzu.

Ungurii n'au rămasă mult timp în regiunea dintre Tanais și Dnipru. Ună atacă bruscă și furiosă din partea Pecinaghilor goni din naintea lor triburile ungare. Împinse ca de o tempestă, ele nici nu mai potă ca să emigrese-tote împreună și de comună accordă. Despărțite pentru totă-dé-una în două trupe fôrte inegale, cea mai puțină numerôsă, se îndreptăsă către Sudă-Estă spre Persia; iar cea mai numerôsă, sub comanda lui Lebedia, se îndreptăsă către Vestă, și se oprește în Atel-Kuzu ²⁾, în cursul secolului al IX-lea.

Ungurii erau împărțiti în șapte triburi cari se numeau: Nijek, Kar, Kaz, Meger, Kurtigyarmat, Tarjan, Ienă. Dupe opiniunea cea mai acreditată aceste nume sunt chiar nume de persoane, aplicate apoi la o populațiune întrégă. Ună ală optulea tribă, ruptă din națiunea Kazarilor în urma unei rescôle, veni de se incorporă cu națiunea maghiară în Atel-Kuzu. Maghiarii își ale-

¹⁾ Lebedia este regiunea dintre Don sau Tanais și Dnieper sau Boristene. Dupe Porfirogenitu, Lebedia nu este altă-ceva de câtă numele primului șefă militară al Ungurilor, numită Lebedia.

²⁾ Dupe versiunea cea în genere admisă, Atel-Kuzu însemnăsă între riuri. Iar câtă despre situațiunea geografică a acestei a treia reședințe a Maghiarilor ea, dupe Constantin Porfirogenitu, este între riurile: Dnipru, Bugu, Dnistru, Prutu și Siretu.

sese chiar din Lebedia de principe pe Arpad, fiul lui Almu.

Pe când Ungurii se aflaū în Atel-Kuzu, Leon al VI care se suise pe tronulū Constantinoplei in anul 886 avea necontenitū resbelū cu Simeon regele Bulgarilorū. În urma mai multorū învingeri ce suferise de la Bulgari, elū se vedū nevoitū sǎ trimitǎ ambasadori la Arpad ca sǎ-i cǎrǎ alianța. Acesta deschise Ungurilorū calea cǎtre centrulū Europei.

Ungurii trecurǎ pe la gurile Dunarii și pǎtrunserǎ în Bulgaria. Dupe mai multe lupte în contra Bulgarilorū, ei s'aū întorsū în țera lorū încarcați de jafui.

A doa orǎ când Ungurii, chemați de Bizantinii, trecurǎ iar în Bulgaria, Bulgarii escitarǎ pe Pecinaghii în contra lorū. Aceștia, vechii inemici ai Ungurilorū, profitǎndū de lipsa lorū de a casǎ nǎvalescū cu furie în țera lorū, omorǎ femeii, bǎtrini și copii și o devastesǎ cu totulū. Când Ungurii se întorserǎ a casǎ și vedurǎ starea deplorabilǎ în care le ajunsese țera, ei se deciserǎ a abandona Atel-Cuzu și a pǎși mai înainte.

Singura direcțiune posibilǎ ce puteaū sǎ ia Ungurii era aceea de cǎtre Nord-Vestū. Ei se îndreptarǎ dar cǎtre partea aceea unde trebuia sǎ dea de Ruși și de Poloni.

Enorma migrațiune a Ungurilorū cǎta sǎ lase urme adinci și neșterse despre trecerea lorū. Dupe o resistență deșartǎ din partea rușilorū,

Ungurii îi încongioră în Kievū. Vedeëndū că Ungurii se prepară a da asaltū cetății și ne mai sperandū în vre unū succesū, principii ruși cerū pacea. Ei o obținū prin plata unui tributū și a altorū condițiunii onerose.

Dupe încheerea păcii, Rușii, voind să scape de Ungurii, îi îndemnă să trecă peste munți și să cucerescă Panonia, țeră fertilă care a fostū o dată a lui Atila. Ungurii, atrași de avantagele ce li se promiteau că vorū afla în Panonia, înaintesă în Galiția. Principele acestei țeri, coprinsū de spaimă, ese înaintea Ungurilor descultū, aducēdu-i daruri prețioase, bani și ostateci. Elū, ca și Rușii, îndemnă pe Ungurii ca să trecă în Panonia. Elū mai dete Maghiarilorū și trei mii de țeranii cu sape și cu topore ca să le deschiză o cale printre codrii Carpaților până în țera ce încă de atunci pōrtă numele de regatulū Ungariei.

Principele Galiției spunea Ungurilorū că în Panonia, care este la drēpta Dunării, Romanii au aședatū pe păstorii lorū, fiindū acolo pășuni abondente. Țera dintre Dunăre și Tisa, coprinsă o dată de marele Rean (666), astăzi se locuește de slavii și de Bulgarii și au ca duce pe Salanu, strănepotulū lui Rean. Acēstă țeră se întindea spre Nord până în hotarele Rușilorū și a Lehiilorū. Țera dintre Tisa și codrulū Igfon, dintre riuurile Mureșulū și Sameșulū (Crisiania) se stăpīnește de ducele românū Menumorutū, străne-

potul lui Morutü, care domnește acolo peste Vlahi sau Români. Iar ținutul dintre Mureșu Tisa, Dunăre până în Urschia (Orșova) și laturea despre Ardélü, îl stăpînește Glad, care a venit din Vidin și domnește peste Români de acolo.

Maghiarii, în 889, străbătură cu multă osteneală Carpații și se popriră la Muncaciü unde se repausară 40 de zile și de unde trebuia să pășască înainte spre a-și cuceri fiitorea lorü patrie. Dar ei aveau înaintea lorü două obstacole puternice peste care trebuia să trecă: regatulü lui Salanu și ducatulü lui Menumorut.

Maghiarii porniră mai întâi încetü pe valea riului Latorcza. Celü d'antéiü statü amenințatü fu acela al lui Salan. Sclaviü din acéstă regiune nu cutezară a se expune la o luptă inegală. Armata lui Arpad obținu cu facilitate de la astă populațiune totü ce-i trebuia, și astü-felü ajunse fără nici unü obstacolü la orașul Unghvar.

Salan, vedëndü că o parte din supușii săi nu-i apără drepturile nici-de-cum, iar alții sunt spăimënțați, nici nu cugetă la vre-o rezistență seriósă. Cu tóte astea elü trimite ambasadori la Arpad cari îi ținü unü limbagiü demnü. Arpad, răspundendu-le într'unü modü blandü, le declară că elü se mulțumește cu țera dintre munți și riulü Sajo. Elü trimite la Salan trei din locotenenții săi, ca să inchee unü arangementü cu densusü. Trimișii lui Arpad aduseră lui Salan daruri prețioșe în schimbulü cărora nu cerea de la densusü de

cătü doă butelii de apă din Dunăre și o sarcină de iarbă din finéța Olpar, ca să le compare cu apa din Tanais și cu iarba din Sciția.

Asiguratü din partea lui Salan, Arpad își transportă tabăra mai spre Sudü in țera Tokay. De aci, ca să-și asigure fruntaria de Nord, Arpad trimite pe o căpetenie, Boris, care mergëndü in susü pe malurile riului Sajo, ajunse până la culmea muntelui Tara. Astü-felü hotarele Ungăriei de către Polonia erau determinate.

Alte doă căpetenii, Usud și Veluk, sunt însărcinate să trecă Tisa și să mergică la Bihor să cëră lui Menumorut ca să'î cedese țermii Sameșului. Dar Menumorut îi respinge cererea, blamândü tot de o dată slăbiciunea regelui Salanu. Arpad trimite atunci pe Tosulü și Zabosulü cu doă corpuri de armată asupra lui Menumorut ca să'lü invingă cu armele; dar óstea maghiară este respinsă cu perderi însemnate.

Pe când generalii lui Arpad se aflaü in luptă cu Menumorut, una din căpeteniile maghiare, Tuhutum, s'a apropiat de hotarele Ardealului. Aci elü, informându-se prin ómenii trimiși într'adinsü despre bunătatea și fertilitatea acelei țeri, a conceputü dorința de a cuceri Ardealulü pentru sine. De aceea elü a cerut óste de la Arpad cu care a și pătrunsü in Ardealü.

Dar aci domnea preste români ducele Gelu care, surprinsü de neașteptata călcare a Ungurilorü, nu a esitatü de a le eși înainte cu ar-

mia sa. Armata lui Gelu fiindu mai puțină numărósă de câtă aceea a lui Tuhutum, elă își luă poziție în fața ungurilor pe marginea riului Almașu. Tuhutum se vedu silitu atunci să a-lerge la o stratagemă. Elu își despărți armata în doă: o parte o ținu în fața lui Gelu; iar pe ceea-l'altă o trimise mai în susulu riului pe unde, trecendū apa pe nesimțite, apucă armia lui Gelu pe la spate. Astū-felū Gelu, coprinsū din doă părți, se luptă cu desperare. Dar numărulū Ungurilor fiindū multū mai mare, elū fu silitū să se retragă și să mērgă într'o cetate a sa de unde să se bată mai cu avantagiū în contra Ungurilor.

Urmăritū de Unguri, Gelu fu ajunsū dupe urmă și ucisū la riulū Copusū. Atunci Românii vedendū pe ducele lorū mortū, pentru a evita o vărsare de sânge inutilă, daū mâna cu Tuhutum, ilū alegū de duca al lorū și îi jură credință. Tuhutum, la rindulū seū, jură că va respecta Românilorū tôte drepturile și libertățile lorū. Astū-felū Ardélulū, deși avu numai ducī din națiunea maghiară, și-a conservatū cu tôte astea drepturile sale politice și sociale până la venirea Santului Ștefan pe tronulū Ungariei.

Intre acestea Arpad, deși plinū de mânie în contra lui Menumorut, că nu a pututū să-lū învingă, totuși este silitū să-și amine resbunarea pentru mai târđiū. Elū își întorce iar privirile asupra regatului lui Salanu. Acesta vedendū succesele lui Arpad, îi mai cedésă o parte din te-

ritoriulŭ sĕu pĕnĕ la riulŭ Zaghira, ŝi ĩn curĕnd Maghiariĭ, atingŭ fruntariile Moraviei-mari.

Armiile Maghiarilorŭ, sub comanda lui Zuard, a lui Cadusa ŝi a lui Hubu nĕvĕlescŭ asupra țĕrii numitĕ Gĕmĕr ŝi Nograd, unde nu ĩntĕmpinĕ nici o rezistențĕ din partea locuitorilorŭ. Dificultățile ĩncepŭ de la marginile riului Gran ĩnainte. O parte din armata maghiarĕ se așĕdĕ ĩn diferite puncte ale țĕrmului ca sĕ facĕ ȕre-care fortificații, pentru a putea rezista la ĩncursiunile Cehilorŭ ŝi Polonilorŭ.

Īntre riurile Gran ŝi Vag, Maghiariĭ avurĕ a sustĕine o luptĕ crĕncenĕ ĩn contra Moravilorŭ, dar rĕmaserĕ ĩnvĕngĕtori. Ei luarĕ tȕte apĕrĕrile ce Moraviĭ fĕcuse pe țĕrmiĭ riului Vag. Īn anulŭ 902 Moraviĭ ĩnvinserĕ o parte din armia maghiarĕ; nu se ŝtie ĩnsĕ ce s'a mai ĩntĕmplatŭ ĩn anii urmĕtori. Vedemŭ numai cĕ Moravia ĩșĭ perde existențĕa ei politicĕ ŝi este ĩmpĕrțitĕ ĩntre Unguri, Germani ŝi Boemi.

Īntre acestea Salanu ĩșĭ conserva o parte din statulŭ sĕu; iar ducatulŭ lui Menumorut era ĩncĕ ne atinsŭ. Amĕndoi acești suverani ĩnsĕ trĕiaŭ ĩnr'o condițiune fȕrte precarĕ ĩn fața Maghiarilorŭ. O astŭ-felŭ de existențĕ dar era nesuferitĕ. De aceea Salanu se decide la o ultimĕ ĩncercare. Elŭ se ridicĕ cu armele ĩn contra Maghiarilorŭ. Īnr'o bĕtĕlie decisivĕ mai tȕți Bulgariĭ cadŭ sub loviturile Maghiarilorŭ sau perŭ ĩn apele Tisei. Salanu fuge pĕnĕ la Belgrad unde

imploră ajutorul lui Simeon imperatorele Bulgaro Român. Ducii Maghiarilor urmăresc pe Salanu până înaintea Belgradului și trec Dunărea dupe densusul. Ei silescu pe Simeon ca să abandone cauza lui Salanu. Astu-felū regatulū lui Salanu dintre Tisa și Dunăre cade cu totulū sub stăpînirea Maghiarilorū (904).

Ungurii aflându-se acum lingă ducatulū lui Glad, care era între Mureșū, Tisa, Dunăre și Carpați, adică banatulū Temișorei de astăzi, deciseră a-lū coprinde și pe acesta. Arpad trimite pe Zuard, Kadusa și pe Boita cu oști nooi, asupra lui Glad. O bătălie crâncenă și sângerósă se dete la riulū Temeșu; dar Glad fiind învinsū a scăpat într'o cetate. Aci Glad fiind incongiurat de Ungurī, s'a datū lorū prinsū și astu-felū ducatulū seū a cădūtū sub mâna Ungurilorū (904). Îndată dupe aceea Ungurii aū coprinsū și Sclavonia care se află între riurile Drava și Sava și o parte din Dunăre și care se numia mai înainte Moravia-mare.

Stăpinū peste atâtea țeri, Arpad căta să-și indrepte privirile asupra mănósei țeri de la drepta Dunării. Se ține unū consiliū de resbelū între căpeteniile Maghiarilorū, și se decide cucerirea Panoniei. În urma unei expedițiuni bine condusă, Maghiarii devinū stăpini și peste Panonia. Unū singurū lucru mai trebuia pentru ca să se încoronese atâtea succese, repurtate de Arpad. A-cēsta era cucerirea ducatulū lui Menumorut.

Arpad rănit în amorul său propriu pentru învingerea ce suferise armele maghiare în bătălia ce se dedese la riul Crișu, decide a merge astă dată el însuși în contra lui Menumorut, cu o armie numerosă de Maghiari la care se mai adăogase și o mulțime de Secui. Arpad asediașă pe Menumorut în cetatea sa Bihoru (Oradia Mare). În cursu de 12 zile s'au dat multe asalturi și s'au făcutu multe atacuri sângerose, dar toate au rămas fără nici un efect de partea maghiarilor. Arpad era turbat de mânie și plin de descurajare, când vede că-i vine unu solū din partea lui Menumorut. Acesta, ne avendū de moștenitorū de câtū numai o fată, a propus lui Arpad ca să-i dea de ginere pe fiulū său Zultu la care să trecă și ducatulū său dupe mórtea lui. Arpad priimește cu bucurie acéstă propunere; lupta incetéză de amendoă părțile; armatele inamice se infrățescū și se dau cu toții la veselia nunții. În astū-felū de modū intră și ducatulū lui Menumorut sub protecțiunea Maghiarilor.

Astū-felū este pe scurtū istoria emigrării și stabilirei Ungurilor în Europa. Acestū poporū barbarū, pornindū din regiunea septentrională a munților Urali, a descinsū gradatū și a înaintatū până în centrulū Europei, pretindendū să facă parte din concertulū națiunelorū civilisate și libere. Dar contactulū lorū în cursū de atâtea secolī cu națiunile civilisate ale Europei, nici

restricțiile în cari au căzut de atâtea ori, din cauza nebuniei lor, n'au putut să modifice nici până astăzi natura lor sêlbatecă și egoistă. Fanatici pentru naționalitatea și libertatea lor proprie, ei nu permită nici unei alte națiuni, Românilor mai cu sémă, să aibă dreptă de viață națională în țera lor natală. Puțini la număr (căci abia sunt ca la 4 milioane), ei voră să devie o națiune mare și puternică, usându de mîlôcele cele mai barbare și mai inumane, pentru a maghiarisa pe națiunile de care sunt încongiurați. Dar acêsta este o nebunie care, curëndu saă mai târziu, îi va duce de sigură la peire.

CAP. VIII

Pecenaghii.

Pecenaghii erau ună popolă barbară care, eșindă din Turchestan, a înaintată către Jaik și s'a aședată între Jaik saă Urală și între Volga. De aci ei, pășindă mai spre Vestă, s'au aședată în anulă 892. în Lebedia, adică în regiunea dintre Don și Dnieperă, unde au stată 55 de ani. Iar în anulă 889 s'au aședată în Atelcuză, de unde au gonită pe Ungurii.

Pecenaghii, ca popolă nomadă, trăiau sub corturi; ei se nutreău cu carne crudă de totă felulă de animale domesnice și sêlbatică și le bea sângele.

Dupe Constantin Porfirogenetu, dupe Kedren

și Zonara, Pecenegii erau împărțiți în 13 horde sau triburi, avându fiecare căpetenia sa. Cele 13 triburi mai erau și ele împărțite în alte vre-o 40 de sub-divisiuni.

Pecenegii cari locuiaă în Atelcuză, s'aă întinsă în anulă 915, dupe cum spune Engel, și asupra unei părți din Muntenia. Români, venindă în contactă cu Pecenegii, aă făcută să se înlătore ori-ce sentimentă de dușmănie din partea loră. Ei, ca popolă creștină și civilisată, aă exercitată asupra Pecenegiloră o mare influență civilisătore. Ei i-aă făcută să'și lepede mai multe din obiceiurile și moravurile loră cele sēlbatice și aă determinată pe mulți dintr'ēnșii chiar să se creștinescă; în fine între Români și Pecenegi se stabilise ună felă de viață comună, căci Pecenegi făcendă dese incursiuni în imperiulă bizantină, aveă nevoie de ajutorulă Româniloră.

Între ani 1049 și 1050, dupe cum ne spune Constantin Porfirogenetu, Kedren și Zonara, stăpînirea Pecenegiloră se întindea atâtă asupra Moldovei cu Bassarabia și Bucovina, câtă și asupra unei părți însemnate din Muntenia, până pe la gurile Argeșului dupe ună, iar dupe alții până în Aluta. În acelu timpă Pecenegii aveă de voevodă pe Tirah, omă rău și incapabilă. Elă voia să ucigă pe Kegen, una din căpeteniile celor 13 triburi care era ună bună ostașă. Acesta trase în favoreă sa doă din triburile Pecenegi-

loru și se luă la luptă cu Tirah. Dar Tirah a vëndu în partea sa pe cele-l'alte 11 triburi, învinse pe Kegen care se vëdu nevoitū a trece Dunărea cu 20,000 de Pecenaghī. Aci, imperatoarele Constantinū al IX Monahulū, le dete trei cetățī spre locuință și îi botesă pe toți.

Kegen, ca să-și resbune în contra lui Tirah, trecea adesea d'a stânga Dunării și făcea mari stricăciuni Pecenaghiilor lui Tirah. Furiōsū în contra lui Constantin Monahulū, pentru protecțiunea ce dedese lui Kegen care îi făcea atata rēu din imperiulū sēu, Tirah trece în imperiulū bizantinū cu 800,000 pecenaghī. Acestū populū de barbari ar fi nimicitū pōte imperiulū bizantinū; dar Pecenaghii dându-se la bētură, al cărīi efectū nu-lū cunoștea, cădură cu toții prinși în mânele bizantinilorū. Ei fură toți desarmați, botezați și aședați în diferite localități ale imperiului bizantinū. Însuși Tirah, împreună cu alți 140 din notabilii sēi fură duși la Constantinopole și botezați.

Astū-felū a peritū și acestū nēmū barbarū de pre pământulū României; iar puținele rămășițe de Pecenaghī ce mai rămăsese aci, se contopiră cu Cumanii, dupe ce aceștia veniră în locurile ce ocupaseră Pecenaghii.

CAP. IX

Uzii, Cumanii sau Polovcii.

Dupe ce Pecenaghii aũ trecutũ cu toții în Bulgaria, în loculũ lorũ, la anulũ 1053, aũ venitũ Uzii și Cumanii sau Polovcii. Resturile de Pecenaghii ce mai remãsesese în țerile romãne furã fórte cu înlesnire absorbite de cãtre Cumanii, cãci ei erau unũ popolũ barbarũ de același némũ cu Pecenaghii. Despre acẽsta ne incredințesã Ana Comnena, care afirmã cã Cumanii vorbeau aceeași limbã ca și Pecenaghii.

Uzii, dupe ce se stabilise în locurile pãrãsite de Pecenaghii, voescũ, la anulũ 1065, sã trecã în Bulgaria pentru prãdare. La trecerea lorũ însã, ei sunt întimpinați de óstea bizantinã care le stã în potrivã. Cu tóte astea Uzii rãmãnũ învingãtori. Imperatorele Constantin Duca trimite solii la cãpeteniile Uzilorũ și cẽrcã sã-i împace. Uzii nu priimescũ condițiunile propuse și pãșescũ înainte; ei devastã Tracia și Macedonia. Constantin Duca se gãtește atunci seriosũ de resbelũ; dar priimește vestea cã cãpeteniile Uzilorũ s'aũ suitũ în luntri și aũ trecutũ Dunãrea; iar cei remași s'aũ stinsũ cu totulũ de ciumã, de fóme, de armele Bulgarilorũ și ale Pecenaghiilorũ.

Cu modulũ acesta Uzii imputinãndu-se fórte multũ aũ chematũ, dice Engel, pe alți mai mulți

de la Caucasu și de la riulü Cuma, și aceștia apoi s'au numitü Cumanî.

În 1087, Cumanii au datü ajutorü de arme lui Solomon fostulü craiü au Ungariei care mergea asupra Bulgariei și a Traciei. Dar ei au fostü tăiați rëu de către Alexie anteiü Comnenu, imperatorele Bizanțului, sub care era atunci Bulgaria.

Pecenaghii cari trecuse și se stabilise în imperiulü bizantinü, se resculau adesea în contra imperatorilorü și prëdaü cetățile și ținuturile din prejurü. Imperatorulü Alexie Comnenu a avutü adesea recursü la ajutorulü Cumanilorü, ca să ție în respectü pe Pecenaghî.

În anulü 1091, Cumanii încă au datü lui Alexie Comnenu ajutorü mare de arme în contra Pecenaghilorü, pe care i-au stinsü mai cu totulü. Ei venise spre tabăra lui Alexie în numărü de 40 miî și dupe ce au bätutü și au stinsü pe Pecenaghî, chiar în nóptea aceea au încarcatü prăđile și au fugitü preste Dunăre, temëndu-se ca să nu pațã ceva de la Bizantinî în cari n'aveau confiență.

În anulü 1094, Cumanii intră cu putere mare în Bulgaria, străbatü prin strimtorile Balcanilorü și incongiöră Adrianopoli în cursü de 48 de đile. Dar până în fine ei sunt bätuți cu perderi förte considerabilî.

În fine în anulü 1152, pe când imperatorele Emanoil Comnenu pornise cu resbelü în contra

Longobarđilorŭ, elŭ priimește veste cã Cumanii aŭ trecutŭ Dunãrea și pradã orașele de pe lângã dënșã. Comnenu aflândŭ de unele ca acestea, a pornitŭ îndatã în partea aceea și a ordonatŭ ca și corãbiile sã plece cãtre Dunãre.

Comnenu ajungëndŭ la Dunãre n'a mai gãsitŭ pe Cumanii acolo, cãci ei aflândŭ de venirea lui acolo și-aŭ redicatŭ lagãrulŭ și aŭ trecutŭ Dunãrea îndatã, intrãndŭ mai în lãuntru în țera lorŭ. Comnenu urmãrindu'ï cu óstea sa 'ï-a sositŭ dupe urmã și lovindu'ï cu putere, a tãiatŭ mulți dintr'ênșii, iar pe alții 'ï-a fãcutŭ priso-nierï.

Astŭ-felŭ țerile romãne ocupate de Cumanii, s'aŭ liberatŭ și de acești barbari.

Romãniï din Muntenia, din causã cã Pecena-ghii ocupase o datã o parte din țera lorŭ și luase parte activã mai la tóte întreprinderile lorŭ resbelnice, furã confundați cu dënșii. Scriitorii bizantinii deterã și Romãnilorŭ numele de Pecenaghii, chiar și dupe ce Pecenaghii periserã cu desãvêrșire din țerile romãne. Totŭ astŭ-felŭ se întãmplã și cu Cumanii. Pentru cã Cumanii locuise o datã Moldova și Bassarabia și îi a-jutase în resbelele ce aŭ purtatŭ preste Du-nãre, Bizantinii deterã și Moldovenilorŭ numele de Cumanii.

Mai târđiŭ, scriitorii greci numirã pe Romãniï din țera Romãnescã, din Moldova și din Bassa-rabia nu numai Pecenaghii și Cumanii dar încă

și Sciți. Aceste denumiri factice din scrierile bizantinilor, au adus multă confuziune mai târziu în privința multor adevăruri istorice.

Pentru a evita dar orî-ce confuziune în înțelesul istoricilor celor vechi, trebuie să ne amintim, orî cînd vomî întalni numele de Pecenaghî, Cumanî sau Sciți în vre-o epocă cînd nu mai erau Pecenaghî, Cumanî și Sciți în țările române, că este vorba de Romani.

Pană a nu trece la ultimul capitol al părții înteiu din acastă istorie, care este relativ la formarea și existența diferitelor ducate sau domniate ce au luat naștere în diferite puncte ale Daciei-Traiane, credem de un interes real pentru noi de a lămuri ore-carî cestiuni ce au adus o mare confuziune în spiritele mai multor învățați atîtu indigeni cîtu și streini.

Asemenea cestiuni sunt : 1° Puterea Bulgarilor, în cursul celor două regate, Bulgaro-Român și Româno-Bulgar, întinsu-s'au și asupra Românilor din Dacia-Traiană ? — 2° Creștinismul la Romani și raporturile bisericii române ortodoxe cu tronurile arhiepiscopale de la Roma și Constantinople. — 3° Introducerea liturghiei slavone în biserica română : înlocuirea limbei și a literilor latine cu limba slavonă și literile cirilice ; scoterea acestor două elemente din limba română.

CAP. X

Puterea Bulgarilorŭ, in cursulŭ celorŭ doă regate, Bulgaro-Românŭ și Româno-Bulgarŭ, întinsu-s'a și asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană?

În ceea-ce privește cestiunea de a se ști dacă in cursulŭ secolilorŭ catŭ aŭ duratŭ regatele, Bulgaro-Românŭ și Româno-Bulgarŭ, puterea Bulgarilorŭ s'a întinsŭ și asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană, respundemŭ chiar de la începutŭ și fără nici o esitare:

Nu. Bulgarii nici o dată nu 'și-aŭ întinsŭ puterea lorŭ asupra Daciei-Traiane. Densŭi nici in trecătŭ nu aŭ călcatŭ pe pămîntulŭ Daciei-Traiane, afară de miculŭ spațiu ce aŭ ocupatŭ la venirea lorŭ la gurele Dunării, in cursŭ numai de vre-o 14 ani, până la trecerea lorŭ cu desăvirșire in peninsula Balcanică.

Știmŭ că slaviștii eminenti, ca Șafaricŭ, Copitar și alții aŭ susținutŭ nu numai că puterea Bulgarilorŭ, in cursulŭ celorŭ doă regate ale lorŭ, s'a întinsŭ și asupra țuturilor Românilorŭ din totă Dacia-Traiană; ba încă aŭ mai susținutŭ că și celŭ d'al doilea regatŭ Româno-Bulgarŭ a fostŭ curatŭ bulgarŭ, că Româniŭ n'aŭ jucatŭ nici unŭ rolŭ la înființarea și in durata lui și că Petru, Asan și Ioniță aŭ fostŭ bulgari de origină.

Știmŭ asemenea că istorici eminenti germani sau sași și unguri, ca Fr. Ios. Șulzer, I. Chr. Engel in secolulŭ trecutŭ la 1781 și 1794; ca

Robert Rösler și Paulŭ U. Alvy, numai de vre-o de-ce cincî-spre-dece ani, aŭ susținutŭ cu totulŭ din contra, că la epoca înființării regatelorŭ Bulgaro-Românŭ și Româno-Bulgarŭ, precumŭ și în mai tótă durata lorŭ n'a existatŭ nici o populațiune română în Dacia-Traiană, pentru cuvântulŭ simplu că la 274, cândŭ Aurelian a retrasŭ peste Dunăre legiōnele romane și provincialii-toți locuitorii români din Dacia aŭ deșertatŭ cu totulŭ acéstă provincie, trecēndŭ la drēpta Dunării în Moesia. Prin urmare puterea Bulgarilorŭ nu a pututŭ să se întinsă și asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană, căci ei s'aŭ întorsŭ aci din Moesia tocmai pe la jumătatea secolului al XIII.

Discuțiunea ardētore dintre aceste doă tabere de savanți, și care se continue și astăzi, a luatŭ naștere numai în secolulŭ al IXX. Ea a avutŭ și are de mobilŭ nu descoperirea vre-unei veritățî științifice. Cu totulŭ din contra, ea tindela stabilirea a doă fapte, cu totulŭ contrarii una altia, în scopŭ de a servi interesele politice a doă naționalitățî, Slavii și Maghiarii.

Politicii și invēțații maghiari, conduși de unŭ egoismŭ fanatecŭ și barbarŭ, se luptă de multŭ a nega românilorŭ din Transilvania orî-ce dreptŭ asupra solului pe care 'lŭ locuescŭ. Ei (Maghiarii) voescŭ a demonstra că aŭ pentru densii dreptulŭ istoricŭ, că adică la venirea lorŭ în Transilvania nu a existatŭ acolo nici urmă de români.

Pentru a atinge acestŭ scopŭ, ei inventară

îndoita fabulă că Româniî din Dacia-Traiană au deşertatŭ ţera cu totulŭ în timpulŭ lui Aurelian şi că s'au întorsŭ acilea multŭ mai târziu, tocmai pe la jumătatea secolului al XIII, pe cândŭ dênşii ocupaseră deja de multŭ acéstă ţeră. Prin urmare numai dênşii au dreptŭ în acestŭ pământŭ, ca primŭ ocupanţi; iar româniî, ca nişte venetici, nu potŭ să existe aci de câtŭ ca toleraţi şi în condiţiile în care le va plăcea stăpînitorŭ solului a-i tolera să stea aci.

Slaviştii, în interesulŭ vechii lorŭ gloriî naţionale, pentru a putea susţine că puterea Bulgarilorŭ s'a întinsŭ şi asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană, precumŭ şi pentru a putea împăuna pe Bulgari cu gloriósele victoriî ce s'au reputatŭ în cursulŭ celorŭ doă regate, în contra Bizantinilorŭ şi altora, stabilescŭ prin doveđi irecusabili, şi cu totulŭ contrariŭ de ceea-ce au voitŭ să dovedescă Maghiarii, că cea mai mare parte a Românilorŭ, că masa populaţiei române din Dacia nu 'şi-a părăsitŭ ţera în timpulŭ lui Aurelian, că ea a rămasŭ acolo şi a formatŭ naţiunea română de astăzi.

Etă cum şi pentru ce némulŭ românŭ, din cauza egoismului naţionalŭ al Maghiarilorŭ şi al Slavilorŭ, este aruncatŭ cu atăta turbare din Dacia-Traiană în Moesia şi de aci înapoi. Dar veritatea istorică fiindŭ mai presusŭ de pasiunile şi interesele meschine ale ómenilorŭ, se ri-

dică totū-d'a-una la o înălțime unde minciuna și calomnia nu pōte s'o ajungă.

Revenindū la cestiunea nōstră, întrebămū. Care sunt probele istorice pe care se fondésă cei ce susținū că puterea Bulgarilorū s'a întinsū și a supra Romānilorū din Dacia-Traiană? Absolutū nici una.

Dar ca să ne convingemū și mai bine că întinderea dominației bulgare asupra Romānilorū din Dacia-Traiană este o simplă fabulă inventată de imaginațiunea fecundă a slavilorū și susținută de partisanii lorū, să deschidemū unū momentū cartea istoriei și să ne întrebămū, cândū s'a înființatū regatulū Bulgaro-Romānū? Ce fapte mai însemnate s'aū petrecutū în lunga lui durată? Apoi să vedemū care a fostū starea politică și administrativă a Romānilorū din Dacia-Traiană pe timpulū primului regatū Bulgaro-Romānū.

Regatulū Bulgaro-Romānū, ne spune istoria, s'a înființatū de regele Asparucū pe la 680 și a duratū până la 1018, cândū s'a desființatū de Basiliū II bulgarohtonulū. În lunga durată a acestui regatū s'aū succedatū pe tronulū său o mulțime de regi puternici și viteji ca Asparucū, Terbeliū, Cormensie, Pagan, Cardam, Crumu, Critagon sau Ortomagū, Bogore sau Boris, Simeon, Samoil, etc.

Istoria regatulū Bulgaro-Romānū este plină de victoriile strălucite ale Bulgaro-Romānilorū, repurtate în contra Bizantinilorū și a altorū né-

muri. De mai multe ori Bulgarii și Români din Balcani au dusă terôrea armelorŭ până sub murii Constantinopolei și au silitŭ pe puternicii imperatori ai Bizanțului a cumpăra pacea cu bani și a le plăti tributŭ anualŭ. Puterniculŭ regatŭ Bulgaro-Românŭ a avutŭ multe relații și corespondințe politice și religioase cu mai mulți suverani ai Europei, cu Papii de la Roma și cu Patriarhiile de la Constantinopole; a încheiatŭ cu dênșii tractate de pace și de regularea a totŭ felulŭ de relații și de interese. Și cu tôte acestenici o dată nu se face măcar mențiune de Români din Dacia-Traiană, de vre-o localitate, de vre-unŭ oinŭ marcantŭ din acea țără. De aci rezultă că aceste doă țeri aveau o existență cu totulŭ independentă una de alta.

Pe de altă parte totŭ istoria ne mai spune că dupe ce Avarii (568) deșertară Dacia, trecându în Panonia, Români s'au coborîtŭ din munții țerii lorŭ cari îi protegése atâția secolî în contra barbarilorŭ, s'au lățitŭ preste câmpiile cele mănóse ale patriei, au fondat sate, orașe, biserici și cetăți și au formatŭ diferite ducate independente. Am vădutŭ că aceste ducate, mai cu sémă cele din Transilvania și celŭ din Oltenia, erau niște state puternice și independente. Ele aveau în capulŭ lorŭ duci ca Gelu, Menumorut, Glaud în Transilvania, ca Bassarabi în Oltenia. Și cu tôte astea în nici o parte a istoriei nu ni

se spune că regii Bulgariei ar fi exercitat vre-o autoritate asupra acestorŭ țeri.

Cu totulŭ din contra, aflămŭ istorici demni de tŭtă credința cari ne spunŭ fapte din cari rezultă lămurit că diferitele ducate saŭ domniate ce se aflaŭ în Dacia-Traiană eraŭ cu totulŭ independente :

Astŭ-felŭ, Eghinhard, Analele Fuldense, Ion Lud. Schönleben, Melchior, etc., ne spunŭ cele următore: „La 824 Kritagon saŭ Ortomagŭ a trimisŭ solŭ la Ludovicŭ piosulŭ, regele Francilorŭ, pe cāndŭ acesta se afla în Francfortŭ, poftindŭ pace și amicitie, cāci pānă atunci armeele Francilorŭ nu ajunsese pānă în Bulgaria. Tot atunci Romānii din Dacia-Traiană, cārora le diceaŭ și Abotriți saŭ mai bine Predenekenți, aŭ trimisŭ și ei solŭ la Ludovik ca să se plāngă în contra Bulgarilorŭ, *veciniŭ lorŭ*, cā le face su-pārări și să'ŭ cēră ajutorŭ.“

Din acestea rezultă cā Romānii din Dacia-Traiană eraŭ cu totulŭ independinți de autoritatea Bulgarilorŭ, cāci pe de o parte textulŭ tratēsă pe Bulgari în raportŭ cu Romānii din Dacia-Traiană ca *vecini*; iar pe de alta cum s'ar putea concipe ca Romānii să trimită solŭ la regele Francilorŭ pentru a le cere ajutorŭ în contra *vecinilorŭ* lorŭ Bulgarii, daca amīndoă aceste țeri ar fi fostŭ întrunite într'unŭ singurŭ statŭ.

Asemenea, Constantin Porfirogenetu și Leon Gramaticulŭ ne spuunŭ cā în anulŭ 889 impera-

torele Leon Filosofulŭ, aflându-se în resbelŭ cu Simeon regele Bulgariei, a chemat în ajutorŭ pe Ungurii, cariî atunci locuiaŭ în Atelcuzŭ, adicã în părțile din Moldova și Bessarabia. Ungurii pentru a se bate cu Bulgarii, aŭ trecut Dunărea în Bulgaria. Ei aŭ bătutŭ pe Simeon, gonindu-lŭ până la Preslava, apoi s'aŭ întorsŭ a casã. A doa orã fiindŭ chemați de bizantinii în contra Bulgarilorŭ, Ungurii iar trecŭ Dunărea în *Bulgaria* unde bătându pe Simeon, acesta d'abia a scãpat în Dorustorium (Silistra).

Din aceste fapte istorice positive rezultã cã Bulgaria și Dacia-Traianã erau douë țeri independente una de alta. Cândŭ Ungurii aŭ voitŭ sã se batã cu Bulgarii, unde s'aŭ dusŭ sã-i afle? În țera lorŭ, în Bulgaria. Nici o mențiune nu se face despre Româniî din Muntenia cu ocasiunea acestorŭ doã resbele, deși ele se petreceau lângã dênșii și în fața lorŭ.

Totŭ astŭ-felŭ Anonimus, notariulŭ regelui Bela II și cronicarulŭ Nestor ne vorbescŭ despre luptele crâncene ce s'aŭ întemplatŭ în anii 903, 904 și 905 între Gelu, Menumorut și Glaudŭ, ducii Ardealului, Crișianiei și Temișanei de o parte și între Maghiari de alta, cândŭ acești din urmã aŭ voitŭ sã le cucerescã țera.

Din aceste fapte istorice rezultã cã aceste ducate din Transilvania aveau de multŭ timpŭ o existență liberã și independente, cã ele trăiau prin propriile lorŭ forțe, apãrându-se în contra

orî-cărui inemicŭ din afară. Prin urmare, ar fi absurdŭ și ridicolŭ a se susține, fără nici o umbră de probă istorică că Bulgarii 'și-arŭ fi întinsŭ vre-o dată autoritatea asupra acestorŭ țeri. În tot timpulŭ câtŭ aŭ duratŭ luptele de cucerire între Maghiari și duciŭ statelorŭ independente din Transilvania, Bulgarii nu numai că nu aŭ venitŭ să'și apere cu armele niscare-va drepturŭ asupra acestorŭ țeri, dar nu se vede nici măcarŭ vre-o protestare saŭ vre-o mențiune în privința acésta.

Este dar evidentŭ; mi se pare, că în durata primului regatŭ Bulgaro-Românŭ (680—1018) puterea Bulgarilorŭ nu s'a întinsŭ câtuși de puținŭ în laturea stângă a Dunării.

Să esaminăm acum dacă celŭ d'al doilea regatŭ Româno-Bulgarŭ a avut gloria de a'și întinde și esercita autoritatea sa și asupra Românilorŭ din Țera Românească, căci despre Transilvania nu mai pôte fi nici vorbă, de óre-ce densa căduse sub puterea Ungariei încă din anii 903, 904 și 905.

Știmŭ că celŭ d'alŭ doilea regatŭ Româno-Bulgarŭ s'a înființatŭ de către frații români Petru, Asan și Ioniță, în anulŭ 1186, și că elŭ s'a sfărîmat de armele Musulmanilorŭ în anulŭ 1393.

În lunga durată a acestui regatŭ, plinŭ de fapte gloriose, istoria nu ne presintă nici o probă, de orî-ce natură, din care să resulte că puterea Bul-

garilorŭ s'ar fi întinsŭ și asupra Românilorŭ din Dacia-Traiană. Cu totulŭ din contra, dacă esaminămŭ evenimentele petrecute la înființarea și în cursulŭ acestuî de al doilea regatŭ, aflămŭ fapte istorice cari ne probesă că Muntenia era pe acelŭ timpŭ unŭ statŭ cu totulŭ independente la care regatulŭ Româno-Bulgarŭ a avutŭ adesea recursŭ.

Astŭ-felŭ se știe că Petru, Asan și Ioniță, resculându-se cu Româniî din Balcani în contra imperiului bizantinŭ, aŭ fostŭ de o cam dată învingători. Dar mai în urmă, fiindŭ învinși de armele bizantine, aŭ aflatŭ refugiŭ la frațiî lorŭ români din stânga Dunării. De aci ei s'aŭ întorsŭ cu ajutorŭ de arme peste Dunăre și dupe câteva lupte sângerose aŭ reușit a învinge pe Isaachie Angel și a înființa regatulŭ Româno-Bulgarŭ. Noă ani ei s'aŭ luptatŭ în urmă, ajutați neconținutŭ de Româniî din stânga Dunării, în contra lui Isaachie Angel, până ce aŭ întemeiatŭ regatulŭ Româno-Bulgarŭ.

Apoi nu este absurdŭ a presupune că autoritatea regatului Româno-Bulgarŭ s'a întinsŭ și asupra Românilorŭ din stânga Dunării, cândŭ se știe că fără ajutorulŭ acestorŭ din urmă, acestŭ regatŭ nu s'arŭ fi pututŭ înființa?

Mai târziu, la anulŭ 1205 ¹⁾, Ioanițiu, celŭ d'alŭ treilea frate al lui Petru și Asan, care se

1) Nicetas Choniates. De Balduino Flandro. cap. 5.

unsese și se încoronase rege de Papa de la Roma, avându resbelū cu Balduin de Flandra, care prinsese Constantinopolu cu cruciații și se proclamase imperatore, totū cu ajutorulū Românilorū din stânga Dunării, l'a învinsū și l'a făcutū captivū.

Aceste fapte istorice ar fi suficiente ca să convingă pe orī-cine că regatulū Romāno-Bulgarū nu s'a întinsū nici o dată d'a stânga Dunării.

Dar ca să ne convingemū și mai bine despre acestū luminatū adevērū, să esaminămū într'unū modū repede care era starea Românilorū din Dacia-Traiană pe timpulū înființării și existenței regatului Romāno-Bulgarū ?

Se știe că încă de pe la anii 903, 904 și 905, Români din Transilvania căduseră sub Maghiari.

Se mai știe că în jumătatea a doa a secolului XII, Manoil Comnenu împēratulū Constantinoplei se afla în resbelū cu Ștefan regele Maghiarilorū. Este asemenea istoricește probatū că Bassarabiī din Oltenia, aliindu-se cu Comnenu, aū nāvălitū în Ardélū și în anulū 1170 aū prinsū ducatulū Fogarașului¹⁾.

Istoria asemenea ne mai spune că la 1215 Radu-Negru a fondatū statulū Țērii-Romānești; că elū a deschisū calea la o serie de Domni viteji și glorioși cariī aū apăratū cu sabia suve-

1) Ioan Cinamū, biografulū contimporanū al lui Comnenu.

vanitatea și independința țării atât în contra Maghiarilor cât și în contra Musulmanilor.

Niceforu Gregora ne spune că la 1264 Domnul Munteniei, Dan I, fiul lui Radu-Negru, a dat unu ajutoru de 20 de mii de ostași lui Constantinu craiulū Bulgariei care avea resbelū cu Mihailū Paleologu.

Asemenea Engel ¹⁾ ne povestește că în anulū 1366 Vladislav II Bassarabū, Domnulū Munteniei, aliatū cu Ludovicū I celū mare, craiulū Ungariei, aū bătutū pe turci și pe Sisman craiulū Bulgariei, care era aliatū cu dēnșil.

Totū Engel ne mai spune că în anii de la 1383—1387 atât Dan II cât și frate-sēū Mircea I aū avutū resbelū cu Sișmanū, craiulū Bulgariei, care era și ginere al lui Amurat.

Aceste și alte numeroșe fapte istorice ne probēsă într'unū mod clarū și pozitivū că în totā durata regatului Romāno-Bulgarū, Romāniil din stānga Dunării aū avutū o existență politică cu totul independinte și că prin urmare puterea Bulgarilor nu s'a întinsū nici o dată d'a stānga Dunării.

O altă cestiune importantă este și aceea de a se ști cum și când s'a introdusū în biserica noastră liturgia slavă? Cum și când s'aū introdusū la noi limba slavă și literile chirilice și

1) In antiq historia Valachiae.

cându s'a înlocuit iară prin limba română? Dacă limba slavă a avută vre-o înriurire etnică asupra noastră.

Aceste cestiuni importante fiindu în legătură strinsă cu credința religioasă a popórelorú din amîndoă Daciile, vomú trata mai întiiú despre creștinismú în Dacií.

CAP. XI

Creștinismulú la Români și creștinarea popórelorú barbare din amêndoă Daciile.

Creștinismulú a fostú la nașterea lui una din acele mari reforme spirituale menită a schimba cu desăvêrșire fața omenirei. Numai divinitatea creatóre putea să încarnese sântulú seú spiritú într'o ființă trimisă cu sacra misiune de a scóte omenirea din întunereculú barbariei în care țăcea de atâția secolí, de a o face să cunóscă umanitatea, dreptatea și egalitatea, în fine a-i deschide calea spre civilisație.

Isusú Hristosú, acestú lucéfărú cerescú, nu trăi îndestulú ca să vadă fericitele rezultate ale reformei sale. Fariseii și preoții jidovilorú, patronii întunereculú și speculatorii omenirei, ilú persecutară, ilú acusară și ilú crucificară.

Dar sacrele adevêruri ale reformei sale, cădêndú ca o roă cerescă asupra unei semințe aruncată în pământú fertilú, au datú fructele sale bine-făcétóre. Ceí 12 discipolí în care Hristosú

incarnase neperitoarele adevăruri ale religiunii sale, aŭ continuatŭ cu zelŭ și cu devotamentŭ opera învățătorului lorŭ și mântuitorului omenirei.

Îndată dupe trecerea lui Hristos la viața eternă, discepolii săi își începură cu energie și abnegație apostolatul lorŭ. Sântulŭ Petru predică evangelia la Jidovi și la Gentili, adică la păgâni, numiți astŭ-felŭ de evanghelie. Dupe ce stabilește mai multe comunități de creștini la Ierusalimŭ, la Antiohia și în mai multe orașe ale Asiei, elŭ se duce la Roma unde își continuă cu ardore apostolulŭ său.

Curându dupe aceea, pe la anulŭ 50 de la nașterea lui Hristosŭ, cei 12 Apostoli se adună în sinodŭ la Ierusalimŭ unde desbatŭ mai multe cestiuni religioase și unde se unescŭ cu toți în principiile evanghelice. Până a nu se despărți, ei determinară prin sorți țerile în care trebuia fiecare să propage evangelia. Fie-care din ei își ia ca ajutore câte câți-va dintre cei 70 de apostoli de al doilea ordinŭ. Sorții trimiseră pe sântulŭ Petru tot în părțile Apusului, și elŭ se întorse iar la Roma unde fixă scaunulŭ apostolicŭ sau Sântulŭ Scaunŭ. Alți apostoli răspândiră cu încetulŭ în diferite provincii ale Imperiului Romanŭ doctrina lui Hristosŭ.

Acum creștinismulŭ progresa cu pași repeși. Acesta deșteptă ura păgânilorŭ și face să se nască în contra lui acele teribile persecuțiuni

religioase (dupe unii 10, dupe alții 12), cari au durat aproape trei secolii și cari au răpit viața prin sabie, prin foc și torture la numeroase mii de martiri. Nu mai puțin a suferit creștinismul și din cauza numeroșelor eresuri, cari au luat naștere încă din secolul al II-lea și s'au înmulțit neconținut, tindendă a conrupe puritatea dogmelor creștine.

Cu toate acestea, principiile eterne ale creștinismului au eșit triumfătoare din toate aceste crâncene lupte. Sângele abundant al numeroșilor martiri a țimentat și mai tare în sufletul omenilor neperitoarele sale adevăruri.

Pe timpul când Traian, dupe cucerirea Daciei, popula această frumoasă și fertilă țară cu coloniile și legiunile romane, creștinismul se întinsese și prinsese rădăcini adânci mai în totă Italia. Sacrele sale dogme pătrunsese chiar în palatul lui Traian. Drosida fiica sa, precum și nobilele sale amice și servele sale, inițiate în misterele religiei creștine, adora în secret, în palatul Imperatorului pe mântuitorul lumii.

Mai toți Romanii din cari se compunea coloniile și legiunile romane strămutate de Traian în Dacia erau inițiați în misterele creștinismului. Această lume romană aduse cu sine în Dacia puternicul germen al creștinismului. Aci ei, profitând de controlul mai puțin sever al unor administratori cari adesea erau și ei inițiați în misterele creștinismului, practica în mai

multă libertate religia creștină. Chiar din secolul al II-lea coloniile romane își zidiră biserici, își organiseră clerul, practicându cultul religiunii creștine când într'unu modu clandestinu, când mai pe față, dupe circumstanțe.

Dupe ce Aurelian deslupi Dacia de către Imperiul romanu (274), coloniile romane se bucurară de o și mai mare libertate religioasă : Trăindū isolați prin munții Carpați și prin cetățile întărite de pe malulū Dunării din causa barbarilorū, ele puteau să adōre pe Mântuitorulū lumii fără nici o témă la lumina zilei. Mai multū de câtū atātū ; in devotamentulū lorū pentru religia creștină, Romāniū cutezau adesea a propaga chiar între Goți santele ei adevăruri. Istoria bisericească ne vorbește despre o mulțime de martiri romāni periți de mânele Goșilorū, pe care voiau să-i convertescă la creștinismū.

În Dacia lui Aurelian creștinismulū prospera de asemenea cu pași repeși. Parte din coloniile romane care urmase dupe legiōnele lui Aurelian în nooa sa Dacie, precum și altă lume romană venită acolo mai pe urmă erau de multū timpū creștini.

Prin urmare în amīdoă Daciile, biserica creștină romană ia proporțiuni considerabili : Pe la anulū 296 romāniū din Dacia Aureliană formēsă o episcopie cu numele de Sisania (orașū care cade in Panonia II pe riulū Sava, care se întindea și asupra Daciei Traiane). Pe la finele

secolului III în Dacia Traiană creștinii aveau ca Episcopu pe Teofil care a luat parte chiar la sinodul I de la Niceea. Pe la începutul secolului al IV era Episcopu Niceta. În Singidum (Belgradul de adî al Serbiei) orașu al Daciei Aureliane, era o Episcopie al căria Episcopu era Ursake. Mursa, (orașu pe riulü Drava) care ținea de Dacia Traiană avea o Episcopie al căria episcopu era Valente.

În astü-felü de stare se afla creștinismulü în Daciü la venirea pe tronulü Romei a Marelui Imperatore Constantin I (300—337). Elü, în urma unui miracolü, adoptändü crucea ca stindardü și învingëndü pe inemicii säi prin credința într'ênsa, a devenitü creștinü în anulü 312. Prin celebrulü Edictü datü din Milan la 313, elü a declaratü creștinismulü ca religiune a Imperiulü. Din acestü momentü orï-ce persecuțiune religiösă încetêsä cu desävirșire; cultulü religiunei lui Hristosü este practicatü la lumina ȃilei, fără nici o témä. Preoții și arhiereii botêsä popórele cu sutele și cu miile în fie-care ȃi. Constantin prin sinodulü de la Niceea ¹⁾ ținutü în anulü 325, făcu sä încetese și turburările aduse bisericei de către diferitele eresii, mai cusémä de aceea a lui Arie ²⁾, pe care l'a și lovitü de anatemä.

1) Orașu al Bithymei pe laculü Ascanius (Isnik), s'a numit mai äntëü Antigoni de către Antigon, fondatorulü lui.

2) Arianismulü consista întru a combate sänta Treime; elü nega consubstanțialitatea Verbulü cu Tatälü și prin urmare

Cu modulă acesta Româniî din amendoă Daciile cari practicaū cultulū religiunei lui Hristos. încă din secolulū II, devinū și oficialmente creștini, căci nu trebuie să uitămū că Marele Constantin, bătându pe Goți a reîncorporatū Dacia-Traiană la imperiū, de care a rămasū alipită mai multū timpū. De aci înainte biserica ortodoxă română intră într'o altă fasă de desvoltare și de organizare.

Creștinismulū, dupe proclamarea lui ca religiune de statū prin edictulū de la Milan (313) a avutū doă mari centuri de unde pleca și se răspindea ca niște raze de lumină asupra omenirei păgâne, Apusulū și Răsăritulū, Roma și Constantinopole.

La noi este în genere admisă ideea că creștinismulū, așa ortodoxū cum l'am avutū totū d'a-una (adică desbrăcatū de orice inovațiuni posterioare ale Papilorū), ne-a venitū de la Apusū iar nu de la Răsăritū. Româniî făceaū parte din circumscripțiunea Apusului, de aceea bisericile române, în sinodulū ținutū în anulū 363 în Arimin, orașū al Italiei, unde aū luatū parte 600 de Episcopi, bisericile române aū fostū reprezentate prin episcopiî lorū Ursake și Valente.

Bisericile române aū continuatū a depinde de

chiar divinitatea sa, și susținea că Hristos este o simplă creatură scōsă din neantū, mult inferiōră Tatălui. Arianismulū înăbușit mai de tot în imperiulū Romanū, fu îmbrățișatū mai de tōte popōrele barbare. Elū a durat mai mulți secolī la Goți.

Arhiepiscopia de Roma până pe la anul 450, când s'a răscărțit din cauza strămutării episcopiei române de la Sirmiu la Tesalonicu.

Pe la anul 446 Atila cu Hunii coprindeu Pannonia, a ocupat și capitala ei Sirmiu. În Sirmiu era atatu reședința prefectului Panoniei catu și a Arhiepiscopiei de Sirmiu. Amindoa aceste autorități, administrativă și eclesiastică, s'a strămutat cu demnitățile lor în Tesalonicu. Astfelu s'a fondat Arhiepiscopia sau exarhatul român din Tesalonicu, care, fiindu supusă tronulu de Constantinopole, avea sub administrația sa mai totă enoria pe care Iustinian I a dat o mai târziu Arhiepiscopiei de Achrida.

Iustinian I (527—565), în urma mai multor victorii ce repurtase în contra barbarilor, își întinse stăpînirea peste cetățile de pe amendoa rîpale Dunării. Elu, voind să onorese locul nașterii sale, a strămutat demnitatea de Arhiepiscopie din Tesalonicu la Achrida sau Ohrida, dându'i numele de Iustiniana I-ma și ridicând o la rangul de autocefală, independinte de ori-ce scaun apostolicu. Arhiepiscopia de Achrida își întindea jurisdicțiunea sa eclesiastică asupra ambelor Dacii.

Autocefalia bisericii noastre române își are basa ei fundamentală chiar în prerogativele cu care Iustinian I a dotat Arhiepiscopia de Achrida.

În biserica ortodoxă a existat totu-d'una principiul ca puterea civilă să aibă o autoritate

óre-care și asupra bisericeî. Acesta a determinatŭ mai târziu pe biserica Rosieî să primescă ca capulŭ statului să devie și capulŭ bisericeî.

Principiulŭ și usurile bisericeî papale aŭ fost și sunt cu totulŭ contrarii. Ele aŭ tinsŭ totŭ d'a-una să esercite o înriurare și o influență asupra puterii timporare.

În Bulgaria, și mai înainte de venirea Bulgarilorŭ, aŭ existat peste 30 de Episcopii saŭ Eparhii. Aceste Episcopii n'aŭ depinsŭ nici o dată de tronulŭ de Constantinopole. Ele aŭ ținutŭ de Arhiepiscopia autocefală de Achrida, înființată de Iustinian I.

Enumerămŭ aci câte-va Eparhii eclesiastice locuite de Români, saŭ în care elementulŭ românŭ era predominante:

1° Eparhia *Oișelorŭ*, care de către toți istoricii se pune între Varna și Șumla.

2° Eparhia *Devletului*, la pôlele muntelui Emu, aprópe de eparhia *Oișelorŭ*.

3° *Arhiepiscopia de Achrida*, cu localitățile ce o compuneaŭ pe la 1019 și care a fostŭ unŭ centru eclesiasticŭ comunŭ tuturilor popórelorŭ creștine din ambele Daciî.

4° Eparhia *Castoria*, în apropiere de Achrida. Chedren și Coniat atestă că creștinii acestei eparhii erau de origină români.

5° Eparhia *Bitoliei*, în rândŭ cu Achrida.

6° Eparhia *Singidunului* (Belgradul de ađi al Serbiei).

Scriitorii bizantini și chiar cei slavii aveau obiceiul a numi țările dupe numele nemeșilor care le locuia. Dupe ce Bulgarii au venit în imperiul bizantin pe la 679 și au coprinsu țera până la Achrida, cucerindă atâtă acestu orașu câtă și eparhiile din prejură, Bizantini au numitū Arhiepiscopia de Achrida precum și tôte eparhiile fondate în Dacia Aureliană, ale Bulgarilor.

Acêsta a făcutū pe unii din scriitorii slavii, ca D-nu Golubinski, să comită grava eróre de a sustine că Romani au fost botezați de către Bulgarii. Dar este în genere cunoscutū că Romani erau creștini încă din secolulū al II-lea, că biserica lorū era organizată și că Episcopii lorū au luatū parte la diferitele sinóde încă de prin secolii al III și al IV. Asemenea se știe în modū neîndoiosū că Bulgarii au priimit creștinismulū tocmai în a doa jumătate a secolului al IX.

Totū astū-felū mai târziu Bizantini numiră pe Romani din țera Românescă Pecinați, pe Moldoveni Cumanii, din cauză că acele țeri au fostū câtū-va timpū locuite de Pecinați și de Cumanii.

Scriitorii Bizantini și cei Slavii nu sunt de acordū în privința anului creștinării Bulgarilor, precum și a regelui lorū Boris sau Bogore. Toți însă punū acestū evenimentū importantū între anii 860- 865.

Din diferite fapte istorice resultă că Bulgarii

aũ fost convertiți la creștinismũ, nu de niscareva predicatori trimiși anume de la vre-unũ înaltũ scaunũ apostolicũ. Ei aũ priimitũ creștinismulũ, în mare parte, chiar de la poporulũ românũ, care era creștinũ de secolĩ și cu care era în legãturi fõrte restrinse, mai cu sémã cã pe atunci formaũ împreunã regatulũ Bulgaro-Romãnũ.

Astũ-felũ este pe scurt istoria creștinãrii atãtũ a Romãnilorũ, cãtũ și a celorũ-l'alte nãmuri barbare din amẽdoã Daciile.

În cursulũ pãrții a doã a acestei istorii, vomũ espune treptat, la finele fie-cãria periõde starea religiõsã a Muntenii.

CAP. XII.

Introducerea liturgiei slavone în bisericile romãno. Inlocuirea literilorũ latine și a limbei romãne cu literile cirilice și cu limba slavonã.

Scõtarea limbei slavone din bisericã și din afacerile civile și inlocuirea lorũ cu limba romãnã și cu literile latine

Am spusũ în capitolulũ precedentũ cum s'a nãscutũ creștinismulũ, cum s'a propagatũ și cum s'a întinsũ asupra tuturilor popõrelorũ pãgãne. Am arãtat asemenea cum, proclamatũ de Marele Constantin ca religiune de Statũ (313), și plecãndũ din doã centruri diferite, Roma și Constantinopole, elũ a pãtrunsũ, pe la jumãtatea secolului al IX mai la tõte popõrele dintre Carpați și Balcani.

Deși creștinismulũ avea doã centruri princi-

pale, unitatea de doctrină nu suferea întru nimic din cauza acestui dualism. Cu toate acestea o rivalitate surdă exista de multă între cele două capitale ale lumii civilizate de atunci. Constantinopolul avea limba și liturgia sa; Roma avea pe ale ei. Constantinopolul, gelos de supremația și influența Romei, se numia pe sine „Noua Romă“ și pretindea să fie în toate egală cu dânsa.

În urma unei decisiuni luate în soborul de la Niceea (395), scaunul Romei își întinsese autoritatea eclesiastică asupra Prefecturii de Iliria precum și a dioceselor din Dacia și Macedonia. Acastă încălcare a indignat foarte mult pe Patriarhul de la Constantinople și a înveninat și mai mult rivalitatea dintre cele două scaune.

Dupe venirea Carlovingilor, o alianță ofensivă și defensivă s'a încheiat între biserica Romei și imperiul German. Impăratul dădea Papei ajutorul armelor sale; Papa dădea Impăratului prestigiul autorității sale spirituale.

Imperiul de răsărit nu putea suferi ca imperiul german să aibă singur privilegiul de a se servi de biserică ca de un instrument de conchete și de propagandă. Le trebuia și lor un papă. Papa de la Roma făcuse pe imperatoarele germane; imperiul Bizanțului făcuse papalitatea grăcă.

Alianța dintre tronul eclesiastic al Romei

cu imperiulŭ Germanŭ avu de consecință, între altele, precipitarea shismeŭ de la Constantinopole.

Imperatoarele Mihail III avea de primŭ secretarŭ pe unŭ Fotius, omŭ fôrte inteligentŭ și insinuătorŭ. Cu tôte că laicŭ, elŭ fu înălțatŭ la rangulŭ de Patriarhŭ de către Mihail al III în loculŭ lui Ignatie (857). Violențele odióse prin care Fotius își semnală venirea sa la patriarhie și usurparea tronului patriarhalŭ, în viață fiindŭ Ignatie, determinară pe papa Nicolae I ca să anatemisese pe Fotius într'unŭ consiliŭ. Fotius reuni și elŭ mai mulți episcopi și la rëndulŭ sêu anatemisă pe papa. Acésta dete naștere la cea d'ânteiŭ shismă între biserica de Răsăritŭ și cea de Apusŭ (858).

Aceste lupte dintre tronurile religióse de la Apusŭ și Răsăritŭ; inovațiunile papilorŭ în doctrinele religióse, tendințele lorŭ de a transforma jurisdicțiunea canonică și eclesiastică în jurisdicțiune politică, aŭ deșteptatŭ în popórele de la Dunăre ura în contra limbei latine. De altă parte nici limba grécă nu putea să convie acestorŭ popóre: Imperatoriŭ bizantinŭ profitând de jurisdicțiunea canonică asupra bisericelorŭ popórelorŭ de la Dunăre, puteau să ajungă cu încetulŭ la aservirea lorŭ politică.

Temerea dar ce aŭ conceputŭ popórele de la Dunăre de a'si compromite și de a'si perde independința lorŭ politică și religiósă, le-a determinatŭ să adopte unŭ sistemŭ de cultură cu

caracteru neutru. prin care sa'si pota conserva independinta politica si religioasa.

Ancă de pe timpul imperatorului Zenon (474—491), ne spune istoria, limba latină incepuse a dispărea, ca limbă oficială, din palatul de la Constantinopole, fiindu înlocuită cu cea greacă de dialectu bizantină. În biserică însă, atât la Roma câtu și la Constantinopole, erau în usă amendoă aceste limbi culte. Prin bisericile Daciilor serviciul divin se făcea neapăratu mai multu în limba latină; iar limba greacă servea numai pentru relațiunile politice cu imperiul Bizantină.

În circumstanțele politice și religioase din a doua jumătate a secolului IX, o limbă cu totul alta de câtu cea latină și greacă în care să se celebre în biserică cultul religiei creștine, s'a crezut că pôte să fie limanul independinței politice și religioase a popórelor de la Dunăre. De aceea, Românii și Bulgarii din Dacia Aureliană, sacrificându'si limbile loră vorbite, au adoptat în biserică unu dialectu slavonă formatu chiar din limbile Bulgaro-Română, în care însă partea materială a limbei era slavonă, iar cea spirituală, română.

Acéstă noă limbă creată pentru serviciul divin în bisericile popórelor de peste Dunăre, s'a admisu cu încetul și în bisericile Românilor din stânga Dunării. Apoi, mai târziu, prin influența religioasă, astă noă limbă slavonă, s'a

admisă în modă definitivă și ca limbă oficială și culturală nu numai la Români din Dacia Aureliană dar și la toți cei din Dacia-Traiană, unde a avută o existență de mai mulți secolă.

Ecă cum și din ce cause s'a introdusă cu atăta ușurință în bisericile române liturgia slavonă și s'a adoptată de către Români mai târziu și literile chirilice în scrierea loră. Sunt în mare rătăcire acei din scriitoră (din noroicare foarte puțini) cariă pretindă că limba slavonă și literile chirilice s'au introdusă la Români prin influența politică a Bulgariloră. Acésta nu a putut avea locă la Români din Dacia-Traiană unde influența politică a Bulgariloră n'a existată nici o dată.

Și în totă casulă cum s'ar fi putută întâmpla acésta la Români din Transilvania cariă nu potă fi nici bănuiti de vre-o influență bulgară, căci ei pe acélă timpă erau sub Unguri. Și cu tóte acestea în Transilvania ca și la toți Români din stânga și din drépta Dunării limba slavonă și literile chirilice au fostă în usă atăția secolă.

Dupe opiniunea generală, literile chirilice s'au inventată pe la anulă 855 pe când împărățea la Constantinopole Mihail III; iar în Bulgaria Boris sau Bogore. Literile chirilice s'au inventat cu 9 sau 10 ani mai înainte de creștinarea Bulgariloră. Din acésta resultă mai înteiă că alfabetulă chirilică n'a fost inventată de către Bulgari ci pentru Bulgari; mai resultă că elă este o creațiune a tuturiloră popóreloră de preste Dunăre

prin care se exprimă unirea ce încă de prin secolul al VIII exista între popórele Slavo-Bulgaro-Române. Iar limba slavă introducându-se în biserica acestorú popóre, era menită a protege libertatea lorú politico-religiósă atâtú fașă cu Roma câtú și cu Constantinopole.

Cultura dar destinată de a separa pe slavi de Greci și de Latini și de a'í introduce în familia popórelorú européne, s'a elaborat chiar în centrulú poporului românú din secolulú al 9-lea și de persóne eșite din acestú centru.

La începutú limba slavonă și literile cirilice erau în usú numai în biserică și pentru cărșile bisericestí. Cu încetulú însă și proporșionalú cu creșterea urei și a desbinării dintre biserica Răsáritului și a Apusului, a crescutú și ura în contra limbei latine în inima Románilorú, iar limba slavonă și literile cirilice căștigaú tot mai multú terenú în câtú aú începutú să se adopte chiar pentru afacerile politice și administrative ale Románilorú :

Pe la 1043 era Patriarhú al Constantinopolelú Mihail Cerularius ; iar arhiepiscopú al Achridei era Leon, zelosú sprijinatorú al lui Mihail Celurarius.

Dupe îndemnurile lui Leon, patriarhulú Cerularius, închise bisericile latine. Papa Leon IX a excomunicat din astá causă pe Cerularius (1054) și astú-felú a eclatat schisma definitivă între cele doá biserici.

Îndată dupe nașterea shismeî definitive Leon, arhiepiscopul de Achrida, pentru a atrage pe supușii săi către biserica Răsăritului, le inspiră și mai mare ură în contra Romanilor și a Italienilor și îi îndemnă din toate puterile a îmbrățișa cu totul limba slavonă și literile cirilice.

Astă-felū aceste două elemente de ură și de desbinare, făcură și mai multū progresū între Români.

Dar ceea-ce făcu și pe Români din Dacia-Traiană să desrădăcinesc și să alunge cu desăvârșire atâtū limba lorū română câtū și literile latine și să le înlocuiască cu limba slavă și literile cirilice, într'unū modū oficialū, atâtū în biserică câtū și în afacerile statului, fu rezultatū consiliului ecumenicū de la Florența.

Mai multe încercări se făcuse pentru unirea bisericelor de la Apus și Răsăritū, dar toate rămăsesc infructuase. În fine în anulū 1439 se întruni pentru acestū scopū la Florența marele Sinodū ecumenicū ¹⁾. În acestū sinodū aū luatū parte atâtū mitropolitulū Damian al Moldovei; câtū și cei doi mitropoliți ai Țării-Românești, unulū din București care purta titlu de arhie-

1) Se numește Sinodū o adunare de episcopi reuniți pentru a regula afacerile eclesiastice, relative la religie, la disciplină și la moravuri. Sunt trei feluri de sinoduri: 1° Sinodulū ecumenicū unde sunt chemați a lua parte toți episcopii din statele creștine; 2° Sinodulū naționalū, compusū din toți episcopii unui statū; 3° Sinodulū provincialū sau diocesanū convocatū de unū episcopū.

piscopu al Nicomediei, celu-l'altu din Tergoviște care era arhiepiscopu, in partibus ¹⁾), al orașului Amasie de la Pont. Cateși trei acești episcopi români au subscrisu în sinodulu de la Florența unirea cu Latini.

Mare împotrivoru al unirei bisericii Răsăritulu cu Apusul în sinodulu de la Florența a stat Marcu arhiepiscopulu de la Efes. Acesta, nevoindu să subscrie pentru unirea bisericilor, a fugitu din soboru și a revoltatu spiritele în toate țerile de legea grcă. Toți cei ce subscrisesse unirea în soborul de la Florența erau considerați ca păgâni. Damian mitropolitulu Moldovei fu detronatu; mitropoliții Țerii-Românești abia fură tolerați.

Marcu efesenu, pentru a întări în neunire și pe Români din stânga Dunării, a stăruit pe lângă Iliș și Ștefan fiii lui Alexandru celu bunu cari domneaș atunci în Moldova ca să pue mitropolit pe Teoctist, unu zelosu discipolu al seș de origină bulgară.

Fanaticulu Teoctist ajungendu la scaunulu de mitropolitu al Moldovei, pentru a nu mai lăsa românilor nici unu mijlocu de a se mai întorce la unire cu Latini, a amăgitu într'atatu pe Domnitorii Moldovei în cătu au datu ordinu severu ca nimeni pe viitoru, atatu în biserică cătu și in alte afaceri să nu se serve de cătu

1) Se numește episcopu, in partibus, acela care are titlu de episcopu asupra unei țeri locuite de necredincioși.

cu limba slavonă și cu literile cirilice. Rēulū nu se opri aci. Se dete ordinū de se arseră tōte cărțile cari erau scrise cu litere latine. Nici o carte din cele vechi scrisă cu literile latine nu mai rēmase. Ba nici hrisóve d'ale Domnilorū romāni scrise cu literile latine înainte de Sinodulū de la Florența nu se mai află, căci tōte s'aū prefăcutu în limba slavonă și originalele s'aū arsū. Astă urgie s'a transmisū și celorū din Țēra-Romānescă unde tot astū-felū s'a procedat cu cărțile și hrisóvele scrise în limba romānă și cu literile latine.

Ura devenise atātū de mare în contra a totū ce era latinū în cātū daca unū preotū latinū celebrase liturgia într'unū altarū romānū, romāni distrugeaū îndată altarulū, cređendū-lū maculatū, scoteaū afară pavagiulū bisericii și zideaū unū altū altarū.

Astū-felū, din cauza acestorū elemente fatale, limba slavonă și literile cirilice, introduse la Romāni prin fanatismulū religiosū, Romāni zăcură mai mulți secolī în intunereculū ignoranței și fură împedicați pe drumulū culturei lorū intelectuale.

Cu tōte acestea acestū mare rēū nu putea să se prelungescă indefinitū. A fostū destulū Romānilorū numai o schintee de lumină, venită chiar de la dușmanii lorū neîmpăcați ca să iasă din rătăcirea în care aū dăcutū atāta timpū.

Etă-ne dar ajunsī la punctulū de a spune cum

aŭ lepădatŭ Româniî limba slavonă și literile cirilice, și cum aŭ revenit la limba și literile lorŭ strămoșești.

Unŭ luteranŭ, Kresstel Lukatsch, judecătorŭ în Brașovŭ, a publicatŭ în anulŭ 1580 o carte de rugăciuni în limba română.

Peste o jumătate secolŭ, pe când domnea în Transilvania principele Gheorghe Racoți, creșdulŭ lui Luterŭ și al lui Calvinŭ se întinsese în totă țera Ardélului. Ungurii și Saxonii din Transilvania îmbrățișese deja religia evangelică. Româniî din Transilvania, credincioși ortodoxismului lorŭ, se serviaŭ în biserică tot cu limba slavonă, iar în scriere cu literile cirilice. Acésta îi făcea cu totulŭ streini de citirea cărților latine.

Gheorghe Racoți, care voia să atragă și pe Români la luteranismŭ, dete ordine severe ca nici unŭ vlădică, nici uuŭ preotŭ de orice rangŭ să nu mai facă serviciulŭ divinŭ în bisericile Românilorŭ de câtŭ în limba română. În anulŭ 1643, elŭ făcu să se traducă în limba română biblia și alte cărți sante. Spre a'și atinge și mai bine scopulŭ, elŭ stabili și o tipografie română în Belgrad. Acéstă tipografie însă fiind sub autoritatea luteranilorŭ, ei făceaŭ să se imprime mai în tóte cărțile Românilorŭ creșdulŭ lui Luterŭ ca cetindu-lŭ Româniî, să se plece mai lesne la luteranismŭ.

Acéstă procedare dibace nu profită întru nimicŭ lui Racoți pentru planulŭ ce urmărea. Cu

totulū din contra, măsurile energice luate de Racoți în contra slavismului fură de mare folosū românilorū, căci ei vędură scósă din biserică limba slavonă și înlocuită cu cea română.

Faptulū celū bunū al românilorū din Ardélū relativū la scóterea din biserică a limbei slavone fu imitatū și de Româniī din Tęra-Românescă și din Moldova. Abia se publicase biblia și ea se răspândi cu profusiune între toți româniī. Dar fiindū-că traducția acestei biblii se făcuse dupe voința unui principe luteranū și conținea mai multe maxime anti-ordoxe, clerulū romanū se reuni și propuse lui Șerban II Cantacuzino (1679 — 1688) să facă o noaă traducere a bibliei, dupe septanta. Acéstă traducție se făcu în 1686 sub inspectiunea Mitropolitului și a Episcopilorū de Rîmnicū și de Buzęū. În anulū 1688 apărură mai multe foi din acéstă traducțiune; dar car-tea nu fu terminată de cātū în 1689 sub Constantin Bassarabū Brâncovénu.

Astū-felū limba slavonă fu scósă din biserică română și înlocuită cu limba ei natală. Curënd dupe aceea limbă slavonă fu alungată și din afa-cerile civile și sociale. Numai literile cirilice aū mai continuat a exista la noi până în secolulū în care trăimū când cu încetulū aū dispărutū și ele cu desăvęșire, înlocuindu-se cu cele stră-bune latine.

CAP. XIII.

Ducatele sau domniatele române formate în diferite părți ale Daciei-Traiane, mai înainte de fondarea Țării-Românești și a Moldovei.

În cursul aproape de o mie de ani (255—1153) câtă teritoriul Daciei-Traiane a fost cutreerat și ocupat de diferitele neamuri barbare despre care am vorbit până aci, Românii, descendenții coloniilor romane, au trecut prin o mulțime de faze, când mai triste și mai dureroase, când mai pacifice și mai de repaos, până ce ajunseră la forma cele două staturi libere și independente, România și Moldova, despre care avem a ne ocupa mai întâiu în cursul acestei istorii.

Am vădit că pe timpul invasiunilor barbare, Românii au fost nevoiți să-și caute azilul prin codri și speluncele munților Carpați, trăind aci în diferite grupe, avându în capul lor câte o căpetenie aleasă dintre dășii, administrându-se după legile și obiceiurile străbune și conservându-și intacte limba, religiunea și moravurile lor. Am vădit că relațiunile lor cu barbarii erau când mai rezervate, când mai apropiate, după cum barbarii cari trăiau în apropiere cu dășii erau mai mult sau mai puțin răi și sălbateci.

Am vădit în fine că în urma trecerii Avarilor în Panonia, pământul Daciei-Traiane rămase liber despre ori-ce ocupațiune de barbari.

Atunci Româniî, abandonându întunecósele și retrasele lorŭ locașuri, au eșitŭ la lumină și au începutŭ a se întinde în tóte direcțiunile preste plaiurile și câmpiile cele mănóse ale Patriei, pentru a trái o viață politică și socială mai conformă cu tradițiunile némului din care se trágeau și cu gradulŭ lorŭ de cultură și de civilisare.

Fiindŭ-că Româniî tráiseră atâția secolî prin munții Daciei împărțiți în grupuri cari reprezintaŭ, mai multŭ sau mai puținŭ, diferitele colonii aduse de Traian și de alți imperatori din Italia, era naturalŭ ca și acumŭ când circumstanțele timpului le permise a se risipi preste mănósele câmpii ale Tării lorŭ, să se stabiléscă totŭ astŭ-felŭ în diferite centruri de populații și să formese niște state organizate și administrate conformŭ instituțiunilorŭ și legilorŭ străbune. Aceste diferite ducate sau domniate erau menite a da naștere mai târziu la doă state importante, România și Moldova, cari, conduse de virtuțile și de vitejia străbunilorŭ Români, au jucatŭ unŭ rolŭ importantŭ în viața omenirei.

Mai înainte dar de a trata despre fondarea și desvoltarea, în cursulŭ secolilorŭ, a acestorŭ doă staturî române, vomŭ vorbi, pe câtŭ sorgintele istorice ne vorŭ permite, despre existența diferitelorŭ ducate sau domniate cari s'au fondatŭ în trecutŭ în diferite locuri, pe pământulŭ Daciei-Traiane. Apoi vomŭ trece îndată la fonda-

rea statului Țerii-Românești de către Radu Vodă Negru.

Istoria ne arată mai multe de asemenea ducate sau domniate. Astăzi sunt, în Dacia Cisalpină: Ardélul, Crișiana și Temișiana, în capul cărora domnea, Gellu, Menumorut și Glad. Mai târziu tot în Ardélul mai luă naștere și ducatele Fogărașul și Amlașul în capul cărora domnea un Bassarab din dinastia Bassarabilor din Oltenia; apoi principatul Maramureșului, ce se guverna de către un voevod român care purta titlu de Comite.

Fiindcă de la venirea Ungurilor și stabilirea lor în Europa, sorta Românilor din Transilvania a luat o față cu totul alta de câtă aceea a Românilor din Muntenia și din Moldova, astăzi că de la această epocă înainte istoria lor urmășă a fi tratată separat de a celorlalți Români; fiindcă diferitele ducate ce enumerăm fac parte din Dacia Cisalpină, de aceea vom vorbi despre nașterea și existența politică și socială a acestor diferite ducate, când vom tracta pe larg și în special istoria Transilvaniei.

În Moldova încă a existat din vechime mai multe mici state. Cele cunoscute și despre care istoria ne dă oarecari noțiuni sunt: Principatul Bêrladului, în Moldova de jos, peste care domnea Ivancu, fiul lui Rotislaș. Republica Romanului, Vrancei și a Câmpulungului și mai multe

orașe, ca Iașul, Pétra, Sucéva, Seretu, Baia și Némțu. Despre acestea asemenea vom vorbi când vom scrie pe larg și în special istoria Moldovei, care asemenea a avut o existență politică, socială și religioasă, deosebită de aceea a Munteniei.

Vom trata dar de o dată despre ducatele sau domniatele cari au luat naștere în Țéra-Românescă și cari au fost ca un preluđu la fondarea importantului și gloriosului stat al Munteniei de către mărețul domn Radu-Negru.

Banatul Severinului.

În Țéra-Românescă, în Oltenia mai cu sémă unde Români erau încuibați de secol, acolo unde némul românesc avusese adevăratul și imaculatul său légăn, acolo unde Bassarabi își plântaseră cuibul lor de vultur și fondaseră o dinastie faimosă și valorosă, o dinastie menită a juca un rol strălucit în istoria lumii, în Oltenia și în Banatul Severinului.

Acest banat coprindea cele cinci județe ale României-Mici, Mehadia și Amlașul din Temișana. Numele său vine de la orașul numit și până astăzi, Turnu-Severinului, ridicat pe ruinele vechii cetăți romane, *Drubeta*, care se făcuse colonie romană de către imperatoarele Septimiu Severu.

Afară de banatul Severinului, mai exista în Oltenia și voevodatul lui Lyrtșoiu sau Lynioiu. Mai erau și alte două domniate, al lui Ión și Farcașu. Spre răsăritu de Oltu, în România-Mare mai erau și alte ducate, ca acela al lui Seneslaú, despre cari însă nu avem noțiuni istorice.

Încă de la venirea lor la cóstele banatului Severinú, prin cucerirea ducatului lui Glad, Maghiarii, tindeau necontenitú a'și întinde autoritatea și asupra acestui statú independinte. Dar departe de a ajunge la vre-unú rezultatú, cu totul din contra, Románii profitaú de orí-ce ocaziune pentru a le smulge înapoi din teritoriulú cucerit de dênșii. Astú-felú la 1170, dupe cum ne încredințesá bizantinulú Cinam, imperatoarele Manoilú Comnenu, aflându-se în resbelú cu regele maghiar Ștefan, Bassarabiú din Oltenia se aliará cu Bizantinii. Ei, năvălindú cu armele în Ardélú, au cuceritú pe séma lorú ducatulú Făgărașului, în care au aședatú ca să domnescá pe unú bassarabú din dinastia lorú.

Cu tóte astea, Maghiarii, ne puténdú a'și realisa dorința de a'și întinde stápinirea asupra Banatului Severinú, ei își satisfáceaú vanitatea, dispunđú prin diplome, rêmase totú-d'a-una literá mórtá, de Banatulú Severinului saú de parte dintr'ensulú, pe la aceia pe care voiaú să'í favorisese.

Astú-felú aflámú o diplomá din anulú 1233 prin care regele Ungariei dáruește Lovița, o

parte din județul Velcea de astăzi, Comitelui sasă Conrad. În anul 1247, regele maghiar Bela IV, dăruiește cavalerilor Ioaniți (ordinul cavalerilor germani ai sfintului Ión din Ierusalim), țera Severinului cu munții și cu tot ce se ținea de dânsa până în Oltă; el le mai dăruiește și totă Cumania, adică Țera-Românescă din Oltă până în Marea-Négră, câtă voră putea să stăpînescă.

Dar aceste daruri ilusorii nu se realisară nici un moment, căci ordinul Ioaniților nici o dată nu puseră piciorul în aceste pământuri. Bassarab Bană, dupe ce se luptase vitejește în contra unui Kan mongolă, numit Orda, în timpul invasiunii Tătarilor (1242), fusese constrîns să se retragă la munți cu Români sîi. Dar dupe ce Tătarii se mai risipiră, Români iar își ocupară țera, ca libera și adevărata lor moșie.

Raporturile politice în care se află toate aceste ducate sau voevodate cu coróna Ungariei erau acelea de vasalitate. Ungaria, ne putînd să își întindă stăpînirea preste aceste state române, pretindea cel puțin ca ele să se recunoscă de vasale ale Ungariei, plătînd un tribut, anual în schimbul căruia, Ungaria se obliga să le apere în contra invasiunilor barbare. Acastă vasalitate însă era mai multă cu numele, intermitentă și ilusorie, dupe împrejurări.

Dar acastă stare de risipire și de slăbiciune a

Românilor nu putea dura multu timp. Tendințele de cucerire, din Ți în Ți mai amenințătoare ale Ungurilor, așezați la còstele lor, temerea de noii invasiuni barbare, cãta sã adune pe toți Români într'unu singur stat puternic care sã facã pe asupritorii lor sã le respecte drepturile.

Acãsta se și realizã, când vitèzulu duce al Fãgãrașulu și al Amlășulu, Radu Vodã Negru, trecu preste munți la Cãmpu-Lungu, însoțitu de curtea și ostași sãi precum și de o mulțime de popolu care a voitù sã'lù urmese, pentru a pune aci bazele unui stat puternic și gloriosu.

Finele pãrții ãnteiu.

TABLET
1905

DE ACELAȘI AUTORÛ:

Daciada. Epopeiă în 24 cânturi.

Diurpaneu, ultimul Decabal ală Daciei, tragedie în 5 acte.

Constantin Bassarab Brâncoveanu, tragedie în 5 acte.

Mórtea lui Radu VIII de la Afumați, tragedie în 4 acte.

Domnu B. P. Hâșdeu și Radu Negru, fondatorul Țerei Românești. Studiū istoricū.

Bulgarii față cu Românii, fragmentū istoricū.